

NBP – JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

NBP – ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

UDC 343.98

ISSN 0354-8872

ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE – THE REPUBLIC OF SERBIA
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA, BEOGRAD – REPUBLIKA SRBIJA

NBP

JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Beograd, 2017

PUBLISHER

Academy of Criminalistic and Police Studies, Cara Dušana 196, 11080 Belgrade

EDITORIAL BOARD

Milan Škulić, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Law, **President**
skulic@ius.bg.ac.rs

Dragana Kolarić, Ph.D., Constitutional Court of the Republic of Serbia
dragana.kolaric@ustavnii.sud.rs

Fan Jingyu, Ph.D., National Police University of China, Shenyang, People's Republic of China
Gorazd Meško, Ph.D., University of Maribor, Faculty of Criminal Justice
and Security, Republic of Slovenia
gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Jozef Metenčko, Ph.D., Police Academy, Bratislava, Slovak Republic
jmetenko@hotmail.com

Slobodan Jovičić, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Electrical Engineering
jovicic@etf.rs

Sima Avramović, Ph.D., University of Belgrade, Faculty of Law
sima@ius.bg.ac.rs

Milan Žarković, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
milan.zarkovic@kpa.edu.rs

Đorđe Đorđević, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
djordje.djordjevic@kpa.edu.rs

Saša Mijalković, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

Brankica Popović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
brankica.popovic@kpa.edu.rs

Smilja Teodorović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
smilja.teodorovic@kpa.edu.rs

Zorica Vukašinović Radojičić, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
zorica.vr@kpa.edu.rs

Nenad Milić, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
nenad.milic@kpa.edu.rs

EDITORIAL COUNCIL

Editor-in-Chief

Biljana Simeunović-Patić, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
biljana.sp@kpa.edu.rs

Editors

Darko Simović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
darko.simovic@kpa.edu.rs

Slaviša Vuković, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
slavisa.vukovic@kpa.edu.rs

Aleksandra Ljuština, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
aleksandra.ljustina@kpa.edu.rs

Nikola Milašinović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade
nikola.milasinovic@kpa.edu.rs

English Language Editor and Proof-Reader

Dragoslava Mićović, Ph.D., Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Serbian Language Editor and Proof-Reader

Jasmina Miletić, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Computer typesetting

Jovan Pavlović, Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Printed by

Univerzal, Čačak

Impression

300 copies

PDF VERSION OF THE JOURNAL

www.kpa.edu.rs

TABLE OF CONTENTS

Jovan Šetrajčić, Stevo Jaćimovski, Dušan Ilić	
PROCESS OF PHONON DIFFUSION THROUGH CRYSTALLINE STRUCTURES.....	1
Dragan Đurđević, Miroslav Stevanović	
INTERNET AS A METHOD OF TROLLING OFFENSIVE INTELLIGENCE OPERATIONS IN CYBERSPACE.....	13
Petar Čisar	
GENERAL ASPECTS OF APPLICATION IT SECURITY.....	33
Darko Dimovski, Iva Popović	
PAROLE – NORMATIVE AND PRACTICAL ASPECTS.....	47
Branko Leštanin	
COOPERATION BETWEEN MINISTRY OF INTERIOR AND INTERNATIONAL SECURITY FORCES IN KOSOVO AND METOHIJA – emphasis on Police department Kraljevo.....	61
Katarina Jonev	
CYBER ATTACKS AND UNITED NATIONS CHARTER.....	79
 Contributions	
Vladan Petrov	
KOSOVO AND METOHIJA TODAY – SEVERAL CONSTITUTIONAL-LAW SCENARIOS.....	99
Slobodan Orlović	
LEX SPECIALIS FOR KOSMET.....	103
Živko Kulić	
PRESENTATION AT A PUBLIC DISCUSSION DEVOTED TO INTERNAL DIALOGUE ON KOSOVO AND METOHIJA.....	107
 Book Review	
Darko Simović	
Ivana Krstić-Mistridželović, <i>From representative to parliamentary form of government in Serbia</i> , Academy of Criminalistic and Police Studies, 2017, 205 pages.....	113

IZDAVAČ

Kriminalističko-poličijska akademija, Cara Dušana 196, 11080 Beograd

IZDAVAČKI ODBOR

Prof. dr Milan Škulić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, **predsednik**
skulic@ius.bg.ac.rs

Prof. dr Dragana Kolarić, Ustavni sud Republike Srbije
dragana.kolaric@ustavnii.sud.rs

Prof. dr Fan Đingju, Nacionalni policijski univerzitet Kine, Šenjang, Narodna Republika Kina
Prof. dr Gorazd Meško, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Mariboru, Republika Slovenija

gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Prof. dr Jozef Meteňko, Policijska akademija, Bratislava, Slovačka Republika
jmetenko@hotmail.com

Prof. dr Slobodan Jovičić, Elektrotehnički fakultet Univerziteta u Beogradu
jovicic@eft.rs

Prof. dr Sima Avramović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
sima@ius.bg.ac.rs

Prof. dr Milan Žarković, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
milan.zarkovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Đorđe Đorđević, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
djordje.djordjevic@kpa.edu.rs

Prof. dr Saša Mijalković, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
sasa.mijalkovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Brankica Popović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
brankica.popovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Smilja Teodorović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
smilja.teodorovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Zorica Vukašinović Radojičić, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
zorica.vr@kpa.edu.rs

Prof. dr Nenad Milić, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
nenad.milic@kpa.edu.rs

IZDAVAČKI SAVET

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Biljana Simeunović-Patić, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
biljana.sp@kpa.edu.rs

Urednici

Prof. dr Darko Simović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
darko.simovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Slaviša Vuković, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
slavisa.vukovic@kpa.edu.rs

Prof. dr Aleksandra Ljuština, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
aleksandra.ljutina@kpa.edu.rs

Prof. dr Nikola Milašinović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd
nikola.milasinovic@kpa.edu.rs

Lektor i korektor za engleski jezik

Doc. dr Dragoslava Mićović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Lektor i korektor za srpski jezik

Jasmina Miletić, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Kompjuterska priprema sloga

Jovan Pavlović, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Štampa

Univerzal, Čačak

Tiraž

300 primeraka

PDF VERZIJA ČASOPISA

www.kpa.edu.rs

SADRŽAJ

Članci

Jovan Šetrajić, Stevo Jaćimovski, Dušan Ilić

PROCES DIFUZIJE FONONA KROZ KRISTALNE STRUKTURE.....1

Dragan Đurđević, Miroslav Stevanović

INTERNET TROLOVANJE KAO METOD OFANZIVNOG
OBAVEŠTAJNOG DELOVANJA U KIBERPROSTORU.....13

Petar Česar

OPŠTI ASPEKTI APLIKATIVNE IT BEZBEDNOSTI.....33

Darko Dimovski, Iva Popović

USLOVNI OTPUST – NORMATIVNI I PRAKTIČNI ASPEKT.....47

Branko Leštanin

SARADNJA MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA
I MEĐUNARODNIH SNAGA BEZBEDNOSTI NA KOSOVU I METOHII
– poseban osvrt na Policijsku upravu Kraljevo.....61

Katarina Jonev

KIBER NAPADI I POVELJA UJEDINJENIH NACIJA.....79

Prilozi

Vladan Petrov

KOSOVO I METOHIJA DANAS – NEKOLIKO USTAVNOPRAVNIH SCENARIJA.....99

Slobodan Orlović

POSEBAN ZAKON ZA KOSMET.....103

Živko Kulić

IZLAGANJE NA JAVNOJ RASPRAVI POSVEĆENOJ
UNUTRAŠNJEM DIJALOGU O KOSOVU I METOHII.....107

Prikazi

Darko Simović

Ivana Krstić-Mistridželović, *Od predstavničke do parlamentarne vlade u Srbiji*,
Kriminalističko-poličijska akademija, 2017, 205 strana.....113

A WORD FROM THE EDITOR

Dear readers,

In addition to original and review scientific and professional papers which are published on a regular basis, starting from this issue the content of the publication in front of you will be enriched. Namely, the Editorial Board of NBP – Journal of Criminalistics and Law has decided to launch a special section “Contributions”, which will open the pages of our journal for publishing of such authored articles that will primarily focus on the analysis of current and specific issues and practical problems within the fields covered by the journal, and these include science, security and police. This section is also open for exact and expert answers to specific questions of public-legal discourse, and at the same time for the analysis of the existing court and constitutional court practice. We shall also make efforts to include in this section the articles from scientific and professional periodical journals of Serbia from late 19th and early 20th century, primarily from the fields of criminology, criminal investigation and police organization, written by partly forgotten authors whose significance and topicality has not dried up until our days. In this way we shall remind about the tradition which the Serbian scientific heritage should be proud of. At the same time, since the academic community in Serbia is not satisfactorily committed to nurturing scientific debate, we hope that starting this section would also promote argument-supported exchange of opinions in order to improve science.

In this issue the contributions are dedicated to the internal debate about Kosovo and Metohija. These are the contributions by three eminent professors of faculties of law in Serbia whose opinions were presented at the First Round Table, which started the institutional stage of internal debate about Kosovo and Metohija in the Palace of Serbia on October 31, 2017.

Hoping and anticipating that the new section will get off the ground and contribute to improved quality of the journal, as well as to the development of scientific thought and professional discourse, we invite all interested authors to send their contributions, in addition to their scientific and professional articles, and in that way help us in this endeavour.

Editor-in-Chief
Prof. Biljana Simeunović-Patić, PhD

REČ UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

Pored originalnih i preglednih naučnih i stručnih članaka koji se redovno objavljuju, sadržaj publikacije koja je pred vama od ovog broja biće obogaćen. Naime, uredništvo časopisa „NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo“ odlučilo je da, pokretanjem posebne rubrike „Prilozi“, stranice ovog časopisa otvori za objavljivanje i onih autorskih tekstova koji će primarno biti fokusirani na analizu aktuelnih i konkretnih pitanja i praktičnih problema iz sfera koje časopis pokriva, a to su nauka, bezbednost i policija. Ova rubrika otvorena je i za egzaktne i stručne odgovore na konkretna pitanja iz javnopravnog diskursa, a ujedno i za analizu postojeće sudske i ustavnosudske prakse. Nastojaćemo da u okviru nje povremeno objavljujemo i tekstove iz naučne i stručne periodike Srbije s kraja XIX i početka XX veka, prevashodno iz oblasti kriminologije, kriminalistike i policijske organizacije, donekle zaboravljenih autora čiji značaj i aktuelnost nije presahla do današnjih dana. Na taj način, podsećaćemo na tradiciju koja može da služi na ponos srpskom naučnom nasleđu. Istovremeno, budući da akademska zajednica Srbije nije u zadovoljavajućoj meri posvećena negovanju naučne polemike, nadamo se da će pokretanje te rubrike ujedno biti i doprinos podsticanju argumentovane razmene mišljenja s ciljem unapređivanja nauke.

U ovom broju, prilozi su posvećeni unutrašnjem dijalogu o Kosovu i Metohiji. Reč je o prilozima tri eminentna profesora pravnih fakulteta Srbije čiji su stavovi izloženi na Prvom okruglom stolu, kojim je otpočela institucionalna faza unutrašnjeg dijaloga o Kosovu i Metohiji, u Palati Srbija 31. oktobra 2017. godine.

U nadi i očekivanju da će nova rubrika zaživeti i doprineti unapređivanju kvaliteta ovog časopisa, kao i razvoju naučne misli i stručnog diskursa, pozivamo sve zainteresovane autore da nam, pored naučnih i stručnih članaka, dostavljaju i svoje priloge i na taj način pomognu u ovom nastojanju.

*Glavni i odgovorni urednik
Prof. dr Biljana Simeunović-Patić*

Originalni naučni rad UDK: 66.017/.018:538.945
Primljen: 30. 3. 2017. 544.223.22
Revidirana verzija: 16. 11. 2017. 621.315.5
Prihvaćen: 6. 12. 2017. doi: 10.5937/nabepo22-13580

PROCESS OF PHONON DIFFUSION THROUGH CRYSTALLINE STRUCTURES

Jovan P. Šetrajčić¹

Faculty of Sciences, University of Novi Sad

Stevo K. Jaćimovski²

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Dušan I. Ilić³

Faculty of Technical Sciences, University of Novi Sad

Abstract: Instead of usual approach, applying displacement-displacement Green's functions, the momentum-momentum Green's functions will be used to calculate the diffusion tensor. These functions enter into Kubo's formula defining diffusion properties of the system. Calculation of the diffusion tensor requires solving of the system of difference equations. It is shown that the elements of the diffusion tensor express discrete behaviour of the dispersion law of elementary excitations and, more important - that they are temperature independent.

Keywords: crystalline structures, phonons, Green's functions, diffusion tensor.

---

¹ Academician, Full Professor, jovan.setrajcic@df.uns.ac.rs

² Associate Professor, jacimovskis@gmail.com

³ Assistant Professor, dusilic69@gmail.com

Introduction

The most important task of statistical physics is finding the average values of dynamic quantities [1-3]. For the quantity $\hat{A}(x, t)$ the average value is defined as:

$$\langle \hat{A}(x, t) \rangle_t = \mathfrak{P} \langle \hat{A}(x, t) \hat{\rho}_t \rangle, \quad (1)$$

where:

$$\hat{\rho}_t = e^{-i\hat{H}_0 t / \hbar} \hat{S}(t, t_0) e^{i\hat{H}_0 t / \hbar} \quad (2)$$

is the nonequilibrium static operator, while ρ_0 - is equilibrium static operator.⁴ If (1) is written as (2) and when two cyclic permutations of the operator are performed [7-9], one obtains:

$$\mathfrak{P} \langle \hat{A}(x, t) \hat{\rho}_t \rangle = \mathfrak{P} \left\{ \hat{S}^{-1}(t, t_0) e^{i\hat{H}_0 t / \hbar} \hat{A}(x, t) e^{-i\hat{H}_0 t / \hbar} \hat{S}(t, t_0) \hat{\rho}_0 \right\},$$

that is:

$$\langle \hat{A}(x, t) \rangle_t = \langle \hat{S}^{-1}(t, t_0) A(x, t) \hat{S}(t, t_0) \rangle_0, \quad (3)$$

where:

$$A(x, t) = \exp\left(-\frac{H_0 t}{i\hbar}\right) \hat{A}(x, t) \exp\left(\frac{H_0 t}{i\hbar}\right),$$

is the Schrödinger operator $A(x, t)$, written in interaction representation. With $\langle \cdots \rangle_t$ the nonequilibrium average values are denoted while with $\langle \cdots \rangle_0$ the equilibrium average values are denoted. $\hat{S}(t, t_0)$ is the unitary operator, the so called scattering matrix:

$$\hat{S}(t, t_0) = \hat{T} \exp\left[\frac{1}{i\hbar} \int_{t_0}^t dt' \hat{W}(t')\right]. \quad (4)$$

If $\hat{S}$ -matrix is linearly expanded and if we limit ourselves only to the first two members of that expansion, the following is obtained for the $\hat{W}(t)$:

---

⁴ For calculating the non-equilibrium average values it is the most convenient to use the equilibrium operator of the great canonic ensemble [4-6]: $\hat{\rho}_0 = e^{(\Omega + \mu \hat{N}_0 - \hat{N}_0)}$, because the great canonic distribution is the most general one (it includes the laws of maintaining the average energy and average number of particles).

$$\hat{S}^{\pm 1}(t, t_0) = 1 \pm \frac{\hat{T}}{i\hbar} \int_{t_0}^t d' \langle \hat{W}(t') \rangle,$$

thus following

$$\langle \hat{A}(x, t) \rangle_t = \langle A(x, t) \rangle_0 + \frac{1}{i\hbar} \int_{t_0}^t d' \langle A(x, t) \hat{T} \hat{W}(t') - \hat{T} \hat{W}(t') A(x, t) \rangle_0. \quad (5)$$

Since the chronological operator $\hat{T}$ affects only $\hat{W}(t')$ it does not have to be written in the above equation. The written equation is valid only for $t > t'$, thus in front of the resulting operators $\hat{A}$ and $\hat{W}$ Heaviside's step-function is introduced $\Theta(t - t')$, defined in the following way:

$$\Theta(t - t') = \begin{cases} 1 & t > t'; \\ 0 & t < t', \end{cases}$$

therefore the equation (5) takes the following form:

$$\langle \hat{A}(x, t) \rangle_t = \langle A(x, t) \rangle_0 + L(t, t_0) \quad (6)$$

where:

$$L(t, t_0) = \frac{1}{i\hbar} \int_{t_0}^t d' \Theta(t - t') \langle A(x, t) \hat{W}(t') - \hat{W}(t') A(x, t) \rangle_0 \quad (7)$$

and it is called linear response or the response to an external perturbation $W(t)$.

1. Linear response of the system and Green's functions

For the analysis of the linear response it is necessary to perform concretization $\hat{W}(t)$. One of the more general forms for Hamiltonian of the external perturbation is [4-7]:

$$\hat{H}_{int}(t') = \int dx' \hat{B}(x', t') \varepsilon(x', t') \quad (8)$$

where $\hat{B}(x', t')$ are the operators of some dynamic variable B , and $\varepsilon(x', t')$ -- are the functions which do not have the operator structure and are sometimes called C-numbers. As:

$$\hat{W}(t) = \exp\left(-\frac{H_0 t}{i\hbar}\right) \hat{H}_{int}(t) \exp\left(\frac{H_0 t}{i\hbar}\right), \quad (9)$$

on the basis of (8), operator $W(t')$ will be:

$$\hat{W}(t') = \int dx' B(x', t') \varepsilon(x', t') \quad (10)$$

where

$$B(x', t') = \exp\left(-\frac{H_0 t}{i\hbar}\right) \hat{B}(x', t') \exp\left(\frac{H_0 t}{i\hbar}\right), \quad (11)$$

is the Schrödinger's operator written in the interaction representation. Combining (10) and (7) one obtains:

$$L(t, t_0) = \frac{1}{i\hbar} \int dx' \int_{t_0}^t d' \varepsilon(x', t') G(x, x'; t, t') \quad (12)$$

where the quantity:

$$G(x, x'; t, t') \equiv \Theta(t - t') \langle A(x, t) B(x', t') - B(x', t') A(x, t) \rangle_0 \quad (13)$$

is called *two times temperature commutator retarded Green's function*. It is the measure of the linear response on some perturbation. It depends on $6N + 2$ variables (two times three spatial and two temporal). If the space is homogenous (no defects, impurities, etc.) then Green's function, as the physical property of that observed system, does not depend on configuration coordinates x and x' separately, but rather on their differences $x - x'$, so the number of variables is reduced to $3N + 2$. If the original operators do not explicitly depend on time, that is $\hat{A}(x, t) \equiv \hat{A}(x)$ and $\hat{B}(x, t) \equiv \hat{B}(x)$, then Green's function does not depend on time coordinates t and t' separately, but rather on their differences $t - t'$ as well, thus the total number of variables is reduced to $3N + 1$. In such case Green's function (13) turns into:

$$\begin{aligned} G(x, x'; t, t') &\rightarrow G(x - x', t - t') = \\ &= \Theta(t - t') [J_B(x - x', t - t') - J_B(x - x', t - t')] \end{aligned} \quad (14)$$

This is Tyablikov's representation of the Green's functions [5,7] and it is different from Zubarev's approach [4,6].

Here are introduced the correlation functions:

$$\begin{aligned} J_B(x - x', t - t') &= \langle A(x, t) B(x', t') \rangle_0 ; \\ J_B(x - x', t - t') &= \langle B(x', t') A(x, t) \rangle_0 , \end{aligned} \quad (15)$$

and they contain all the necessary information on the properties of the observed system. For that particular reason the method of Green's functions has the great importance in theoretical physics of condensed matter [8-10].

If symbolical change of variables is performed: $x \rightarrow \vec{n}$ and $x' \rightarrow \vec{m}$, and if we set $t' = 0$, the equation for the Green's function can be written in the following form:

$$G_{\vec{n}\vec{m}}(t) \equiv \langle A_{\vec{n}}(t)|B_{\vec{m}}(0)\rangle = \Theta(t)\langle[A_{\vec{n}}(t), B_{\vec{m}}(0)]\rangle_0. \quad (16)$$

It is considered that the most frequently used method for the calculation of correlation functions, and thus for the calculation of all relevant properties of the observed system, is certainly the Green's function equation of motion method [10-12]:

$$\frac{d}{dt}G_{\vec{n}\vec{m}}(t) = \frac{d}{dt}\Theta(t)\langle[A_{\vec{n}}(t), B_{\vec{m}}(0)]\rangle_0 + \Theta(t)\left\langle\left[\frac{dA_{\vec{n}}(t)}{dt}, B_{\vec{m}}(0)\right]\right\rangle_0. \quad (17)$$

By using the Heisenberg's equations of movement for the operators of physical values and fundamental definitions:

$$i\hbar\frac{d}{dt}A(t) = [A_{\vec{n}}(t), \hat{H}(t)]; \\ [A, B] = B - A; \quad \frac{d}{dt}\Theta(t) = \delta(t)$$

this expression is reduced to:

$$i\hbar\frac{d}{dt}G_{\vec{n}\vec{m}}(t) = i\hbar\delta(t)C_{\vec{n}\vec{m}} + \langle[A_{\vec{n}}(t), H(t)]B_{\vec{m}}(0)\rangle, \quad (18)$$

where correlation function is $C_{\vec{n}\vec{m}} \equiv \langle[A_{\vec{n}}(t), B_{\vec{m}}(0)]\rangle$.

By applying the time-frequency Fourier's transformation:

$$G_{\vec{n}\vec{m}}(t) = \int_{-\infty}^{\infty} d\omega e^{-i\omega t} G_{\vec{n}\vec{m}}(\omega) \quad (19)$$

the equation (18) changes to:

$$\hbar\omega G_{\vec{n}\vec{m}}(\omega) = \frac{i\hbar}{2\pi} C_{\vec{n}\vec{m}} + \langle[A_{\vec{n}}(t), H(t)]B_{\vec{m}}(0)\rangle_{\omega}. \quad (20)$$

It can be seen that Green's function $G_{\vec{n}\vec{m}}(\omega) \equiv \langle A_{\vec{n}}(t) | B_{\vec{m}}(0) \rangle_{\omega}$ is expressed through new -- higher Green's function $\langle[A_{\vec{n}}(t), H(t)] | B_{\vec{m}}(0)\rangle_{\omega}$. Higher Green's functions are calculated in the same way as the regular one.

(using the equations of movement), so the endless series is formed, the so called hierarchy of linked equations for the determination of Green's function [10-12]. To calculate the wanted one-particle, and rarely two-particle Green's function, this infinite series must be broken somewhere by using certain, sufficiently justified, approximation [7-9]. The basic calculation problem with Green's functions is to express the new Green's function, with the mentioned approximation, through the initial Green's function and in that way to close the system of equations.

It is interesting to emphasize that Green's functions have a deeper physical meaning. Namely, the real parts of their poles represent the energies of elementary excitations, while the reciprocal values of the imaginary parts of their poles determine the existence times of those excitations [7-10].

Besides that, it is necessary to provide a connection between these Green's functions which, as mentioned before, define all the other physical properties of the observed system. This connection is expressed through the spectral theorem [4-6,13]:

$$\lim_{\delta \rightarrow +0} [G_{\bar{n}\bar{m}}(\omega + i\delta) - G_{\bar{n}\bar{m}}(\omega - i\delta)] = (e^{\hbar\omega/\theta} - 1) J_{\bar{n}\bar{m}}(\omega) \quad (21)$$

where $J_{\bar{n}\bar{m}}(\omega)$ is Fourier's transform of the correlation function $J_{\bar{n}\bar{m}}(t)$. For $t=0$ the correlation functions given by (2.8) represent the average values of the appropriate operators product.

In theoretical physics Green's functions of various types are used. If averaging is performed with relation to the ground state, they are called *Field Green's functions* and are used in quantum field theory. If averaging is performed with relation to the statistical ensemble, then they are *thermodynamical Green's functions*. If they are explicitly time-dependant, then we are dealing with *temperature or Matsubara Green's functions* [9].

Green's functions are defined in the quantum field theory, where continual variables are mostly used. Their application in solid state physics is enabled by translational invariability of a given crystalline sample [10-12].

Knowing the Green's functions enables one to find the energy of the ground state of the system, spectrum and the type of elementary excitations, following with thermodynamical properties in equilibrium and non-equilibrium states of the observed system [4-6]. Herein we show the application of Green's functions for defining the way of phonon propagation through crystalline structures.

2. Calculation of the diffusion tensor of phonon system

According to Kubo formula [13,14] the diffusion tensor is defined as:

$$D_j^f(k) = \lim_{\delta \rightarrow 0+} \int_0^\infty dt e^{-\delta t} \langle \hat{v}_i(0) \hat{v}_j(t) \rangle, \quad (22)$$

where $\hat{v}_i$ and $\hat{v}_j$ are velocity operators (in Heisenberg representation) of oscillating of molecules in crystal along the crystallographic direction $i, j \in (x, y, z)$, and δ is perturbation parameter. To find the correlation function that is figuring in the equation for diffusion coefficient, we start from Green's function of momentum--momentum type $\langle p_i(t) | p_j(0) \rangle$ since $\hat{v}_{i,j} \equiv \hat{p}_{i,j} / m$.

Hamiltonian of the phonon system is given in the form:

$$H = \frac{1}{2M} \sum_{\vec{n}} p_{\vec{n}}^2 + \frac{C_H}{2} \sum_{\substack{\vec{n}, \\ \vec{n} \in (n_x, n_y, n_z)}} (u_{\vec{n}}^2 + u_{\vec{n}-\vec{\lambda}}^2 - 2u_{\vec{n}}u_{\vec{n}-\vec{\lambda}}) \quad (23)$$

where M are molecule masses, C_H Hook's stretching constants, u are molecule displacements [15-17]. It should be emphasized that the mentioned Hamiltonian of the ideal phonon structure is given in the harmonic and closest neighbours approximation, while the boundary conditions will be considered in the system of equations for crystalline films Green's function [17-20].

Using the presented procedure for calculation of Green's function, which is in detail explained in our paper [21], one can write the following equation:

$$\begin{aligned} \frac{d}{dt} \langle p_f(t) | p_g(0) \rangle &= C_H \left[\langle u_{f+1}(t) | p_g(0) \rangle + \right. \\ &\quad \left. + \langle u_{f-1}(t) | p_g(0) \rangle - 2\langle u_f(t) | p_g(0) \rangle \right] \end{aligned} \quad (24)$$

In this equation Green's functions of movement--momentum type appear. When they are calculated, the following equalities are obtained:

$$\begin{aligned}\frac{d}{dt} \langle u_f(t) | p_g(0) \rangle &= i\hbar \delta_{f,g} \delta(t) + \frac{1}{M} \langle p_f(t) | p_g(0) \rangle ; \\ \frac{d}{dt} \langle u_{f+1}(t) | p_g(0) \rangle &= i\hbar \delta_{f+1,g} \delta(t) + \frac{1}{M} \langle p_{f+1}(t) | p_g(0) \rangle ; \\ \frac{d}{dt} \langle u_{f-1}(t) | p_g(0) \rangle &= i\hbar \delta_{f-1,g} \delta(t) + \frac{1}{M} \langle p_{f-1}(t) | p_g(0) \rangle ,\end{aligned}\quad (25)$$

where $\delta_{f,g}$ and $\delta_{f\pm 1,g}$ are Kronecker's operators, and $\delta(t)$ is Dirac's delta--function.

If Fourier's transformations of frequency-time type are introduced:

$$\langle a_f(t) | b_g(0) \rangle = \int_{-\infty}^{\infty} d\omega e^{-i\omega t} \langle a_f | b_g \rangle_{\omega},$$

and when Fourier image $\langle u_f | p_g \rangle_{\omega}$ is substituted into equation for $\langle p_f | p_g \rangle_{\omega}$ with crystalline structures for the case when $f = g$, one finally obtains:

$$\begin{aligned}\langle p_f | p_f \rangle_{\omega} &= \frac{i\hbar C_H}{\pi \omega^2} + \frac{C_H}{M \omega^2} (2 \langle p_f | p_f \rangle_{\omega} - \\ &\quad - \langle p_{f+1} | p_f \rangle_{\omega} - \langle p_{f-1} | p_f \rangle_{\omega})\end{aligned}\quad (26)$$

The system of difference equations for Green's functions follows from here:

$$\langle p_{f+1} | p_f \rangle_{\omega} + \langle p_{f-1} | p_f \rangle_{\omega} + \left(\frac{M\omega^2}{C_H} - 2 \right) \langle p_f | p_f \rangle_{\omega} = \frac{i\hbar M}{\pi}. \quad (27)$$

By solving this system of difference equations we find the Green's functions which figure in it.

The appropriate correlation functions [21] are:

$$\langle p_f(t) p_f(0) \rangle = \frac{\hbar C_H}{\omega_k} \left(\frac{e^{-i\omega_k t}}{e^{\hbar\omega_k/\theta} - 1} - \frac{e^{i\omega_k t}}{e^{-\hbar\omega_k/\theta} - 1} \right) \quad (28)$$

and, if we go back to the formula which defines the diffusion coefficients $D_j^f(k)$ of the phonon system, one obtains:

$$D_{ij}^f(k) = \lim_{\delta \rightarrow 0^+} \frac{\hbar C_H}{M^2 \omega_k^2} \int_0^{\infty} \left(e^{-\delta t} \frac{e^{-i\omega_k t}}{e^{\hbar\omega_k/\theta} - 1} - e^{-\delta t} \frac{e^{i\omega_k t}}{e^{-\hbar\omega_k/\theta} - 1} \right) dt, \quad (29)$$

which finally gives:

$$D_{ij}^f(k) = \left| i \frac{\hbar C_H}{M^2 \omega_k^2} \right|. \quad (30)$$

Results and conclusions

The results of the calculation conducted here are the following:

The diffusion tensor of phonon system is diagonal, that is $D_i^f(k) = \frac{\hbar C_H}{M^2 \omega_k^2}$.

- 1) The eigenvalues have higher values for the lower frequencies and are temperature independent.

The last conclusion is very significant because it justifies the macroscopic theories of heat conduction in which it is taken that diffusion coefficient is temperature independent. This fact and the effects that it could cause is very important in the theory of phonon engineering [22-26], especially regarding contemporary nanostructures.

Acknowledgements

The authors of this paper owe a debt of gratitude to their teacher, mentor and friend, unfortunately – the recently deceased Academician, Prof. Dr. Bratislav S. Tošić. His proper and quality oriented suggestions had the crucial impact on the value and importance of our work.

This paper was in part supported by the Serbian Ministry of Education, Science and Technological Development (Grants: ON-171039 and TR-34019), the Ministry of Science and Technological Development of the Republic of Srpska (Grant: 19/6-020/961-16/15) and the Provincial Secretariat for Higher Education and Scientific Research of Vojvodina (Grand 114-451-2092/2016).

References

1. Ziman, J. M.; Principles of the Theory of Solids, *Cambridge University Press*, Cambridge 1999.
2. Taylor, P. L.; Heinonen, O.; A Quantum Approach to Condensed Matter Physics, *Cambridge University Press*, Cambridge 2002.
3. Kittel, Ch.; Introduction to Solid State Physics, *J. Wiley & Sons*, New York 2005.
4. Zubarev, D. N.; Nonequilibrium Statistical Thermodynamics, *Nauka*, Moskva 1971 – in Russian

5. Tyablikov, S. V.; Metods of Quantum Theory of Magnetism, *Nauka*, Moskva 1975 – in Russian
6. Zubarev, D.; Morozov, V.; Repke, G.; Statistical Mechanics of Nonequilibrium Processes, Vol.2, *Akademie Verlag*, Berlin 1997.
7. Tošić, B. S.; Statistical Physics, *Faculty of Sciences*, Novi Sad 1978 – in Serbian
8. Ziman, J. M.; Electrons and Phonons: The Theory of Transport Phenomena in Solids, *Oxford University Press*, New York 2001.
9. Fetter, A. L.; Walecka, J. D.; Quantum Theory of Many-Particle Systems, *Dover*, New York 2003.
10. Mahan, G. D.; Many-Particle Physics, *Springer, Plenum Press*, New York 1990.
11. Doniach, S.; Sondheimer, E. H.; Green's Functions for Solid State Physicists, *Imperial College*, London 2004.
12. Rickayzen, G.; Green's Functions and Condensed Matter, *Dover*, Mineola 2013.
13. Kubo, R. J.; Statistical-Mechanical Theory of Irreversible Processes. I. General Theory and Simple Applications to Magnetic and Conduction Problems, *Phys.Soc.Japan* **12**, 570-586 (1957).
14. Agranovich, V. M.; Galanin, M. D.; Energy Transport of Electron Excitations in Condensed Environments, *Nauka*, Moskwa 1978 – in Russian
15. Vragović, I. D.; Fürstenberg, R.; Stojković, S. M.; Šetrajčić, J. P.; Mirjanić, D. Lj.; Phonon Spectra of Quantum Wires, *Novi Sad J. Math.* **30**/3, 185-190 (2000).
16. Jaćimovski, S. K.; Ilić, I. D.; Junger I. K. and Šetrajčić, J. P.; Microtheoretical and Numerical Calculation of Phonon Spectra in Superlattices, *Novi Sad J. Math.* **31**/1, 55-64 (2001).
17. Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski, S. K.; Raković, D.; Ilić, D. I.; Phonon Spectra in Crystalline Nanostructures, in “Electrical and Computer Engineering Series: Advances in Simulation, Systems Theory and Systems Engineering”, pp.146-151, Eds. N. E. Mastorakis, V. V. Kluev and D. Koruga, *WSEAS Press*, Athens 2003.
18. Sajfert, V. D.; Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski, S. K.; Tošić, B. S.; Thermodynamic and Kinetic Properties of Phonons in Cylindrical Quantum Dots, *Physica E* **353**, 479-491 (2005).
19. Šetrajčić, J. P.; Zorić, V. M.; Delić, N. V.; Mirjanić, D. Lj.; Jaćimovski, S. K.; Phonon Participation in Thermodynamics and Superconductive Properties of Thin Ceramic Films, Ch.15, pp. 317-348, In “Thermodynamics”, Ed. M. Tadashi, *InTech*, Vienna 2011.

20. Šetrajčić, J. P.; Ilić, D. I.; Markoski, B.; Šetrajčić, A. J.; Vučenović, S. M.; Mirjanić, D. Lj.; Škipina, B.; Pelemiš, S. S.; Adapting and Application of the Green's Functions Method onto Research of the Molecular Ultrathin Film Optical Properties, *Physica Scripta T* **135**, 014043: 1-4 (2009).
21. Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski S. K. and Vučenović, S. M.; Diffusion of Phonons through (along and across) the Ultrathin Crystalline Films, *Physica A* **486**(5), 839-848 (2017).
22. Cheng, G.; Zeng, T.; Borca-Tasciuc, T.; Song, D.; Phonon Engineering in Nanostructures for Solid-State Energy Conversion, *Mat.Sci.Eng. A* **292**, 155 (2000).
23. Shinde, S. L.; Piekos, E. S.; Sullivan, J. P.; Friedmann, T. A.; Hurley, D. H.; Aubry, S.; Peebles, D. E.; Emerson, J. A.; Phonon Engineering for Nanostructures, *Sandia Report*, Springfield 2010.
24. Toberer, E. S.; Zevalkink, A.; Snyder, J.; Phonon Engineering through Crystal Chemistry, *J.Mater.Chem.* **21**, 15843 (2011),
25. Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski, S. K.; Review of Results of Theoretical Approaches to Phonon Engineering of Thermodynamic Properties for Different Quantum Structures, *NBP* **20**/3, 67 (2015).
26. Sajfert, V. D.; Šetrajčić, J. P.; Jaćimovski, S. K.; Phonon Engineering Theory of Crystalline Nanostructures, *Lambert Academ.Publ.*, Saarbrücken 2015.

PROCES DIFUZIJE FONONA KROZ KRISTALNE STRUKTURE

Jovan P. Šetrajčić

Prirodno-matematički fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Stevo K. Jaćimovski

Kriminalističko-policjska akademija, Beograd

Dušan I. Ilić

Fakultet tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu

Sažetak: Umesto uobičajenog pristupa, primenom Grinovih funkcija tipa pomeraj-pomeraj, tenzor difuzije izračunat je primenom Grinovih funkcija tipa impuls-impuls. Ove funkcije figurišu u Kubo formuli koja definiše difuzione osobine sistema. Izračunavanje tenzora difuzije zahteva rešavanje sistema diferencnih jednačina. U radu je pokazano da elementi tenzora difuzije ukazuju na diskretnost zakona disperzije elementarnih pobuđenja, i - što je još značajnije - ne zavise od temperature. Rezultati sprovedenih izračunavanja pokazali su da je tenzor difuzije fononskog podistema u kristalnim strukturama dijagonalan i da svojstvene vrednosti imaju više vrednosti pri nižim frekvencijama. Navedeni zaključci su od velikog značaja, jer potvrđuju makroskopske teorije toplotnog provođenja koje tvrde da je koeficijent difuzije temperaturski invarijatan. Ova činjenica, kao i posledice koji iz nje mogu proizaći, imaju ogroman potencijalni značaj za primenu fononskog inženjeringu, prvenstveno kod savremenih nanostruktura.

Ključne reči: kristalne strukture, fononi, Grinove funkcije, tenzor difuzije

Pregledni rad

Primljen: 14. 10. 2016.

Revidirana verzija: 31. 10. 2016.

Prihvaćen: 6. 12. 2017.

UDK: 351.746.2

316.77:004.738.5

doi: 10.5937/nabepo22-12060

INTERNET TROLOVANJE KAO METOD OFANZIVNOG OBAVEŠTAJNOG DELOVANJA U KIBERPROSTORU

Dragan Đurđević¹

Akademija za nacionalnu bezbednost, Beograd

Miroslav Stevanović²

Bezbednosno-informativna agencija, Beograd

Sažetak: Rad je posvećen analizi primene organizovanog i koordiniranog trolovanja u kiberprostoru, kao metodi ofanzivnog obaveštajnog nastupa koja predstavlja izvestan izazov za nacionalnu bezbednost, te proceni mogućnosti strateške kontraobaveštajne zaštite nacionalnog kiberprostora.

Metodološki, analiza se zasniva na strukturno-funkcionalnoj analizi ofanzivnog trolovanja na globalnoj mreži i efekata koji se mogu odražavati na opšte vrednosti države, iz čega se indukcijom diferenciraju konkretni načini izvođenja ofanzivnih dejstava.

Rezultati analize ukazuju na to da zaštita nacionalne bezbednosti od bezbednosnih izazova obaveštajnog internet trolovanje zah-teva višedimenzionalni pristup, koji strateški mora da obuhvati naučno istraživanje kiberprostora i društvenih mreža, edukaciju u korišćenju interneta na svim nivoima, kvalitetno obrazovanje i javno informisanje (na preventivnom planu), i inkriminaciju lažnih poruka i osposobljavanje pravosuđa za gonjenje (na represivnom planu).

---

¹ Profesor strukovnih studija, djurdjevic.dragan@gmail.com

² Doktorand na Fakultetu političkin nauka Univerziteta u Beogradu, mstvnn297@gmail.com

Ključne reči: internet troovanje, tajne internet operacije, ovladavanje Internetom, mete na Internetu, internet sabotaža, operacije punog spektra, nacionalna bezbednost.

Uvod

Pojam „internet troovanje“ podrazumeva, najopštije gledano, svako otvaranje naloga i učestvovanje u onlajn diskusiji destruktivno, s ciljem da se izazove reakcija učesnika internet zajednice ili da se na druge načine poremeti normalna diskusija. Suština troovanja je, dakle, namerno zloupotrebljavanje slabosti ljudske prirode kako bi se izazvala psihička reakcija učesnika ili onlajn zajednice. Same Internet trolove je teško prepoznati. Prvi signal su komentari kojima se učesnici onlajn zajednice očito odvraćaju od teme oko koje su okupljeni, poruke kojima se teži izazivanju emotivnih odgovora i/ili prekida normalan tok diskusije. Konkretnu metu, odnosno učesnika koji može biti sredstvo za napad ili predmet napada, Internet trolovi u prvo vreme podržavaju, pridobijajući tako poverenje, ali postepeno nastoje da nametnu svoje stavove. Troovanje može da rezultira stvaranjem razdora u postojećoj zajednici, diskreditovanjem osoba sa drugaćijim mišljenjem ili usmeravanjem diskusije. Ukoliko internet troovanje izvode osobe koje usmeravaju obaveštajno-bezbednosni segmenti država, u okviru ofanzivnog nastupa u drugim državama, njima se generišu pretnje, rizici i izazovi za osnovne vrednosti država u čijem kiberprostoru se vrši troovanje.

Obaveštajne službe, inače, prikupljaju, analiziraju i čuvaju podatke o pretnjama usmerenim ka nacionalnoj bezbednosti kako bi se obezbedile informacije koje izvršnoj vlasti omogućavaju da utvrdi pretnje po osnovne vrednosti društva i države kao takve i pripremi određenu politiku njihove zaštite. Njihova uloga je prvenstveno da spoznaju delatnosti i nosioce aktivnosti protiv osnovnih vrednosti države (nacionalne bezbednosti). Osim toga, one obavljaju i povezane kontraobaveštajne zadatke, poput spoznaje i suprotstavljanja tajnom i organizovanom delovanju stranih obaveštajnih službi i grupa, a često i bezbednosnu zaštitu informacija i informativnih sistema države.³

Da bi ispunile „saznajnu“ dimenziju svog mandata, obaveštajne službe prikupljaju veliki broj podataka iz javnih izvora i od osoba koje imaju (ili mogu imati) pristup relevantnim informacijama, uključujući koliko je moguće i kroz međunarodnu razmenu. Kako bi došle do podataka o tajnim namerama i planovima ili do kontraobaveštajno zaštićenih podataka, koji nisu javno dostupni, države utvrđuju uslove pod kojima obaveštajne službe mogu: da ostvaruju

³ Opširnije u: S. Mijalković, Obaveštajno-bezbednosne službe i nacionalna bezbednost, *Bezbednost*, br. 1, Kriminalističko-polička akademija, Beograd, 2011, str. 74–92.

uvid u različite oblike komunikacije tajnim nadzorom sredstava komunikacije; da tajno prate i dokumentuju (fono, foto i audio sredstvima) aktivnosti lica, njihovih veza i mesta koja posećuju, da legendiraju svoje agente i operacije, da podnose zvanične zahteve drugim vladinim institucijama ili privatnim kompanijama za informacije o licima čak i kada to zadire u njihovo pravo na privatnost, kao i da koriste neke nespecifične metode⁴. Prikupljanje, analiza i čuvanje podataka o pojedincima smatra se legitimnim samo ukoliko su relevantni i neophodni za sprovođenje legalnog mandata obaveštajnih službi. Opšti standard u tom smislu jeste da se ograničava mogućnost prikupljanja nekih vrsta podataka: prvo, o aktivnostima i osobama koje ne predstavljaju pretnju za nacionalnu bezbednost; drugo, o zakonitim političkim i društvenim aktivnostima i treće, radi ostvarivanja konkretnih grupnih ili individualnih interesa.⁵

Za obaveštajne službe, metodološki je od suštinske važnosti informacija o konkretnom pojedincu. Podaci o tome mogu se prikupiti kako bi se identifikovale moguće pretnje i rizici po nacionalnu bezbednost. Da bi im se obezbedio jednostavan pristup i obrada, ti podaci se registruju u elektronskim ili štampanim dosijeima,⁶ koji se mogu koristiti u okviru tekuće ili za buduće istraživanje pretnji i rizika za nacionalnu bezbednost; po zahtevu za bezbednosnu proveru lica⁷; za potrebe zakonom određenih državnih organa i nosilaca vlasti; i, izuzetno, za međunarodnu razmenu. Opšta je praksa da podatke od interesa za nacionalnu bezbednost obaveštajne službe prikupljaju neposredno, uključujući i prikupljanje van teritorije države.

Koncept internet trolovanja za obaveštajne potrebe prepoznaje se teorijski početkom zadnje decenije XX veka. Pojava ovih aktivnosti je vezana za početke ubrzanog razvoja i primene novih informacionih tehnologija, između ostalog u oblasti elektronskog prikupljanja podataka, ometanja i obmane, kao i informacionih i komunikacionih sistema za komandovanje, kontrolu, komunikacije i obaveštajni rad, kao činioca koji menja doktrinu sukoba. Informaciona revolucija, naime, urušava tradicionalni koncept hijerarhije institucija

---

4 Na primer, obaveštajni rad pretraživanjem otpada (smeća) lica koje poseduje interesantna obaveštajna saznanja. Vidi: S. Mijalković, *Trash Intelligence kao metod obaveštajno-bezbednosnog rada*, *Bezbednost*, br. 1, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2015, str. 5–18.

5 Detaljnije o pravnom aspektu prikupljanja podataka od strane obaveštajnih službi: A. Wills, *Razumevanje nadzora obaveštajnih službi*, Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Geneva, 2010, p. 11–21.

6 M. Stevanović, *Postupanje sa dosjeima bivših represivnih režima sa aspekta unutrašnjih prava država u tranziciji i međunarodnog javnog prava*, magistarski rad, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, 2015, str. 13.

7 Opširnije u: S. Mijalković, *Bezbednosno proveravanje lica – tradicionalni modeli i primjeri dobre prakse*, *NBP : Nauka, Bezbednost, Policija: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2015, str. 195–209.

društva i preoblikuje opseg oko koga se uspostavljaju institucije, pri čemu posebno pogoduje razvoju organizacionih mreža. To je za sistem odbrane i bezbednosti stvorilo novi izazov, u smislu potrebe da se prilagodi novim problemima u sukobima niskog intenziteta, a posebno neoružanim, koji generalno uključuju sve širi krug neformalnih učešnika i zato ne pogoduju isključivo institucionalnom vođenju. Usled ove promene, sistemi odbrane i bezbednosti se suočavaju sa situacijom u kojoj mreže mogu poraziti institucije i da im nije dovoljno instaliranje novih tehnologija samo radi unapređenja delotvornosti konkretnih operacija, već da im je za suprotstavljanje mrežama neophodno stvaranje sopstvenih mreža. Kibersukobljavanje zavisi od kiberprostora, u kome se dominacija postiže primenom naprednih tehnoloških aplikacija. U kontekstu doktrine sukoba, spoznaja indikatora kiberratovanja zahteva pretvodnu promenu paradigmе, a pre svega poimanja šta čini „napad“ i „odbranu“, kao i da pobeda ne podrazumeva nužno uništenje protivnikove oružane sile.⁸ Posledica, s aspekta dejstava u kiberprostoru, je to da je za primoravanje protivnika na potčinjavanje postalo neophodno više prikupljenih informacija i obaveštajne analitike. Ova konceptualna promena je, do polovine devedesetih godina prošlog veka, praktično zaživila u okviru američke vojske, koja je razvila „informaciono ratovanje“, odnosno jedinice i sistem ugovarača zadužene za: korišćenje računarskih mreža za prikupljanje javnih informacija, širenje propagande, političku destabilizaciju vlasti drugih država i podmetanje virusa u informacione sisteme, što je metodološki podrazumevalo upade i korišćenje informacionih i komunikacionih medijuma za te potrebe.⁹ Do kraja decenije, koncept obaveštajnog internet trolovanja proširen je, osim tehnološkog razvoja, i usled suočavanja s problemom „rupa“ u sistemu i potencijalnih obaranja servera, primenom ofšor načina usmeravanja velikog broja anonimnih poruka na višestruke adrese elektronske pošte.¹⁰

1. Mogućnosti primene internet trolovanja u obaveštajnom radu

Kulturološki posmatrano, internet trolovanje generalno odlikuje ideološka pozadina, u smislu da podrazumeva manipulisanje individualnim stavovima mete napada. Pri tome je jednako značajno i to da je ono suštinski asimetrično, odnosno da meta nije svesna ni te aktivnosti ni postojanja nekog pravnog

8 J. Arquilla; D. Ronfeldt, *Cyberwar is Coming!*, *Comparative Strategy*, 12:2/1993, pp. 21–23.

9 D. Corn, *Pentagon Trolls the Net*, *The Nation*, 262/1996, p. 21.

10 S. Wray, *On Electronic Civil Disobedience*, 1998 Socialist Scholars Conference Panel on Electronic Civil Disobedience, New York, 20-22 March 1998, dostupno na: <http://goo.gl/puEui1> (11. 2. 2016).

osnova zbog koga bi bila predmet interesovanja. Kao takvo, trolovanje se, osim za delotvorne defanzivne funkcije koje se mogu koristiti u preventivne i zakonom propisane svrhe, može koristiti i za strateško prikupljanje informacija, odnosno za izučavanje individualnih i kolektivnih stavova, kao i njihove kontekstualizacije unutar društvenih grupa.¹¹

Sociološki, informacioni alati pogoduju razmeni informacija i mobilizaciji i, stoga, institucionalnom upravljanju krizama u najširem smislu. U tom kontekstu, a s obzirom na mogućnost strukturiranja platformi na mreži za povezane obaveštajne sisteme, internet trolovanje predstavlja izazov s aspekta kontraobaveštajne zaštite procesa odlučivanja, presvega za nacionalne sisteme upravljanja krizama.¹² Psihološki gledano, brzina i neposrednost informacionih tehnologija utiču na proces odlučivanja tako što omogućavaju brzu povratnu informaciju o stavovima pojedinaca i ukupne volje za određeni pravac akcije. Takva „razmena mišljenja“ u javnom interesu može biti predmet kibernapada, u cilju prikupljanja informacija u okviru unapred definisane, relevantne grupe.¹³ Pri tome, osmišljenim nametanjem tema moguće je posredno ostvarivati i uticaj na političke odluke unutar određene zajednice.

Sve veći broj informacionih resursa na mreži otvara mogućnosti za lakše identifikovanje i lociranje potencijalnih izvora informacija. Ovu pogodnost, u prostoru međupovezane mreže, prati mogućnost povezivanja ovog virtuelnog sveta sa umreženim društvenim zajednicama. Ove odlike mogu se, s jedne strane, iskoristiti za utvrđivanje virtuelnih odnosa, a s druge, da se u svetu realnih društvenih mreža na internetu troluje za kandidatima koji bi mogli biti potencijalne mete za pridobijanje za saradnju u interesu nosilaca trolovanja.¹⁴ Na ovaj način, obaveštajnim službama je olakšano pronalaženje potencijalnih izvora i njihovo pridobijanje za saradnju na osnovu lične motivacije za podršku određenim ciljevima.

Broj učesnika i obim podataka na mreži i njihova komplikovana analiza, sa razvojem softverskih platformi koje podatke obrađuju automatski, lišava prikupljanje obaveštajnih informacija internet trolovanjem garancije vrednosne utemeljenosti. Prikupljanje obaveštajnih podataka počiva na poverenju u etičku opravdanost, budući da informacije do kojih se dolazi i njihova analiza čine bitan segment procesa racionalnog odlučivanja, u smislu povećanja re-

---

11 W. Phillips, *This Is Why We Can't Have Nice Things: Mapping the Relationship Between Online Trolling and Mainstream Culture*, MIT Press, Cambridge/London, 2015, p. 164.

12 M. Dandoulaki; M. Halkia, Social Media (Web 2.0) and Crisis Information: Case Study Gaza 2008-09, in: *Examining the Concepts, Issues, and Implications of Internet Trolling*, Jonathan, Bishop (ed.), IGI Global, Hershey, 2013, p. 147.

13 J. Bishop, *Psychological and Social Implications Surrounding Internet and Gaming Addiction*, IGI Global, Hershey, 2015, p. 209.

14 A. Ar-Raqib; E. M. Roche, *Virtual Worlds Real Terrorism*, Aardworf Publications, Den Haag, 2009, p. 167.

levantnog znanja i svesti o pretnjama. Tako posmatrano, tajno prikupljanje podataka predstavlja samo način da se prevaziđe nevoljnost nosilaca pretnji i izazova da o tome ustupe informacije. Odabir podataka automatizovanim programima zasnovanim na veštačkoj inteligenciji eliminiše odgovarajuće garancije poštovanja osnovnih premisa zbog kojih se obaveštajni podaci prikupljaju: jasan razlog, integritet motiva, proporcionalnost metoda i odgovarajuće ovlašćenje.¹⁵ Posledice primene ovog načina obrade podataka po pravilu obuhvataju vansudske postupke i administrativne procedure samih službi,¹⁶ što sa stanovišta demokratskih interesa ima pogubnije posledice od individualnih napada trolova na pojedince.¹⁷

S aspekta interesa ekonomске stabilnosti, kao jedne od osnovnih vrednosti koje obuhvata pojам nacionalne bezbednosti, primena tehnika neovlašćenog i nezakonitog pristupanja razvijena je i na planu prikupljanja podataka o određenim privrednim subjektima, bankama i kritičnoj infrastrukturi.¹⁸

Mogućnost stalnog anonimnog prisustva, komunikacije i razmene informacija omogućava obaveštajnim službama sprovođenje složenijih operacija. Te operacije mogu biti usmerene protiv međunarodno legitimnih meta, ali isto tako i protiv interesa nacionalne bezbednosti drugih država. Ovakve operacije teško je prepoznati u početnoj fazi, tako da se na njih obično posumnja tek na osnovu širenja ideja i inicijativa na društvenim mrežama, koje prate organizovana okupljanja i akcije protiv institucija države. Te akcije, doduše, ne moraju nužno biti rezultat ofanzivne delatnosti spolja, već mogu biti i posledica organizovanja otpora u okviru unutrašnjih društvenih grupa. Međutim, primeri korišćenja dronova protiv terorističkih grupa u drugim državama na osnovu podataka prikupljenih trolovanjem,¹⁹ kao i pokušaji podrivanja demokratskih procesa u drugim državama,²⁰ potvrđuju da je ovakva mogućnost na raspolaganju velikim obaveštajnim sistemima.

---

15 D. Omand, *Understanding Digital Intelligence: A British View*, in: *National Security and Counterintelligence in the Era of Cyber Espionage*, de Silva, Eugenie (ed.), IGI Global, Hershey, 2015, pp. 113–115.

16 A. Bossler, *Metadata Analytics, Law, and Future of the Internet*, in: *The Future Internet: Alternative Visions*, J. Winter, R. Ono (eds.), Springer, Cham, 2015, p. 143.

17 Detaljnije o trol napadima hakerske grupe pod nazivom *Anonymous*: Coleman, Gabriella, Hacker, Hoaxer, Whistleblower, Spy: The Many Faces of Anonymous, Verso, London/New York, 2014. Ovaj način prikupljanja podataka (phishing) primenjuju i kompanije: Delio, Michele, IT Takes Phishing, *InfoWorld*, vol. 27, no. 4, 2005, p. 35.

18 K. Rainer; C. Cegielski, *Introduction to Information Systems: Enabling and Transforming Business*, Wiley, New Jersey, 2010, p. 98.

19 N. Lee, *Facebook Nation: Total Information Awareness*, Springer, New York, 2014, p. 360.

20 D. Đurđević, M. Stevanović, Izazovi nacionalnoj bezbednosti u kiber prostoru društvenih mreža: studija slučaja „Navalni“, Konferencija „Forenzička revizija“, Beograd, 12. 12. 2015, Beograd, *Zbornik*, str. 8.

2. Zloupotreba internet trolovanja za izvršavanje konkretnih obaveštajnih i subverzivnih zadataka

Obaveštajno internet trolovanje inicijalno se, u principu, sprovodi radi prikupljanja podataka, a pre svega podataka o ličnosti. U metodološkom smislu, ono predstavlja upotrebu niza informatičkih alata i programa, kao i informatičkih i komunikacionih veština, koje mogu biti primenjene kao način izvršavanja konkretnih poslova i kao sredstvo za delovanje u kiberprostoru.

Konkretnе aktivnosti koje se izvršavaju obaveštajnim trolovanjem u kiberprostoru podudaraju se sa aktivnostima u realnom svetu, tako što se sprovode radi realizacije zadataka određenih obaveštajnih službi. Budući da je u središtu interesovanja obaveštajnih službi potpuna informacija o konkretnom licu, pre svega radi ostvarivanja određenog uticaja na isto, osnovni zadaci koji se mogu realizovati primenom internet trolovanja jesu: izrada psihološkog profila određenog lica i nametanje određenih stavova.²¹

Iz činjenice da primena internet trolovanja podrazumeva tehnički kapacitet stalnog i anonimnog prisustva i mogućnosti pristupa privatnim i javnim mrežama u globalnom kiberprostoru ili njegovom delu, proističe da je ovaj metod pogodan za vršenje masovnog tajnog nadzora, ali ne nužno uz odgovarajući nalog za narušavanje privatnosti, presretanje svih komunikacija povezanih neposredno ili posredno sa računarskim sistemom i internetom.²²

Obaveštajno internet trolovanje omogućava tajni pristup podacima koji se saznavaju neposredno (primarni podaci) na teritoriji drugih država, odnosno obaveštajnim službama daje mogućnost da neposredno izvršavaju svoje obaveštajne zadatke i na teritoriji druge države,²³ što ga čini po prirodi pogodnim ofanzivnim obaveštajnim metodom. Obaveštajna etika, međutim, podrazumeva poštovanje društvenog kodeksa ponašanja koji predstavlja opravdan motiv za aktivnost obaveštajnih službi i njihovu instrumentalizaciju od strane korisnika informacija. To nameće pitanje legitimnosti razloga zbog kojih je ofanzivno obaveštajno prisustvo neophodno u kiberprostoru druge države, umesto saradnje sa lokalnim institucijama, a pribegava mu se čak i kada se radi o zajedničkom interesu, poput borbe protiv terorizma ili kriminala. Ve-

---

21 E. Morozov, *The Net Delusion: The Dark Side of Internet Freedom*, Public Affairs, New York, 2011, pp. 10, 27. On formulise kao „profilisanje lica“ (radi manipulacije njima ili bližnjima) i „cenzurisanje“ (mišljenja).

22 D. Bigo et al., *National Programmes for Mass Surveillance of Personal Data in EU Member States and Their Compatibility with EU Law*, European Parliament, Brussels, 2013, pp. 14–15, dostupno na: <http://goo.gl/BVSGn0> (12. 2. 2016)

23 M. Shorer-Zeltser; G. M. Ben-Israel, Developing Discourse and Tools for Alternative Vontent to Prevent Terror, in: *National Security and Counterintelligence in the Era of Cyber Espionage*, E. de Silva (ed.), IGI Global, Hershey, 2016, pp. 102–122.

oma je diskutabilno iz ugla međunarodnog prava, kojim se garantuje nepri-kosnovenost suvereniteta država.²⁴

Ofanzivna priroda i anonimnost čine trolovanje pogodnim metodom da se, bez nužnog postojanja pravnog osnova, tajno i legendirano pristupa pojedincima i infiltrira u grupe onlajn zajednice,²⁵ odnosno trolovanje postaje pogodno za organizovan ofanzivni obaveštajni prodor. U tom kontekstu, mnoge razvijene države usavršavaju tehnike i sredstva, povećavajući svoje sposobnosti za agresivan prodor u mreže i sisteme vlada drugih država, u cilju ostvarivanja vojnih i političkih interesa.²⁶

Internet mrežu, generalno, odlikuju opšti i slobodan pristup. Trolovanjem se mogu prikupiti korisni podaci koji ukazuju na karakter ličnosti, razmišljanja i aktivnosti određenog lica, ali i realizovati složenije intervencije širokog spektra u politici, kulturi i u svakodnevnom životu. Ove mogućnosti predstavljaju faktor rizika za nacionalnu bezbednost budući da se ostvaruju primenom namenskih alata koji funkcionišu u okviru arhitekture interneta. Primenjena sistemskih alata na otvorenoj mreži, koji omogućavaju neovlašćen pristup mrežama korisnika i država, predstavlja paradoks liberalne demokratije u informacionom dobu.²⁷ Iz toga, takođe, proizilazi da je trolovanje moguće primeniti i za vršenje sabotaže protiv različitih infrastrukturnih sistema država.²⁸

Primena trolovanja kao načina prikupljanja podataka na mreži, inače nastaloj u okviru razvoja američke armije (*Advanced Research Projects Agency, ARPA*), ima racionalnu osnovu. Danas su na mreži prisutni i aktivni teroristi, ekstremisti (neonacisti, islamisti), ubice i trgovci drogom (mogu se pronaći na darknetu), plaćanja se vrše anonimno, u elektronskim valutama (poput bitkoina), a postoje i pretraživači koji omogućavaju anonimno prisustvo, što od vojnih i civilnih obaveštajnih službi zahteva internet trolovanje.²⁹ Institucionalizacija trolovanja usledila je 1999. godine nakon vojnog napada NATO-a na SR Jugoslaviju, koji je bio prvi oružani sukob zvanično vođen primenom doktrine višedimenzionalnih operacija u uslovima informacionog doba, u

---

24 Opširnije u: S. Mijalković, D. Blagojević, *The basis of national security in international law*, NBP: *Nauka, Bezbednost, Policija: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2014, pp. 49–68.

25 P. Wallace, *The Psychology of the Internet*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015, p. 202.

26 H. Hopia, *Dawn of the Drones: Europe's Security Response to the Cyber Age*, Wilfried Martens Centre for European Studies, Brussels, 2015, pp. 35, 51.

27 E. Morozov, *To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism*, Public Affairs, New York, 2013, p. 130.

28 M. Coxall, *Civil Disobedience: A Practical Guide*, 2015, p. 531.

29 J. Bartlett, *The Dark Net: Inside the Digital Underworld*, Melville House, New York/London, 2015, p. 123.

vidu tzv. operacija punog spektra (*Full Dimension Operations*).³⁰ Ova doktrina obuhvata, uz dejstva sa distance i intenzivnu upotrebu avijacije, koordiniranu primenu subverzivnih, diverzantskih, terorističkih, psihološko-propagandnih i ostalih dejstava iz arsenala specijalnog i ostalih vrsta ratova. Te akcije, u javnosti poznate kao „lažna zastava“, „crne operacije“, „asimetrično ratovanje“ ili „hibridni ratovi“, kada se posmatraju u kontinuitetu, predstavljaju deo jedinstvenog operativnog projekta u okviru vojnog saveza NATO.³¹ Strukturalno posmatrano, to podrazumeva da postoje internet paravojni ešalonii koji su organizaciono, logistički i operativno pod komandom obaveštajnih i drugih specijalnih službi iz strukture NATO-a. Iz toga proističe da se delovanje ovih struktura sprovodi legendirano i konspirativno, te u tom kontekstu neposredni trolovi su, s funkcionalnog aspekta, agenti službi u čije ime sprovode aktivnosti u kiberprostoru.

Za internet trolovanje, kao sredstvo za obaveštajno nastupanje u kiberprostoru, u okviru agencija vlada najrazvijenijih država razvijen je veliki broj softverskih alata. Uz pomoć tih alata na mreži se izvršavaju neposredni zadaci. Radi se o mogućnosti da se neposredno utiče na tok, sadržaj ili dinamiku informacija u kiberprostoru. U tom smislu, obaveštajne službe ovih država raspolažu sredstvima za tajno plasiranje i za tajno prikupljanje podataka.

U sredstva za tajno plasiranje lažnih informacija na internetu mogu se, primera radi, svrstati alati kojima se: menjaju rezultati onlajn anketa; masovno isporučuju imejl i/ili SMS poruke radi podrške kampanjama informativnih operacija; usmereno otkrivaju mete i uklanjuju sadržaji; ometaju video veb-sajtovii; zloupotrebljavaju aktivne mogućnosti Skajpa, poput dostavljanja evidencije poziva u realnom vremenu (biranih fiksnih i mobilnih brojeva telefona iz VOIP mreže) – trenutno se dostavljaju poruke iz oba smera i liste sagovornika; korišćenjem Skajp rezolvera (*Skype resolver*) dolazi do vlasnika naloga preko: IP adresu, imejl adresu, preuzetog fajla; pronalaze privatne fotografije meta na Fejsbuku; trajno ukidaju nalozi s kompjutera mete i u ime mete; povećavaju ili smanjuju posete na određenim veb-stranama; šire poruke stvaraoca/mete na popularnim sajtovima u ime mete/stvaraoca na Jutjubu; ciljano uskraćuju usluge veb-servera; distribuirano uskraćuju usluge primenom P2P protokola; prate aktivnosti meta na Ibeju; sa imejl adresu stvaraoca/mete na bilo koju adresu distribuirira sadržaj; šalje sadržaj stvaraoca/mete sa tuđe imejl adresu; povezuju dva ciljana telefona u poziv; objave na Fejsbuku čine nevidljivim za pojedine ili sve korisnike u nekoj državi, kao i više desetina drugih.³²

---

30 M. Dunn Cavelti, *Cyber-Security and Threat Politics: US Efforts to Secure the Information Age*, Routledge, New York, 2008, p. 73.

31 D. Ganser, *NATO's Secret Armies: Operation GLADIO and Terrorism in Western Europe*, Frank Cass, New York/London, 2005, pp. 253–255.

32 G. Greenwald, Hacking online polls, and other ways British spy agencies seek to control the Internet, *The Intercept*, 14. 7. 2014. <https://goo.gl/EfYdDY> (14. 2. 2016).

Alatima za tajno prikupljanje podataka troovanjem na internetu ne dolazi se do pouzdanih saznanja, zbog ograničenog opsega prikupljanja, nemogućnosti provere, često posredne prirode prikupljanja podataka, kao i između ostalog, zbog prisustva drugih organizovanih i neorganizovanih trolova na mreži. Pojedinci ili male organizacije koje bi vršile napade u tom cilju lako se mogu prepoznati, ali ne i tajne službe, koje na raspolaaganju imaju velike resurse, različite IP adrese i mogućnost da manipulacije podacima vrše preko velikog broja mreža računara na kojima se odvijaju automatizovani programi, koje je teško identifikovati (botnet). Botnet omogućava da trolovi upadaju neopaženo i da se ne mogu otkriti.³³

3. Rizici internet troovanja po nacionalnu bezbednost

Visoka automatizovanost tehničkih metoda obaveštajnog troovanja namente i izazov demokratske prirode. Na zloupotrebu obaveštajnih podataka za ostvarivanje konkretnih interesa vlasti nisu imune ni uredene demokratske države.³⁴ S aspekta zaštite nacionalne bezbednosti u kiberprostoru, prvenstveni rizik predstavlja činjenica da obaveštajno internet troovanje često obuhvata nastojanje obaveštajne službe da preokrene mišljenje javnosti.³⁵

Takođe, u eri globalizacije, propaganda, shvaćena kao oblikovanje percepcije, manipulacija spoznajom i usmeravanje ponašanja, odnosno pridobijanje ljudi za postizanje jednog cilja, postaje izvozni proizvod.³⁶ Stoga je primena tehnika komunikacije i manipulacije simbolima i psihologijom danas uobičajena – čak i vlade plaćaju ljude da šalju afirmativne poruke javnosti.³⁷ Tako se

33 s.n., *Untangling the Web: A Guide to Internet Research*, NSA, Fort Meade, 2007, Declassified 2013, p. 516.

34 Na primer, američka Centralna obaveštajna agencija (CIA), u okviru praćenja i analize delatnosti i aktivista protiv rata u Vijetnamu po nalogu predsednika Lindona Džonsona (operacija „Haos“), u periodu od 1965. do 1975. godine, prema nalazima nadležnih tela Kongresa, stvorila 13.000 dosijea, između ostalog za 7.000 državljana SAD i za 1.000 domaćih organizacija. O tome: US Commission on CIA Activites within the United States, *Report to the President*, US Government Printing Office, Washington DC, 1975, p. 144; Halperin, Morton et. al., *The Lawless State*, Penguin, New York, 1976, p. 146.

35 O. Schell, *Follies of Orthodoxy*, in: *What Orwell Didn't Know: Propaganda and the New Face of American Politics*, A. Szántó (ed.), Public Affairs, New York, 2007, p. xxii.

36 J. Hench, *Books as Weapons: Propaganda, Publishing, and the Battle for Global Markets in the Era of World War II*, Ithaca/London: Cornell University Press, 2010, pp. 185-190; W. Blum, *America's Deadliest Export: Democracy: The Truth About U.S. Foreign Policy and Everything Else*, Zed Books, London/New York, 2014; N. Snow, *Propaganda Inc.: Selling America's Culture to the World*, Seven Stories Press, New York, 2010, pp. 78, 100, 114; Reagle, Joseph, *Reading the Comments: Likers, Haters, and Manipulators at the Bottom of the Web*, MIT Press, Cambridge/London, 2015, p. 52.

37 B. Bidder, Paid as a Pro-Kremlin Troll: 'The Hatred Spills over into the Real World', *Spiegel Online*, 1. 6. 2015, dostupno na: <http://goo.gl/HDvGpg> (14. 2. 2016.); A. Hess,

trolovanjem mogu širiti ideje i poruke, koje mogu biti usmerene na podrivanje osnovnih vrednosti države. Za razliku od klasičnih načina njihovog emitovanja, ljudski mozak u kiberprostoru pojačano reaguje na simboličke poruke. Iz toga proističe da je na taj način moguće vršiti netransparentan uticaj u oblasti političke kulture, propagande, kontrole uma, manipulacije i dezinformisanja u politici, zbog čega to može predstavljati i sredstvo potencijalne dehumanizacije pojedinaca i društvenih grupa.³⁸

Poseban problem s aspekta dehumanizacije predstavlja legendiranost učestalih nosioca ideja i poruka u kiberprostoru. U društvenom kontekstu, naime, individualno vođstvo deluje kao samostalan činilac i zbog toga može imati uticaj koji je nezavisan od hijerarhijske ili institucionalne organizacije.³⁹ Anonimno uspostavljeno vođstvo u okviru društvenih grupa u kiberprostoru teško se prepoznaje i još teže povezuje sa mogućim organizovanim delovanjem, tako da je teško suprotstaviti mu se. Pri tome, treba imati u vidu i to da, s obzirom na ideološku pozadinu trolovanja, organizovani trolovi često vrše dugoročno plasiranje uvreda i diskredituju ličnosti na način koji ne mora biti u skladu sa njihovim uverenjima, zbog čega su profesionalno prinuđeni da potiskuju sopstveno mišljenje i usled toga su podložni poremećajima psihe grupe B, koje odlikuje dramatika, emocionalno ili nestalno ponašanje.⁴⁰ Ovi lični poremećaji trolova, koliko god da deluju u okviru organizovanog sistema, u poslovima koji podrazumevaju emitovanje uticaja, odnosno ostvarivanja vođstva, mogu imati posebne negativne posledice, u vidu uticaja na dodatnu radikalizaciju društvenih grupa.

Specijalizovane službe razvijenih država, u cilju analize i izbora podataka koji su od interesa za bezbednost, raspolažu kapacitetom za praćenje ogromne količine komunikacije (neke države, poput SAD i Velike Britanije, tehnički, navodno, mogu pratiti celokupnu komunikaciju).⁴¹ To obuhvata i većinu tipova društvenog umrežavanja. Međutim, podaci uneti na Fejsbuk nikada ne nestaju, twitovi čak i nakon brisanja mogu ostati u memoriji računara (i na drugim mestima, kao što je politvups/*Politwoops* koji katalogizuje izbrisane

---

Why Did Twitter Ban Chuck C. Johnson?, *Slate*, 28. 5. 2015, dostupno na: <http://goo.gl/Zqw7j0> (14. 2. 2016).

38 M. Massing, Our Own Thought Police, in: *What Orwell Didn't Know: Propaganda and the New Face of American Politics*, A. Szántó (ed.), Public Affairs, New York, 2007, pp. 174, 181.

39 M. Minghetti, *Collaborative Intelligence: Towards the Social Organization*, Cambridge Scholars, Newcastle, 2014, p. 33.

40 American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 2013.

41 Na primer, američka Tajna služba (Secret Service), kao redovnu proceduru, sprovodi praćenje sve komunikacije poslate predsedniku i Beloj kući, za slučaj bilo kakve pretnje, a Bela kuća arhivira svaki tweet, u skladu sa zakonom koji uređuje arhivu predsednika (Presidential Records act. 1978, 44 U.S.C. §§ 2201–2207).

tvitove političara), a čak se i pretrage na Guglu mogu arhivirati, prikupljati i, potencijalno, upotrebiti na sudu. Neusklađenost tehnološke arhitekture interneta i normativnog poretku ostavlja prostor za potencijalne manipulacije s ličnim podacima koji, jednom inkorporirani, ne nestaju iz kiberprostora.

Dokumenti koje je obelodanio odbegli ugovarač američke agencije NSA, Edvard Snouden (Edward Snowden)⁴² otkrivaju da tehnike psihološkog uticaja na sajтовима društvenih medija kao što su Jutjub, Fejsbuk i Tviter, kao i napade, poput uskraćivanja usluge, poplave sajtova društvenih medija prikrivenom propagandom i pokušaja da se podstakne određeni javni diskurs na mreži, koriste trolovi koje plaćaju države, odnosno agenti vlada, kao što je Velika Britanija, u okviru Združene obaveštajne grupe za istraživanje pretnji (*Joint Threat Research Intelligence Group, JTRIG*), organizacione jedinice Vladinog Glavnog štaba za komunikaciju (*Government Communications Headquarters, GCHQ*).⁴³ JTRIG je, inače, ovlašćena za izvođenje tajnih internet operacija i tajne tehničke opseravacije.⁴⁴ Ova jedinica je bila uključena u sprovođenje tzv. prljavih trikova, poput: seksualne „medene zamke“, osmišljene za diskreditovanje mete i pribavljanje obaveštajnih podataka tzv. seksualnom špijunažom⁴⁵; napada uskraćivanjem usluge da bi se ugasile internet pričaonice; prikrivene propagande na društvenim mrežama; i manipulacije opštim diskursom na mreži. Ovakvo delovanje ne predstavlja nužno rizik s aspekta nacionalne bezbednosti same države, ukoliko se vrši za potrebe policijskih organa, službi koje se bave prikupljanjem i obradom podataka, poput kontraobaveštajne, poreske i carinske službe, ili u saradnji sa službama država u čijem se kiberprostoru obavlja. Međutim, njihova zloupotreba je moguća na planu infiltriranja agenta provokatora u aktivističke civilne grupe, radi ciljeva koji etički ne podržavaju obaveštajno angažovanje.⁴⁶ Kanada je razotkrivena, angažovala je tajne agente da nadziru društvene medije i prate onlajn konverzacije, kao i aktivnosti određenih disidentski nastrojenih pojedinaca. Navedene aktivnosti kanadske vlade označavaju se kao „odmeravanje i korigovanje“ navodno netačnih informacija koje se plasiraju na mreži, čime se u suštini priznaje da je kanadska vlada samovlasno uzela ulogu tajne onlajn policije. Snoudenova dokumenta takođe pokazuju da je i američka Agencija za nacionalnu bezbednost (*National Se-*

42 E. Snowden, Documents, dostupno na: <http://goo.gl/nZkqmZ> (4. 2. 2016); <http://goo.gl/SGmflG> (5. 2. 2016).

43 J. Wisnewski, WikiLeaks and Whistleblowing: Privacy and Consent in an Age of Digital Surveillance, in: *Ethics and the Future of Spying: Technology, National Security and Technology, National Security and Intelligence Collection*, J. Galliott; W. Reed (eds.), Routledge, New York/London, 2016, p. 27.

44 J. Assange, *When Google Met WikiLeaks*, OR Books, New York/London, 2014, p. 213.

45 S. Mijalković, ‘Sex-Espionage’ as a Method of Intelligence and Security Agencies, *Bezbednost*, br. 1, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2014, str. 5–22.

46 Great Britain Parliament: House of Commons: Home Affairs Committee, *Undercover Policing: Interim Report, Thirteenth Report of Session 2012-13*, The Stationery Office, London, 2013, p. 2.

curity Agency, NSA) plaćala izvršioce da na mreži maltretiraju i denunciraju ljudе za koje se procenjivalо da su problematični za vlast, kako bi im se podrili kredibilitet i podrška.⁴⁷

Nesumnјiv rizik za nacionalnu bezbednost predstavlja kiberkriminal koji se ostvaruje preko pretraživača Tor.⁴⁸ Na ovaj način, korisnik ostvaruje pristup bilo kojoj url adresi preko nekoliko različitih računara širom sveta, pri čemu se nalazi šifruju i dešifruju tokom rada, tako da se ne zna odakle stvarno dolaze.⁴⁹ Podaci prikupljeni ovim putem putem kolektivne društvene kriminalne ili terorističke mreže u dovoljno dugom periodu mogu dati prilično tačne informacije⁵⁰ i dovesti do legitimne mete, ali mogu i ugroziti ličnu bezbednost i podrivati nacionalnu bezbednost.⁵¹

Ofanzivno obaveštajno trolovanje može, samo po sebi, kao neposredan cilj imati onlajn operacije protiv bezbednosti određene države. Ove operacije se, najopštije gledano, mogu sprovoditi: plasiranjem poluinformacija i dezinformacija (ubacivanjem lažnih materijala na internet), stvaranjem mreže **učesnika društvene grupe** (primenom društvenih nauka i drugih tehnika manipulacije onlajn diskursom i aktivizma za generisanje željenih ishoda) i ciljanjem kritične infrastrukture, poput sistema koji se koriste za mrežne operacije.⁵² Da bi se ostvarili ovi ciljevi, koriste se metodi operativnog ubacivanja sadržaja na internet, u koje spadaju: lažno pripisivanje sadržaja nekom drugom učesniku, odnosno pod legendom protivničke strane (*false flag operations*); ubacivanja sadržaja preko bloga pod legendom žrtve (mete) čiji se ugled želi uništiti (*fake victim blog posts*); plasiranje „negativne informacije“ na forumima; „diskreditovanje mete“ („medena zamka“; promena slike mete na društvenim mrežama; imejl/SMS poruke kolegama, prijateljima...); akcije protiv kompanije (puštanje poverljivih informacija, postavljanje negativnih informacija, zaustavljanje poslova, podrivanje poslovnog odnosa). Ti operativni metodi na mreži koriste se u cilju izazvanja dejstva u realnom životu. Reč je o tajnim operacijama na mreži, koje mogu biti: a) informativne operacije (uticaj ili ometanje) i b) teh-

---

47 E. J. Snowden, Documents, dostupno na: <https://goo.gl/aQFRPd> (6. 2. 2016).

48 Akronim engl. *The Onion Router*, kreirala ga je obaveštajna služba američke mornarice, kako bi svojim oficirima omogućila da pretražuju Internet bez otkrivanja identiteta.

49 J. Samaha, *Criminal Law*, Cengage Learning, Boston, 2015, p. 475.

50 J. Bishop, *Examining the Concepts, Issues, and Implications of Internet Trolling*, IGI Global, Hershey, 2013, pp. 151, 154; takođe, Kuntsman, Adi; Stein, Rebecca, *Digital Militarism: Israel's Occupation in the Social Media Age*, Stanford University Press, Stanford, 2015.

51 J. Wiles et al., *Low Tech Hacking: Street Smarts for Security Professionals*, Elsevier, Waltham, 2012, p. 150.

52 U slučajevima iz 2013. godine, otkrića nepoznatog virusa na računarima interne mreže belgijske kompanije *Belgacom* i saznanja za program za elektronsko nadgledanje *Stellar Wind* koji je u NSA pokrenut posle napada 11. septembra 2001, kao zajedničko se ispostavilo da kada mogu biti korisni kompjuterski sistem zaposlenog ili mrežni kredencijali, ova lica i sistemi se ciljaju i napadaju.

ničko ometanje. Njihovo dejstvo se, najopštije, može svesti na: uskrati/ometaj/degradiraj/obmani.⁵³

Obaveštajne agencije grupe „Pet očiju“ (SAD, Australija, Kanada, Velika Britanija i Novi Zeland, FVEY), skeniranjem interneta (trolovanjem) dolaze do fonda podataka koje dele preko programa namenjenog za bezbedan saobraćaj, uz korišćenje protokola koji je samo njima namenjen (*Mailorder*). Proces skeniranja čitavih država i traženja osetljive mrežne infrastrukture za eksploataciju u kontekstu je, kako se izričito navodi u „programu račvanja kablove“ (*cable-tapping program*) GCHQ, opšteg cilja – „gospodarenja internetom“. Obaveštajne agencije navedenih država nastoje da napadnu svaki sistem koji mogu, pod pretpostavkom da preko njega mogu da obezbede pristup daljim sistemima. Sistemi mogu biti napadnuti zbog same mogućnosti da se preko njih ostvari prolaz ka vrednim ciljevima špijunaže, čak i ako nema početnog podatka koji bi ukazivao da će se to ikada dogoditi. Primenom ove postavke, svaki uređaj predstavlja potencijalnu metu za kolonizaciju, korisno sredstvo za dalju infiltraciju, dok se skeniranje portova i preuzimanje banera koristi da bi se identifikovao softver na sistemu mete, kao prvi korak napada. Potencijal ovog obaveštajnog onlajn konglomerata ilustruje podatak da je skener portova nazvan *ZMap* bio primenjen tako da može da skenira čitav prostor IPv4 adresa za manje od jednog sata, koristeći svega jedan personalni računar.⁵⁴ Prema objavljenim poverljivim dokumentima NSA, obaveštajne agencije navedenih pet država slede zajedničku metodologiju onlajn upada (izviđanje, inficiranje, komandovanje i kontrola, eksfiltracija) bez znanja drugih država, zbog čega njihova aktivnost u kiberprostoru predstavlja objektivan bezbednosni rizik za ostale države.

Zaključak

Delovanje internet trolova na plasiranju i/ili širenju određene ideje, pokreta ili akcije može biti iz ličnih poriva, ili zato što su oni instruisani i/ili plaćeni (profesionalci). Profesionalci se, za razliku od onih koji to rade iz obesti ili zabave, organizovano i smišljeno kriju u masi, ili nastoje da pridobiju poverenje pojedinca ili grupe korisnika, čekajući unapred dogovoren trenutak da stvore konfuziju, izazovu nemir, razdor i/ili kraj ciljanih sistema. Profesionalni trolo-

53 JTRIG, *The Art of Deception: Training for Online Covert Operations*, GCHQ, dostupno na: <https://assets.documentcloud.org/documents/1021430/pages/the-art-of-deception-training-for-a-new-p5-normal.gif> (11. 2. 2016).

54 J. Kirsch, et al., NSA/GCHQ: The HACIENDA Program for Internet Colonization, *c't magazin*, 15. 8. 2014, dostupno na: <https://web.archive.org/web/20150124011046/http://www.heise.de/ct/artikel/NSA-GCHQ-The-HACIENDA-Program-for-Internet-Colonization-2292681.html?hg=1&hgi=4&hgf=false> (14. 2. 2016).

vi su službenici plaćeni da prate dešavanja na mreži i preuzimaju kontrolu nad ciljanim sistemima i životima pojedinaca, grupa, kao i da deluju na podrivanju interesa drugih država. Oni se, po ciljevima i zadacima, ne razlikuju od klasičnih obaveštajaca, osim po tome što deluju u kiberprostoru.

Kada za cilj imaju napad na kritičnu infrastrukturu, njihov zadatak u kričnopravnom smislu predstavlja klasičnu sabotažu (terorizam), samo što ih je, zbog složenosti opažanja u kiberprostoru, teže prepoznati. Prikupljanje podataka, plasiranje informacija i dezinformacija, kao i subverzivna dejstva u transnacionalnom svetu, kiberkulturalnoj politici i političkom aktivizmu mogu imati za cilj ilegalni, organizovan i tajni uticaj na oblikovanje mnjenja i denunciranje pojedinaca, a posredno i na proces odlučivanja, po čemu se takođe ne razlikuju od klasičnih obaveštajaca.

U eri globalizacije, propaganda postaje izvozni proizvod. U tim uslovima, strateška zaštita nacionalnog kiberprostora od obaveštajnog trolovanja prevazilazi domet kontraobaveštajne zaštite i zaštite mrežne infrastrukture i uslovjava da strateška zaštita mora da obuhvati i dodatne funkcionalne i sistemske preduslove.

Funkcionalni preduslov te zaštite podrazumeva sužavanje domaćaja propagandnog delovanja, kao bitnog aspekta ofanzivnog trolovanja, na same učesnike. U tom smislu, kao nužni se nameće sledeći segmenti prevencije:

- edukacija korišćenja interneta svih, a posebno javnih službenika, radi povećanja svesti o rizicima koji se stvaraju neodgovornim postupanjem na mreži;

- kvalitetno obrazovanje i javno informisanje, kao način opšte prevencije, u smislu povećanja otpornosti stanovništva na informativne manipulacije na mreži.

- S aspekta sistemske zaštite nacionalnog kiberprostora od obaveštajnog trolovanja, nameće se potreba pravnog uređenja:

- inkriminacije širenja lažnih vesti i neovlašćenog prikupljanja i čuvanja podataka o ličnostima, čime se ove aktivnosti stavljaju van zakona, poput klasične špijunaže;

- osposobljavanje pravosuđa za gonjenje izvršilaca krivičnih dela u nacionalnom kiberprostoru.

Opšti preduslov strateške zaštite jeste adekvatan nivo spoznaje odlika nacionalnog kiberprostora i društvenih mreža. Nesporna je potreba da se u okviru strategije nacionalne bezbednosti i strategije informacionog nacionalnog razvoja utvrde značaj i uloga nauke na polju specijalizovanih istraživanja za potrebe zaštite kiberprostora i nacionalne bezbednosti.

Literatura

1. American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, 2013.
2. Arquilla, J; Ronfeldt, D; Cyberwar is Coming!, *Comparative Strategy*, 12, 2/1993, pp. 21–23.
3. Ar-Raqib, A; Roche, E. M; *Virtual Worlds Real Terrorism*, Aardworf Publications, Den Haag, 2009.
4. Assange, J; *When Google Met WikiLeaks*, OR Books, New York – London, 2014.
5. Bartlett, Jamie, *The Dark Net: Inside the Digital Underworld*, Melville House, New York/London, 2015.
6. Bigo, D. et al.; *National Programmes for Mass Surveillance of Personal Data in EU Member States and Their Compatibility with EU Law*, European Parliament, Brussels, 2013, pp. 14–15, dostupno na: <http://goo.gl/BVSGn0> (12. 2. 2016).
7. Blum, W; *America's Deadliest Export: Democracy: The Truth About U.S. Foreign Policy and Everything Else*, Zed Books, London/New York, 2014.
8. Bishop, J; *Examining the Concepts, Issues, and Implications of Internet Trolling*, IGI Global, Hershey, 2013.
9. Bishop, J; *Psychological and Social Implications Surrounding Internet and Gaming Addiction*, IGI Global, Hershey, 2015.
10. Bossler, A; Metadata Analytics, Law, and Future of the Internet, in: *The Future Internet*, Springer, Cham, 2015.
11. Corn, D; Pentagon Trolls the Net, *The Nation*, 262/1996.
12. Coxall, M; *Civil Disobedience: A Practical Guide*, 2015.
13. Dandoulaki, M; Halkia, M; Social Media (Web 2.0) and Crisis Information: Case Study Gaza 2008-09, in: *Examining the Concepts, Issues, and Implications of Internet Trolling*, IGI Global, Hershey, 2013.
14. Đurđević, D; Stevanović, M; Izazovi nacionalnoj bezbednosti u kiberprostoru društvenih mreža: studija slučaja „Navalni“, objavljeno u: *Zbornik, Forenzička revizija*, Beograd, 2015.
15. Dunn, C. M; *Cyber-Security and Threat Politics: US Efforts to Secure the Information Age*, Routledge, New York, 2008.
16. Ganser, D; *NATO's Secret Armies: Operation GLADIO and Terrorism in Western Europe*, Frank Cass, New York/London, 2005, pp. 253–255.

17. Great Britain Parliament: House of Commons: Home Affairs Committee, Undercover Policing: Interim Report, *Thirteenth Report of Session 2012-13*, The Stationery Office, London, 2013.
18. Greenwald, G; Hacking online polls, and other ways British spy agencies seek to control the Internet, The Intercept, 14. 7. 2014, dostupno na: <https://goo.gl/EfYdDY> (14. 2. 2016).
19. Hench, J; *Books as Weapons: Propaganda, Publishing, and the Battle for Global Markets in the Era of World War II*, Cornell University Press, Ithaca/London, 2010, pp. 185–190.
20. Hopia, H; *Dawn of the Drones: Europe's Security Response to the Cyber Age*, Wilfried Martens Centre for European Studies, Brussels, 2015.
21. Kuntsman, A; Stein, Rebecca, Digital Militarism: Israel's Occupation in the Social Media Age, Stanford University Press, Stanford, 2015.
22. Lee, N; *Facebook Nation: Total Information Awareness*, Springer, New York, 2014.
23. Massing, M; Our Own Thought Police, in: What Orwell Didn't Know: Propaganda and the *New Face of American Politics*, Public Affairs, New York, 2007.
24. Mijalković, S; Obaveštajno-bezbednosne službe i nacionalna bezbednost, *Bezbednost*, br. 1, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2011, str. 74–92.
25. Mijalković, S; 'Sex-Espionage' as a Method of Intelligence and Security Agencies, *Bezbednost*, br. 1, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2014, str. 5–22.
26. Mijalković, S; Bezbednosno proveravanje lica – tradicionalni modeli i primeri dobre prakse, *NBP: Nauka, Bezbednost, Policija: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2, Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd, 2015, str. 195–209.
27. Mijalković, S; Trash Intelligence kao metod obaveštajno-bezbednosnog rada, *Bezbednost*, br. 1, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd, 2015, str. 5–18.
28. Mijalković, S; Blagojević, D; The basis of national security in international law, in: *NBP: Nauka, Bezbednost, Policija: Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Kriminalističko-poličijska akademija, 2014, pp. 49–68.
29. Minghetti, M; *Collaborative Intelligence: Towards the Social Organization*, Cambridge Scholars, Newcastle, 2014.
30. Morozov, E; *To Save Everything, Click Here: The Folly of Technological Solutionism*, Public Affairs, New York, 2013.

31. Omand, D; Understanding Digital Intelligence: A British View, in: *National Security and Counterintelligence in the Era of Cyber Espionage*, IGI Global, Hershey, 2015, pp. 113–115.
32. Phillips, W; *This Is Why We Can't Have Nice Things: Mapping the Relationship Between Online Trolling and Mainstream Culture*, MIT Press, Cambridge/London, 2015.
33. Rainer, K; Cegielski, Casey, *Introduction to Information Systems: Enabling and Transforming Business*, Wiley, New Jersey, 2010.
34. Reagle, J; *Reading the Comments: Likers, Haters, and Manipulators at the Bottom of the Web*, MIT Press, Cambridge/London, 2015.
35. Samaha, J; *Criminal Law*, Cengage Learning, Boston, 2015.
36. Schell, O; Follies of Orthodoxy, in: *What Orwell Didn't Know: Propaganda and the New Face of American Politics*, Public Affairs, New York, 2007.
37. Shorer-Zeltser, M; Ben-Israel, G. M; Developing Discourse and Tools for Alternative Vontent to Prevent Terror, in: *National Security and Counterintelligence in the Era of Cyber Espionage*, IGI Global, Hershey, 2016, pp. 102–122.
38. Snow, N; *Propaganda Inc.: Selling America's Culture to the World*, Seven Stories Press, New York, 2010.
39. Wallace, P; *The Psychology of the Internet*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
40. Wiles, J. et al.; *Low Tech Hacking: Street Smarts for Security Professionals*, Elsevier, Waltham, 2012.
41. Wisnewski, J; WikiLeaks and Whistleblowing: Privacy and Consent in an Age of Digital Surveillance, in: *Ethics and the Future of Spying: Technology, National Security and Technology, National Security and Intelligence Collection*, Routledge, New York/London, 2016.
42. Wray, S; On Electronic Civil Disobedience, 1998 Socialist Scholars Conference Panel on Electronic Civil Disobedience, New York, 20–22 March 1998, dostupno na: <http://goo.gl/puEui1> (11. 2. 2016).

INTERNET AS A METHOD OF TROLLING OFFENSIVE INTELLIGENCE OPERATIONS IN CYBERSPACE

Dragan Djurdjevic

Academy of National Security, Belgrade

Miroslav Stevanovic

Security Information Agency, Belgrade

Abstract: The paper analyzes Internet trolling as an operational intelligence activity, and the challenges it presents for national security, as well as the assessment of possible strategic protection of national cyberspace. This problem arises since collecting the data through automated programs eliminates guarantees of ethical grounds for their gathering in terms of clear reason, integrity of motives, proportionality of methods and the relevant authority. The basic thesis is that intelligence gathering on the Internet may be used against the basic values of states.

Functionally, due to characteristics of the targets, trolling is conducive for collecting strategic information related to individual and collective attitudes and their contextualization; or the economic entities and critical infrastructure of national crisis management system, as well as for the influence on the political decisions. Also, because of the network properties, it is suitable for identifying, locating of potential sources of information and gaining their cooperation on the basis of motivation to support the objectives. The tasks of cyber data collection include psychological profiling, imposing attitudes, conducting secret surveillance on a massive scale and interception of communications. Internet trolling enables an access to primary data on the territory of other states, and thus it is suitable for secret and covert "installation" in the online community; for organized attack to infiltrate the government systems; for military and political interests; and for sabotaging various national infrastructure, communication and other systems.

Structurally, the use of trolling as a mean of collecting data stems from the military development, today applied within the doctrine of "Full Dimension Operations". It is conducted in an organized manner, with legend and rules of secrecy, so the trolls are agents

of authorised agencies. Intelligence systems, like the “Five Eyes” (FVEY - the USA, GB, Australia, Canada and New Zealand) have software tools, available IP addresses and networks of computers which run programs difficult to identify (botnet), which allows them to troll undetectedly.

The methods and tasks revealed through structural and functional analysis enable the induction of threats and challenges for national security of other states.

The principal challenges are the consequence of automatized methods and are democratic in nature. The primary risk for national security is the fact that it involves secret and organized efforts by other states to influence public opinion and dehumanization. Another is due to the fact that agencies of some countries have a capacity to secretly monitor communications in the cyberspace of other countries. Intelligence trolling can have an online operation against a certain state as an immediate goal, like misinformation and disinformation, creating HUMINT networks, or cyber attacks on critical infrastructure. With an aim to master the Internet, the FVEY agencies are trying to invade every possible system on the global net, searching to gain access to further systems.

The strategic protection of national security in cyberspace requires a multi-dimensional approach, within the framework of the national security strategy. It must include science and research of the cyber space and social networks, as the preconditions; education for the use of the Internet at all levels, quality education and public information systems, in sense of prevention; and the criminalization of fraudulent messages and training of the judiciary for prosecution, in terms of repression.

Keywords: Internet trolling, secret Internet operations, mastering the Internet, online targets, Internet sabotage, full-spectrum operations.

Pregledni rad
Primljen: 7. 2. 2017.
Revidirana verzija: 30. 3. 2017.
Prihvaćen: 6. 12. 2017.

UDK: 351.746.2
007:004.056
doi: 10.5937/nabepo22-13128

OPŠTI ASPEKTI APLIKATIVNE IT BEZBEDNOSTI

Petar Čisar¹

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Za postizanje zadovoljavajućeg nivoa bezbednosti jednog informacionog sistema primenjuju se sistemske i aplikativne mere. Rad je fokusiran na opšte aspekte aplikativne IT bezbednosti, uz pregled bezbednosnih metoda primenjenih na veb i mobilne aplikacije. U skladu sa izveštajem OWASP, od veb-ranjivosti izdvojeni su, kao najčešći, napadi tipa *SQL Injection* i *Cross-site Scripting*. U radu je istaknuta i uloga alata za analizu koda, koji doprinose detekciji bezbednosnih propusta analizirane aplikacije. U kontekstu mobilnih aplikacija, posebno je izdvojen operativni sistem Android, kao jedan od najčešće korišćenih. Elaborirani su neophodni alati i okruženja za ispitivanje bezbednosti Android aplikacija, istaknute su ranjivosti i dat je veći broj bezbednosnih preporuka. U domenu aplikativne bezbednosti prikazana su i neka od novijih rešenja, kao što je pristup RASP. U radu je posebno istaknut značaj testiranja bezbednosti aplikacija, s akcentom na fazu testiranja. Na kraju je, pored prethodno objašnjениh aplikativnih bezbednosnih metoda, dat i pregled metoda zaštite opšteg karaktera.

Ključne reči: veb-aplikacije, mobilne aplikacije, bezbednost, Android, OWASP, RASP, alati za analizu koda, testiranje bezbednosti.

---

¹ Vanredni profesor, petar.cisar@kpa.edu.rs

Uvod

Informacioni sistem, imajući u vidu njegov strateški značaj, mora imati visok nivo bezbednosti podataka s kojima radi. Odgovarajući nivo bezbednosti postiže se primenom adekvatnih i pouzdanih metoda. U zavisnosti od predmeta zaštite, mere koje se primenjuju za ostvarenje IT bezbednosti mogu se podeliti na: *sistemske* (štite informacioni sistem u celini, npr. računarska LAN/WAN mreža) i *aplikativne* (štite jednu ili nekoliko aplikacija).

Na nivou sistema, bezbednost se ostvaruje primenom različitih metoda:

- kreiranje demilitarizovane zone (DMZ) – bezbednosna mrežna topologija realizovana adekvatnom upotreboom mrežne barijere (hardverske i/ili softverske) i određenim brojem servera;
- upotreba sistema za detekciju (IDS – *intrusion detection systems*) i prevenciju upada (IPS – *intrusion prevention systems*);
- ispitivanje (skeniranje) stepena ranjivosti (*vulnerability*) računara ili mreže, upotreboom onlajn ili licenciranog softvera;
- simulacija napada – testiranje sistema (npr. penetracioni test);
- antimalver paketi (antivirus, antispaj, antispam...).

U cilju postizanja što višeg nivoa bezbednosti sistema, preporučuje se primena većeg broja gorepomenutih metoda.

Imajući u vidu okruženje u kome je određena aplikacija realizovana, bezbednosne metode obuhvataju: veb ili mobilne aplikacije (servisi) i primenu novih tehnologija (npr. RASP – *Runtime Application Self-Protection Technology* i dr.).

1. Veb-aplikacije

Veb-aplikacije su aplikacije kojima korisnici pristupaju preko nekog oblika mreže: preko interneta – javne mreže bazirane na TCP (*Transmission Control Protocol*) / IP (*Internet Protocol*) protokolu, ili intraneta – privatne/interne mreže neke institucije ili firme, u kojoj se za prenos podataka takođe koristi TCP/IP protokol. Takođe, veb-aplikacija se može shvatiti i kao softver koji se nalazi na veb-serveru i kome se pristupa preko veb-pretraživača.

Međunarodna onlajn organizacija OWASP² (*Open Web Application Security Project*), koja se bavi bezbednosnim aspektima veb i mobilnih aplikacija, jednom godišnje objavljuje spisak deset najzastupljenijih ranjivosti. Pod ranjivošću se smatra slabost u dizajnu, implementaciji, korišćenju i menadžmenzu predmetnog informacionog sistema. Za 2016. godinu, ovaj spisak čine:

- 1) *Injection (SQL, LDAP, XPATH);*

---

2 <https://www.owasp.org>

- 2) prenos napadačke skripte kroz sajt i njeno izvršavanje (*Cross-site Scripting – XSS*);
- 3) slaba autentifikacija i menadžment sesije;
- 4) direktni pristup neadekvatno zaštićenim objektima;
- 5) *Cross-Site Request Forgery (CSRF)*;
- 6) nedovoljna konfiguracija;
- 7) nebezbedan kriptografski smeštaj;
- 8) nebezbedan direktan URL pristup;
- 9) neadekvatna zaštita transportnog nivoa;
- 10) nebezbedne redirekcije i prosleđivanja.

Dva najčešća vida ranjivosti, prema podacima OWASP-a, jesu *SQL Injection* i izvršavanje napadačkog koda preko sajta (*Cross-site Scripting*). U narednom tekstu biće dat njihov kraći prikaz.

SQL Injection je zlonamerna aktivnost kod koje napadač upisuje string preko SQL upita, koji u slučaju loše izvedene validacije aplikacija prosleđuje interpretalu i tako stiče pristup poverljivim podacima iz baze podataka. Ranjivosti ovog tipa su posledica neadekvatne provere ulaznih parametara koji u aplikaciju dolaze putem POST, GET ili nekog drugog zahteva.

Primer:

Prepostavimo da veb-aplikacija sadrži sledeći kod:³

```
String SQLQuery = "SELECT Username FROM Users WHERE Username = '" +  
    username + "' AND Password = '" + password + "'".
```

Uzimaju se korisnički uneti podaci iz autentifikacionog obrasca i direktno se ubacuju u SQL izjavu (varijable username i password). Ako napadač za korisničko ime i lozinku upiše:

Username: ' OR '=' i Password: ' OR '='

tada će SQL izjava izgledati ovako:

```
SELECT Username FROM Users WHERE Username = " OR ="  
AND Password = " OR ="
```

Umesto upoređivanja podataka koje je uneo korisnik s podacima iz njegove tabele (*Users*), upoređivaće se '' (prazan niz) sa '' (prazan niz). Rezultat ove SQL izjave uvek će biti istinit, pa će napadač tako uspeti da se uloguje kao legitiman korisnik.

Zaštita od napada ovog tipa obuhvata upotrebu gotovih ORM (*Object-Relational Mapping*) paketa – *Entity Framework*, *Hibernate* i dr. – i pripremljene naredbe (*Prepared Statements*). Primena tih metoda je dobra, ali nije dovoljna. Za potpuniju zaštitu potrebno je paralelno primenjivati i tzv. dubinsku valida-

---

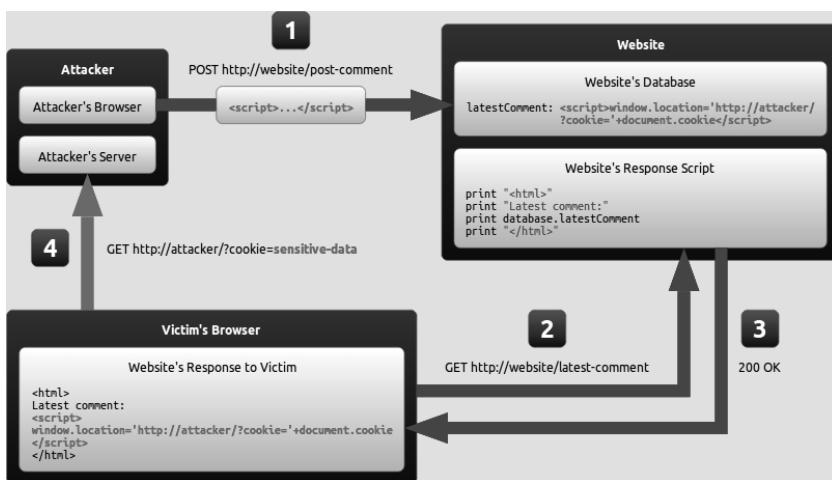
³ www.zemris.fer.hr

ciju unosa (*Defense in Depth*): osigurati pravilnu vrstu zapisa (ako aplikacija traži od korisnika da unese broj, onda treba proveriti da li je stvarno upisan broj) i pravilnu dužinu ulaznih parametara, filtrirati sve parametre koji se upisuju u bazu podataka i sve parametre koji se ispisuju u HTML dokumentu.

Cross-site scripting (XSS) jeste napadačka aktivnost kojom se postiže da veb-aplikacija prosledi napadačevu skriptu korisniku. U slučaju da je korisnik pozove, ona se učitava i izvršava u njegovom pretraživaču. To se događa zbog toga što aplikacija nema nadzor nad korisnikovim pretraživačem.

Kada napadač uspe da natera korisnički pretraživač na izvršavanje poslate skripte (koda), napadački kod će moći da čita, menja ili prosleđuje osetljive podatke koji su dostupni pretraživaču. Skripta može biti napisana u HTML-u, javaskriptu, flešu ili nekom drugom programskom jeziku koji podržava klijentov pretraživač.

Princip funkcionisanja XSS napada može se u opštem slučaju prikazati sledećom primerom.

Slika 1: Primer XSS-a

1) Napadač koristi jednu od formi veb-sajta da ubaci (pomoću naredbe POST - post-comment) zlonamerni string – traženje kolačića i njihovo slanje na adresu napadača (<http://attacker/>) u bazu podataka sajta, u kategoriji komentara (latestComment).

2) Žrtva traži neku stranicu sa sajta (latest-comment, pomoću GET-a).

3) Sajt uključuje u odgovor ubaćeni string iz baze i šalje ga žrtvi.

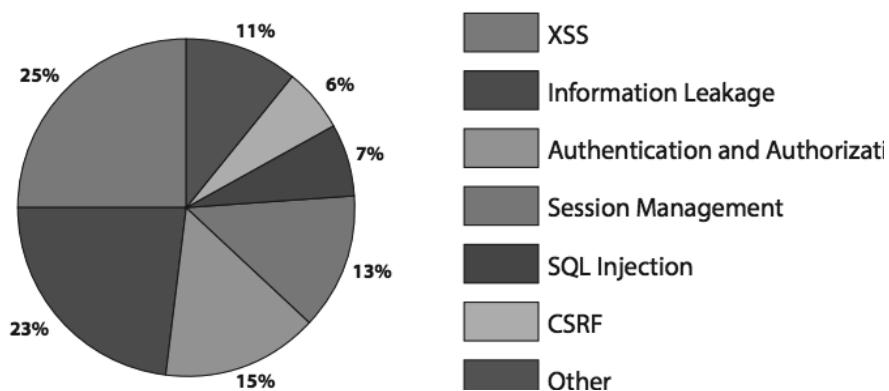
4) Žrtvin pretraživač izvršava zlonamerni skript u sklopu odgovora i šalje žrtvine kolačice napadačevom serveru.

Za zaštitu od XSS napada koriste se različite metode:

- sprečavanje izvršenja skripti u korisnikovom pretraživaču kada nisu potrebne;
- filtriranje korisničkih zahteva – veb-aplikacija proverava korisničke zahete i filtrira metaznakove definisane HTML specifikacijom kako bi ustavila da li korisnički zahtev sadrži skriptu; ukoliko zahtev sadrži skriptu, veb-aplikacija sprečava prikazivanje HTML dokumenta u korisničkom pretraživaču⁴;
- kodiranje stranica – veb-provajder kodira stranice sajta kako bi onemogućio nenamerno izvršavanje skripti;
- blokiranje IP adrese korisnika ukoliko pokuša da unese maliciozni kod više puta; novije verzije pretraživača imaju ugrađene filtere koji automatski prekidaju izvođenje bilo kakvih malicioznih skripti koje se nalaze na internetu.⁵

Primeri zaštite od XSS: *AngularJS (JavaScript framework)* „iskejpuje“ (transformiše) karaktere koje je korisnik uneo u HTML entitete, koje većina brauzera ne interpretira kao HTML tag, što znači da se ulazni podaci tretiraju kao nepouzdani (*untrusted*). .NET platforma i *ASP.NET framework* koriste biblioteke za kodiranje (npr. *Microsoft Anti-Cross Site Scripting Library*). Java takođe koristi biblioteku tzv. *Escaping Library*.

XSS vs. SQL Injection. Različiti oblici veb-ranjivosti prikazani su na sledećoj slici. Može se zapaziti da je XSS ranjivost znatno češće zastupljena (25%) od *SQL Injection* (7%).

Slika 2: XSS vs. SQL Injection

(Izvor: <https://geekflare.com/online-scan-website-security-vulnerabilities/>)

⁴ www.zemris.fer.hr

⁵ www.veleri.hr

2. Alati za analizu koda

Alati za analizu koda (*Application Security Testing*) vrše staticku i dinamičku analizu koda – izvornog (*source*), objektnog i izvršnog – otkrivajući programerske nedostatke i ranjivosti. Bezbednosni propusti u aplikacijama mogu se detektovati na dva načina: statickom analizom izvornog koda i dinamičkom analizom izvornog koda. Pod statickom analizom izvornog koda podrazumeva se analiziranje izvornog koda aplikacije pre njenog puštanja u rad. Dinamička analiza se obavlja nakon puštanja same aplikacije u rad. Često se, radi što bolje detekcije bezbednosnih propusta, koristi kombinacija obe vrste analize, pri čemu rezultati staticke analize izvornog koda pomažu prilikom dinamičke analize.⁶

Primeri (*open source*) alata za analizu koda, u zavisnosti od programskog jezika posmatrane aplikacije: java (*FindBugs*, *PMD*, *VisualCodeGrepper*), rubi (*Brakeman*), C i C++ (*Flawfinder*, *CPPCheck*), PHP (*RIPS*, *DevBug*, *VisualCodeGrepper*).

Alati za analizu koda imaju određene nedostatke, od kojih je najvažnija nedovoljna pouzdanost: dosta ranjivosti ne nalaze automatski, generišu relativno visok broj lažnih pozitiva (detektuju postojanje problema koji to zapravo nije), često ne pronalaze konfiguracione probleme.

3. Mobilne aplikacije

Mobilne aplikacije su vrsta softvera za mobilne uređaje: pametne telefone (*smartphone*), tablet računare i dr. Dizajnirane su uzimajući u obzir zahteve i ograničenja mobilnih uređaja, kao i sa namerom da iskoriste svaku specijalizovanu mogućnost koju oni imaju.

Slično kao za veb-aplikacije, međunarodna onlajn organizacija OWASP objavila je spisak deset najkritičnijih rizika koji se odnose na mobilne aplikacije u 2016. godini.

Na slici 3 se može zapaziti da je najčešća ranjivost mobilnih aplikacija neadekvatna upotreba mogućnosti mobilne platforme ili nekorišćenje bezbednosnih kontrola (M1).

---

⁶ www.infoteh.rs.ba

Slika 3: OWASP 2016 – mobilne aplikacije
 (Izvor: <https://www.linkedin.com/pulse/owasp-mobile-top-10-2016-candidate-release-milan-singh-thakur>)

4. Ispitivanje bezbednosti Android aplikacija

U današnje vreme najčešće korišćeni operativni sistem za razvoj mobilnih aplikacija jeste Android. U cilju ispitivanja bezbednosti Android aplikacija potrebno je obezbediti sledeće komponente: operativni sistem Vindous ili Linuks (potrebno korišćenje Android emulatora), Java 7, Android studio (razvojno okruženje) i SDK (*Software Development Kit*). Postupci za ispitivanje bezbednosti podrazumevaju:

- pokretanje simulatora mobilnog uređaja (AVD – *Android virtual device*);
- korišćenje posrednika (*Fiddler* ili *Paros*) ako aplikacija koristi HTTPS ili je veb-stranica koja se ispituje na Android pretraživaču (posrednik dekriptuje i omogućava modifikaciju HTTPS saobraćaja);
- korišćenje alata za proveru bezbednosti – SDK dolazi sa Manifest eksplorerom (*Manifest Explorer*, definiše sistemske i aplikativne dozvole, kao i brojne zaštite), Intent sniferom (*Intent Sniffer*, vrši monitoring *runtime* rutiranih intenta poslatih između aplikacija), Intent fizerom (*Intent Fuzzer*, testni alat za generisanje neočekivanog i neregularnog ulaza u aplikaciju, sa ciljem njenog obaranja) i Strejsom (*Strace*, alat za otkrivanje grešaka);
- korišćenje alata za komuniciranje sa simulatorom (*Android Debug Bridge – ADB*).

Prevođenje (dekompajliranje) aplikacija može da predstavlja bezbednosnu pretnju. Naime, moguće je preimenovati nastavak fajla .apk (*Android Application Package*) u .zip, otvoriti ga nekim ZIP alatom i proveriti njegov sadržaj. Zlonamerni programeri mogu da prevedu aplikaciju, izmene izvorni program ili ubace maliciozni kod, ponovno zapakuju aplikaciju i distribuiraju je kao originalnu.

Kako bi se povećao stepen aplikativne zaštite, u Androidu se koriste dozvole za datoteku. To znači da svaki APK fajl instaliran u simulatoru ima jedinstveni ID, što sprečava aplikaciju da pristupi podacima druge aplikacije.

5. Bezbednosni problemi Androida

Android, kao jedan od najpopularnijih operativnih sistema za mobilne uređaje, zbog otvorenog koda nosi niz potencijalnih bezbednosnih problema, koji se, u skladu sa donjom slikom, mogu formulisati u nekoliko kategorija.

Slika 4: Ranjivosti Androida

(Izvor: <http://www.appmarsh.com/Android-security-vulnerabilities-every-developer-should-know/>)

Otvoreni kod (open source). Pošto je ceo izvorni kod lako dostupan, ljudi sa zlim namerama mogu da traže mogućnost za stvaranje bezbednosnih problema.

Fragmentacija. Sa stotinama proizvođača koji svi daju svoj doprinos razviju operativnog sistema, virusi i malveri novih generacija lako eksploratišu slabosti kojih nema kod stok (stock) Androida.

Spori razvoj novih verzija (Slowmoving Upgrades). Korisnici Androida su poznati po kašnjenju u usvajanju novih zagrpa i verzija ili prelasku na novu verziju operativnog sistema. Koristeći zastarelju verziju operativnog sistema, oni postaju sve više ranjivi na krađe podataka i identiteta.

Povezivanje javaskripta preko HTTP-a (JavaScript binding over). Programeri mogu javaskript metod za povezivanje prihvati kao najlakši način za učitavanje veb-sadržaja u Android aplikaciju, ali to može da bude izvor velikih bezbednosnih problema. Otvaranjem mogućnosti za veb-prikaz (*web view*) upotrebom HTTP-a, otvara se i mogućnost da napadači u potpunosti otmu HTTP podatke ili evente daljinskim izvršavanjem kodova aplikacije.

Prodavnica aplikacija treće strane (Third Party App Stores). Iako ovo ne mora da bude bezbednosni problem u direktnoj vezi sa Androidom, ipak zaštujuje određenu pažnju. Činjenica je da ove prodavnice sadrže više skrivenog malvera nego u Gugl plej (*Google Play*) prodavnici. Iako nisu sve prodavnice aplikacija treće strane loše, ipak je potrebno pažljivo potražiti one u kojima će aplikacija biti postavljena (dostupna). Aplikacija koja je postavljena u ove prodavnice ne mora nužno da ima bezbednosne pretnje, ali može da stvori lošu reputaciju ako su korisnici iz nekog razloga nezadovoljni njima.

6. Android – bezbednosne preporuke

Imajući u vidu elaborirane potencijalne bezbednosne probleme kod Android platforme, mogu se formulisati neke generalne bezbednosne preporuke za Android aplikacije.

Ako je u pitanju smeštaj podataka koji se koriste, preporuka je da se koriste interno skladište (*default*) ili dobavljači sadržaja (uslovno preporučljivo), dok eksterno skladište nije preporučljivo. Potrebno je minimizovati broj dozvola (zahtevi i kreiranje) koje aplikacije traže. Kod korišćenja mreže, u slučaju IP mreže treba koristiti protokol za bezbedan saobraćaj (*HttpsURLConnection*), a u slučaju telefonske mreže umesto SMS-a bolje je koristiti *Google Cloud Messaging* (GCM). Primenjivati validaciju ulaznih podataka, jer su kod string jezika (javaskript, SQL) mogući validacioni problemi. U toku rukovanja sa korisničkim podacima minimizovati korišćenje API-ja za pristup osetljivim i ličnim podacima. Iz bezbednosnih razloga preporučljivo je koristiti heš formu podataka i ne koristiti telefonske identifikatore (telefonski broj ili IMEI). Validacijom certifikata, uz bezbednosnu garanciju od strane CA (*Certification Authority*), sprečava se *man-in-the middle* napad.

Ako se u toku razvoja aplikacije koristi veb-prikaz, odnosno veb-sadržaj (HTML, javaskript), postoji opasnost od XSS-a, pa se zato uobičajeno (po

defoltu) ne izvršava javaskript. Smanjenjem traženja korisničkih kredencijala smanjuje se verovatnoća fišing napada, dok se istovremeno za autorizaciju sugerije upotreba tokena. Za bezbedan saobraćaj primenjuju se kriptografske metode: HTTPS, tunelovanje (SSLocket), AES, RSA algoritmi i dr. Za interprocesnu komunikaciju treba koristiti ugrađene sistemske funkcionalnosti (Intent, Binder, Messenger). Dinamičko učitavanje koda izvršava se sa istim bezbednosnim dozvolama kao i aplikacija, pa se ne preporučuje učitavanje koda izvan aplikacije APK. Što se tiče bezbednosti u virtuelnoj mašini (Dalvik – Androidova virtuelna mašina), nema neposrednih pretnji, jer se aplikacije izvršavaju u tzv. sendboks (*sandbox*) okruženju. U cilju postizanja bezbednosti u izvornom kodu, uputno je koristiti SDK, jer se sve aplikacije izvršavaju u *Application Sandbox*-u. Postavljanjem *Session Timeouts* definiše se vremensko ograničenje za unos PIN-a ili lozinke, čime se smanjuje verovatnoća pogodađanja istih.

7. RASP

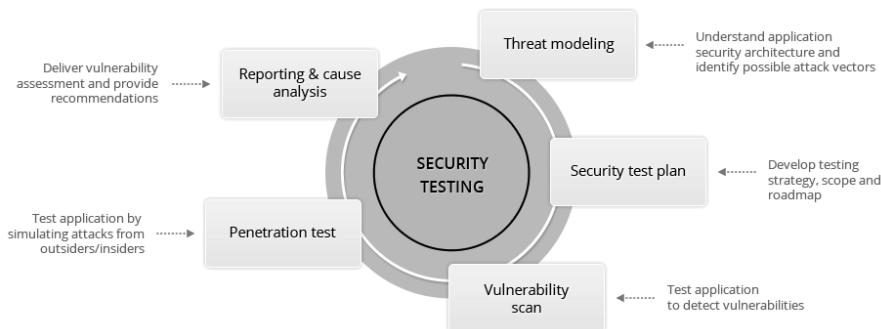
RASP (*Runtime application self-protection*) jeste bezbednosna tehnologija koja je ugrađena u aplikaciju ili u izvršno aplikaciono okruženje, ili je povezana s njima i može da kontroliše izvršenje aplikacije, kao i da detektuje i sprečava napade u realnom vremenu [6]. RASP sprečava napade samozaštitnom akcijom ili automatskom rekonfiguracijom bez učešća čoveka, kao odgovor na specifične mrežne situacije (pretnje, greške itd.).

RASP postaje aktivan u toku izvršenja aplikacije, uzrokujući da pokrenuti program nadzire sebe i detektuje sumnjive ulaze i ponašanja. RASP u realnom vremenu procesuira kako ponašanje aplikacije, tako i kontekst ponašanja. Na ovaj način je postignuta kontinualna bezbednosna analiza, sa sistemom koji trenutno reaguje na prepoznate napade [7]. Veb-aplikacije su tipična meta i napadači ih često koriste za prodor u sistem (mrežu). Više od 80% napada u današnje vreme dešava se na aplikacionom nivou [8].

U ovom momentu, RASP rešenja postoje za java virtuelnu mašinu (*Java Virtual Machine* – JVM) i .NET *Common Language Runtime* (CLR). Java i .NET su programske platforme kreirane za izvršenje nepouzdanih programa sa bezbednosnim ograničenjima. Nasuprot činjenici da imaju uporedive ciljeve i sličan dizajn u mnogim aspektima, postoje i značajne razlike u domenu bezbednosnih ranjivosti.

8. Testiranje bezbednosti

Testiranje bezbednosti predstavlja važan postupak u obezbeđivanju aplikacije. U opštem slučaju sastoјi se od više faza (slika dole). Modelovanje pretnje (*threat modeling*) odnosi se na razumevanje bezbednosne arhitekture aplikacije i identifikacije mogućih napadačkih vektora. Planiranje bezbednosnog testa (*security test plan*) podrazumeva razvoj strategije testiranja, ciljeva koji se žele postići i mape puta za realizaciju. Skeniranje ranjivosti (*vulnerability scan*) uključuje testiranje aplikacije s ciljem detekcije mogućih ranjivosti. Penetracioni test (*penetration test*) ili etičko hakovanje (*ethical hacking*) podrazumeva testiranje aplikacije simuliranjem napada od strane spoljašnjih korisnika (nemaju ovlašćen pristup sistemu) ili insajdera (imaju određeni stepen ovlašćenog pristupa). Na kraju testiranja, generiše se izveštaj i analiziraju uzroci (*reporting and cause analysis*), odnosno izvode zaključci o stepenu ranjivosti i daju preporuke za unapređenje bezbednosti.

Slika 5: Testiranje bezbednosti
(Izvor: <http://www.qahelps.com/different-testing-types/security-testing-its-basic-terms/>)

9. Mere zaštite

Pored prethodno opisanih mera aplikativne zaštite, mogu se formulisati i druge mere IT zaštite opšteg karaktera (nezavisno od toga da li se radi o veb ili mobilnoj aplikaciji).

Zaštita od napada uskraćivanjem usluge (DoS – Denial of Service). DoS napad se svodi na zauzimanje slobodnih resursa servera. Kada su njegovi kapaciteti u potpunosti zauzeti, korisnici više ne mogu da pristupe željenoj aplikaciji. Zaštita obuhvata distribuiranje aplikacije se na više servera, omogućavanje

samo onih procesa koji su neophodni za normalan rad servera i filtriranje paketa (npr. IP filter) u cilju provere IP adrese i porta.

Aplikacije za skrivanje podataka o serveru. Svrha im je da prikriju ili daju lažne podatke o serveru kako napadač ne bi znao koji operativni sistem napada i koje su njegove ranjivosti. Pitanje je koliko su takve aplikacije pouzdane, jer postoje slične aplikacije koje na osnovu oblika odgovora znaju da prikupe informaciju o serveru i njegovoj verziji.⁷

Bezbednosne provere u javaskriptu. Problem leži u činjenici da se kôd u potpunosti izvršava na strani klijenta (u veb-pretraživaču). U javaskript kôd ne bi smeо da bude implementiran nijedan bezbednosni mehanizam jer se on, zbog prirode izvršavanja koda, može utvrditi i zaobići.

Za bezbedno skladištenje lozinki preporučuje se upotreba kriptografskih heš algoritama (SHA1 – SHA512), kao i kriptografskih protokola tokom i nakon prijave korisnika na sistem (SSL, TLS).

Prilikom izgradnje i održavanja bezbednosti računarskog sistema od značaja je korišćenje mrežnih barijera (*firewall*) i lično postavljenih lozinki umesto uobičajenih (*default*). Za aspekt bezbednosti važno je i održavanje i upravljanje aplikacijom, odnosno zaštita svih elemenata aplikacije redovnim ažuriranjem. Uspostavljanjem pravila za pristup podacima dodatno se povećava nivo bezbednosti. Redovno nadgledanje aplikacije daje informacije o tome šta se s njom događa i ko je i kako koristi, a redovno testiranje dovodi do otkrivanja eventualnih ranjivosti. U kontekstu bezbednosti, važnu ulogu ima i održavanje bezbednosne politike preduzeća, koja podrazumeva postavljanje i sprovodenje pravila kojih se svi zaposleni moraju pridržavati.

Zaključak

U radu su elaborirane bezbednosne metode za veb i mobilne aplikacije, kao i primena novih bezbednosnih trendova na aplikativnom nivou (RASP). S obzirom na veliku različitost aplikacija i karakteristika okruženja u kojima se izvršavaju, velika je i razlika u metodama obezbeđenja zadovoljavajućeg nivoa bezbednosti. Nijedna pomenuta metoda ne omogućava univerzalnu bezbednost. Generalni zaključak je da se jedino istovremenom i promišljenom primenom većeg broja bezbednosnih preporuka, metoda fizičko-tehničke zaštite i odgovarajuće korporativne legislative, može postići prihvatljiv nivo bezbednosti aplikacija.

---

⁷ www.veleri.hr.

Literatura

1. Lazarevic, A; Kumar, V; Srivastava, J; *Managing Cyber Threats: Issues, Approaches and Challenges*, Kluwer Academic Publishers, Boston, 2005.
2. Pleskonjić, D; Đorđević, B; Maček, N; Carić, M; *Sigurnost računarskih mreža*. Viša elektrotehnička škola, Beograd, 2006.
3. Lazarevic, A; Ertoz, L; Ozgur, A; Srivastava, J; Kumar, V; *A Comparative Study of Anomaly Detection Schemes in Network Intrusion Detection*, Proceedings of the Third SIAM International Conference on Data Mining, San Francisco, 2003, pp. 25–36.
4. Randelović, D; Đorđević, V; *A Test of IDS Application Open Source and Commercial Source*, *NBP – Journal of Criminalistics and Law*, Kriminalističko-poličijska Akademija, Beograd, 2011, pp. 45–65.
5. Čisar, P; Maravić Čisar, S; *The Framework of Runtime Application Self-Protection Technology*, 17th IEEE International Symposium on Computational Intelligence and Informatics, CINTI 2016, Budapest, Hungary – Proceedings, 2016, pp. 81–85.
6. Gartner; *IT Glossary*, <http://www.gartner.com/it-glossary/runtime-application-self-protection-rasp/>.
7. Veracode, <https://www.veracode.com/security/runtime-application-self-protection-rasp>.
8. Waratek, <http://www.waratek.com/runtime-application-self-protection/>.
9. SANS Institute; *Protection from the Inside*, <http://www.sans.org/reading-room/whitepapers/analyst/protection-inside-application-security-methodologies-compared-35917>.

GENERAL ASPECTS OF APPLICATION IT SECURITY

Petar Česar

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Abstract: To achieve a satisfactory level of security of an information system, different system and application methods are applied. The paper has a focus on general aspects of application IT security, thereby giving an overview of security methods applied to the web and mobile applications. In accordance with the OWASP report, out of web vulnerabilities the most common include SQL Injection and Cross-site Scripting type of attacks. The paper also emphasizes the role of code analysis tools, which contribute to the detection of vulnerabilities of analyzed application. In the context of mobile applications, Android operating system is especially featured, as one of the most commonly used. The necessary environment and tools for testing the security of Android applications are elaborate, vulnerabilities highlighted and a greater number of security recommendations are offered. In the field of application security, some of the newer solutions are shown, such as RASP approach. The paper particularly emphasizes the importance of security testing of applications, with accent on testing phase. Finally, in addition to the previously explained application of security methods, an overview of security methods of a general character is given.

Pregledni rad

Primljen: 20. 3. 2017.

Revidirana verzija: 15. 11. 2017.

Prihvaćen: 6. 12. 2017.

UDK: 343.265.2

343.846

doi: 10.5937/nabepo22-13486

USLOVNI OTPUST – NORMATIVNI I PRAKTIČNI ASPEKT¹

Darko Dimovski²

Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Iva Popović³

Viši sud u Nišu

Sažetak: Uslovni otpust, iako institut krivičnog prava koji je nastao tokom XIX veka, još uvek pobuđuje pažnju teoretičara krivičnog prava. Srbija je pratila uvođenje ovog instituta donošenjem još 1869. godine zakonskog teksta koji se isključivo odnosio na uslovni otpust. Ipak, i dalje postoji potreba za teorijskim i empirijskim proučavanjem uslovnog otpusta, jer njegovo neadekvatno zakonsko regulisanje, kao i nekonzistentna primena, dovode do obesmišljavanja procesa resocijalizacije osuđenih lica. Stoga, autori pored analize zakonskog određenja uslovnog otpusta, posebnu pažnju posvećuju uočenim problemima u primeni ovog instituta, pri čemu predlažu rešenja.

Ključne reči: uslovni otpust, pozitivno zakonodavstvo, praksa suda.

---

¹ Rad je realizovan u okviru projekta br. 179046 Ministarstva za prosvetu, nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije.

² Docent, darko@prafak.ni.ac.rs

³ Sudijski pomoćnik, iva.popovic@ni.vi.sud.rs

Uvod

U penološkoj literaturi se smatra da se kazna lišenja slobode prvi put javila osamdesetih godina XVIII veka. Međutim, postoje neslaganje oko toga gde su se javili prvi zatvori. Prema jednom stavu, to su ustanove u Engleskoj i Holandiji, dok je po drugom stavu „rodno mesto“ zatvora Filadelfija u Americi. Bez obzira na ovo neslaganje, među teoretičarima je nesporno koji su uslovi doveli do stvaranja kazne lišenja slobode: 1) buržoaska revolucija u Francuskoj 1789. godine i 2) promene u ideološkoj nadgradnji u oblasti krivičnog prava.

Francuska buržoaska revolucija 1789. godine uzdrmala je tadašnje društvo iz temelja. Francuska revolucija je dovela do izumiranja feudalizma i do pojavljivanja kapitalističkog načina proizvodnje. Radna snaga počinje da se shvata kao i svaka druga roba na tržištu. To je omogućilo da se i ona prodaje na tržištu. Sloboda čoveka i građanina postaje posebna vrednost. To do tada nije bilo poznato. Dolazi do značajnih promena u sistemu društvenih vrednosti. Među tim vrednostima sloboda zauzima posebno mesto. Sloboda postaje atribut čovekove ličnosti. Na taj način su se stekle istorijske pretpostavke da lišenje slobode postane kazna, jer se kazna uvek sastojala u ograničavanju ili oduzimanju nekog čovekovog prava. Kapitalistički način proizvodnje je istakao zahtev za ekvivalentnom naknadom u oblasti kazni. Vremenska određenost kazne zatvora zavisila je od težine izvršenog dela.

Faktor koji je i te kako uticao na pojavu kazne lišenja slobode jeste i promena u ideološkoj nadgradnji, posebno u oblasti krivičnog prava. Došlo je do otvorenog kritičkog napada na tadašnji sistem kažnjavanja i do traženja novih, racionalnijih, savremenijih i humanijih rešenja. Značajan doprinos reformi krivičnog prava dali su i filozofi XVII i XVIII veka. Tako je engleski filozof Džon Lok istakao načelo zakonitosti, prema kome samo zakon može da bude osnov kažnjavanja, jednakosti građana pred zakonom, srazmernosti kazne težini krivičnog dela itd.⁴ Engleska XVIII veka zapamćena je po kritici stanja u zatvorima i naprednim idejama Džona Hauarda i Džeremija Bentama. Posebnu ulogu u promovisanju naprednih ideja odigrali su francuski filozofi enciklopedisti – Monteskje, Volter i Ruso. Tako se Monteskje borio protiv sudske arbitarnosti i svireposti u kažnjavanju. Čuvena Volterova rečenica: „Čovek je rođen slobodan, a ipak je on svuda u okovima“, najbolje odslikava nužnost dubljih socijalnih promena. Veliki deo ovih ideja bio je prihvaćen u zakonodavstvu. U *Code penalu* iz 1791. godine bila je predviđena kazna lišenja slobode.

U samom početku primene kazne lišenja slobode javili su se brojni problemi u vidu prevelikog broja zatvorenika, kriminalne zaraze, širenja bolesti, mučenja od strane zatvorskog osoblja, što je rezultiralo time da penolozi razmotre

---

⁴ S. Konstantinović Vilić, V. Nikolić Ristanović, *Kriminologija*, Prosveta, Niš, 2003, str. 204.

nove ideje za poboljšanje položaja osuđenika u penitencijarnim ustanovama, ali i da još jednom razmotre cilj kažnjavanja. Tako je već spomenuti Džon Hauard u svojoj knjizi *The State of the Prisons in England and Wales* izneo ideju da zatvorenike sa dobriim vladanjem, koji se pri tome ističu u ispunjavanju radnih obaveza, treba pustiti ranije iz penitenciarne ustanove, pri čemu ne bi postojala mogućnost nametanja bilo kakvih uslova, kao ni njegovog opoziva. Stoga se ova ideja ne može smatrati pretečom ustanove uslovnog otpusta.⁵

Institut uslovnog otpusta potiče od francuske reči *parole d'honneur* što znači „časna reč“. Naime, ovaj pojam odnosio se na ratne zatvorenike koji bi bili pušteni na slobodu pod uslovom da u postojećem sukobu ne uzmu ponovo oružje u ruke. Vremenom se ovaj pojam počeo upotrebljavati na zatvorenike koji su ranije pušteni na slobodu sa izdržavanja kazne zatvora.⁶ Iako ovaj institut dugo egzistira u krivičnom pravu, nisu iscrpljene sve mogućnosti za njegovo teorijsko i empirijsko istraživanje kako bi se odredilo kada i pod kojim uslovima je oportuno dozvoliti zatvoreniku prevremeno napuštanje penitenciarne ustanove, ako se može očekivati da se u budućnosti on konformistički ponaša. Naime, uslovnim otpustom se, kao kriminalnopolitičko i penološkom merom, vrši tzv. dopunska individualizacija kazne i skraćuje prethodno odmereno trajanje lišenja slobode, na osnovu njegovih ostvarenih rezultata tokom izdržavanja kazne zatvora, čime se ostvaruje resocijalizacija, uz nametanje određenih obaveza koje bivši zatvorenik mora poštovati. U slučaju da se uslovno otpušteno lice ne pridržava nametnutih obaveza, postoji mogućnost da bude vraćeno u penitencijarnu ustanovu.⁷

1. Uslovni otpust u pozitivnom zakonodavstvu Republike Srbije

Institut uslovnog otpusta, sam pojam, zakonski uslovi i njegovo opozivanje, regulisani su Krivičnim zakonom,⁸ dok je postupak odlučivanja o molbi za uslovni otpust regulisan Zakonom o krivičnom postupku.⁹ Naime, članom 46 stavom 1 Krivičnog zakonika propisano je da će osuđenog koji je izdržao dve trećine kazne zatvora sud uslovno otpustiti sa izdržavanja kazne, ako se u toku izdržavanja kazne tako popravio da se može sa osnovom očekivati da će

5 B. Simić, *Uslovni otpust – magistarska teza*, Pravni fakultet u Nišu, Niš, 2002, str. 15.

6 <https://criminallaw.uslegal.com/probation-and-parole/parole/history/> (11. 11. 2016).

7 D. Jovašević, *Uslovni otpust u pravu Republike Srbije i evropski standardi*, Evropsko zakonodavstvo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Novi Sad, 2015, str. 34–35.

8 *Krivični zakonik*, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014.

9 *Zakonik o krivičnom postupku*, „Sl. glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka vremena za koje je izrečena kazna ne učini novo krivično delo. Pri oceni da li će se osuđeni uslovno otpustiti uzeće se u obzir njegovo vladanje za vreme izdržavanja kazne, izvršavanje radnih obaveza, s obzirom na njegovu radnu sposobnost, kao i druge okolnosti koje pokazuju da je u odnosu na njega postignuta svrha kažnjavanja. Procenu o vladanju osuđenog sud donosi na osnovu izveštaja koji mu dostavlja zavod u kome osuđeni izdržava kaznu zatvora. Međutim, treba imati u vidu i činjenicu da sud nije vezan mišljenjem zavoda. Istim članom je propisano da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je tokom izdržavanja kazne dva puta disciplinski kažnjavan i kome su oduzete dodeljene pogodnosti.

Stavom dva istog člana propisano je u kojim slučajevima sud može uslovno otpustiti osuđenog, s tim da navedena odredba ostavlja суду mogućnost da, iako je izveštaj ustanove pozitivan, odbije molbu za uslovni otpust iz taksativno navedenih razloga. Tako, sud može, ali i ne mora, uslovno otpustiti osuđenog: koji izdržava kaznu zatvora od 30 do 40 godina; koji je osuđen za krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom (čl. 370–393a), krivična dela protiv polne slobode (čl. 178–185b), krivično delo nasilja u porodici (član 194 st. 2–4), krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga (član 246 stav 4), krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije (čl. 305–321), krivično delo primanja mita (član 367) i krivično delo davanja mita (član 368); koji je osuđen od strane nadležnih sudova, odnosno njihovih posebnih odeljenja, u postupcima vođenim u skladu sa nadležnošću određenom Zakonom o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih teških krivičnih dela; koji je više od tri puta pravноснјно osuđen na bezuslovnu kaznu zatvora, a nije izvršeno brisanje, ili ne postoje uslovi za brisanje neke od osuda.

Sam postupak za puštanje na uslovni otpust pokreće se molbom za puštanje na uslovni otpust koja se podnosi суду koji je i doneo presudu po kojoj osuđeni izdržava kaznu zatvora. Po prijemu molbe, vanpretresno veće (veće iz člana 21 stava 4 Zakonika o krivičnom postupku) vrši prethodna ispitivanja u smislu da li je molba podneta od strane ovlašćenog lica, da li je osuđeni izdržao dve trećine izrečene kazne zatvora i da li je u toku izdržavanja kazne zatvora osuđeni pokušao bekstvo ili je pobegao iz zavoda. Ukoliko ovi prethodni uslovi nisu ispunjeni, veće će rešenjem odbaciti molbu. Primera radi, ukoliko molbu podnese supruga osuđenog, суд će navedenu molbu odbaciti s obzirom na to da supruga osuđenog nije ovlašćeno lice za podnošenje molbe za uslovni otpust. Ako суд ne odbaci molbu iz navedenih razloga, zatražiće izveštaj od zavoda u kome osuđeni izdržava kaznu o njegovom vladanju i ponašanju u toku izdržavanja kazne. Veće ima pravo i naknadno da zatraži dopunu izveštaja od zavoda ukoliko su mu potrebne dodatne informacije, ukoliko zavod nije

dostavio sve potrebne informacije za odlučivanje i ukoliko smatra da izveštaj nije u potpunosti jasan. Ukoliko osuđeni kaznu zatvora na koju je osuđen izdržava u prostorijama u kojima stanuje, sud će izveštaj zatražiti od nadležnog poverenika preko Uprave za izvršenje alternativnih sankcija.

Predsednik veća ročište zakazuje naredbom i njome određuje dan, čas i mesto održavanja ročišta za odlučivanje o molbi za puštanje na uslovni otpust. Na ročište predsednik veća poziva osuđenog ako oceni da je njegovo prisustvo potrebno, branioca, ako ga ima, javnog tužioca koji postupa pred sudom koji odlučuje o molbi i, ako je izveštaj pozitivan, predstavnika zavoda u kojem osuđeni izdržava kaznu zatvora. U pozivu će se braniac upozoriti da će se u slučaju njegovog nedolaska na ročište, ročište održati. Predstavnik zavoda, iako je izveštaj pozitivan, ne mora biti prisutan ukoliko je uredno pozvan, a izveštaj je potpuno i jasno obrazložen. U suprotnom, predstavnik zavoda mora biti prisutan na ročištu.¹⁰ Poziv za ročište se napred navedenim licima mora dostaviti tako da između dana dostavljanja poziva i dana održavanja ročišta ostane najmanje osam dana. Takođe, neophodno je da sud pazi na sastav veća koje će da odlučuje o molbi jer ranije postupanje sudske u predmetu predstavlja razlog za njegovo obavezno izuzeće prilikom odlučivanja o puštanju na uslovni otpust u smislu člana 37 stava 1 tač. 4 ZKP kojim su propisani razlozi za izuzeće sudske.¹¹

Ročište za odlučivanje o molbi za puštanje na uslovni otpust počinje tako što braniac osuđenog iznosi razloge za uslovni otpust koje su naveli u molbi. Ukoliko braniac nije prisutan, predsednik veća će ukratko izložiti razloge za podnošenje molbe. Korisno je napomenuti da u postupku za odlučivanje o navedenoj molbi obrana nije obavezna, tako da se postupak može voditi i bez branioca osuđenog, bez obzira na uslove za obaveznu odbranu. Ukoliko je osuđeni prisutan na ročištu, predsednik veća će uzeti izjavu od njega, a posle toga će pozvati javnog tužioca da se izjasni o molbi osuđenog. Ako je na ročište pozvan i predstavnik zavoda u kojem osuđeni izdržava kaznu zatvora, predsednik veća će ispitati predstavnika o vladanju osuđenog za vreme izdržavanja kazne, o izvršavanju radnih obaveza s obzirom na radnu sposobnost osuđenog, kao i o drugim okolnostima koje bi ukazivale da je postignuta svrha kažnjavanja. Nakon toga, predsednik veća pita druga prisutna lica da li imaju pitanja za predstavnika zavoda. Ukoliko se u toku ročišta utvrdi da neka okolnost nije dovoljno razjašnjena, sud može i trebalo bi da, po službenoj dužnosti ili na predlog drugih lica, zatraži dopunu izveštaja i odloži ročište dok se ne pribave potrebne informacije.

---

10 Odgovor Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda na sporna pravna pitanja nižestepenih sudova sa sednice održane dana 4. 4. 2014.

11 Videti odluku Vrhovnog kasacionog suda Kzz 203/10 od 26. 1. 2011.

Veće će odmah po okončanju ročišta doneti rešenje kojim odbija ili usvaja molbu za puštanje na uslovni otpust. U ovom delu su definisani još neki od uslova koje veće ceni prilikom odlučivanja o molbi, pa je tako navedeno da će veće posebno imati u vidu procenu rizika osuđenog (procenu rizičnog ponašanja i mogućnosti ponovnog izvršenja krivičnog dela), uspešnost u izvršavanju programa postupanja (ispunjenošć opštih i individualnih ciljeva), raniju osuđivanost, životne okolnosti i očekivano delovanje uslovnog otpusta na osuđenog. U rešenju o uslovnom otpustu veće može odrediti da je osuđeni dužan da ispuni određene obaveze predviđene krivičnim zakonom, a može odlučiti i da osuđeni za vreme uslovnog otpusta bude pod elektronskim nadzorom. Tako je rešenjem Apelacionog suda u Nišu 18 Kž2 br. 633/15 od 25. 8. 2015. godine preinačeno rešenje Višeg suda u Nišu 4 Kuo br. 79/15, kojom je usvojena molba osuđenog za puštanje na uslovni otpust tako što je određeno da se osuđeni uslovno otpušta sa izdržavanja kazne uz primenu elektronskog nadzora. Prilikom obrazlaganja svoje odluke Apelacioni sud je naveo da je, i pored toga što su ispunjeni zakonski uslovi za uslovno otpuštanje osuđenog sa izdržavanja kazne, imajući u vidu težinu krivičnog dela koje je osuđeni izvršio, tokom trajanja uslovnog otpusta prema njemu neophodno primeniti pojačane i neposrednije mere nadzora od onih koje su redovno propisane Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, te je odredio i primenu elektronskog nadzora.

Kao što je napred navedeno, u odluci o uslovnom otpustu sud može odrediti i da je osuđeni dužan da ispuni obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama. Tako je u presudi Višeg suda u Nišu 1 Kuo 104/16 od 22. 9. 2016. godine usvojena molba osuđenog i on je pušten na uslovni otpust sa izdržavanja kazne, s tim što je određeno da je osuđeni dužan da prihvati zaposlenje koje odgovara njegovim sposobnostima i da se na svakih deset dana javlja Povereničkoj kancelariji u Nišu (Poverenička službe Uprave za izvršenje krivičnih sankcija). Poverenička služba bi trebalo da u najkraćem mogućem roku postupi u skladu sa navedenim rešenjem i da суду redovno dostavlja izveštaje o tome da li se osuđeni ponaša u skladu sa postavljenim obavezama. Ukoliko krivicom osuđenog ne dođe do ispunjenja navedenih obaveza, sud može da opozove uslovni otpust.

Rešenje o uslovnom otpustu se dostavlja osuđenom i njegovom braniocu, javnom tužiocu, zavodu u kojem osuđeni izdržava kaznu, суду koji je osuđenog uputio na izdržavanje kazne, sudiji za izvršenje krivičnih sankcija nadležnom prema prebivalištu osuđenog, organu policije, povereniku iz organa uprave nadležnog za izvršenje krivičnih sankcija i centru za socijalni rad prema prebivalištu osuđenog. Javni tužilac, osuđeni i njegov branilac protiv rešenja mogu izjaviti žalbu u roku od tri dana od prijema rešenja. O žalbi odlučuje neposredno viši sud.

Sud mora da odlučuje o svakoj podnetoj molbi za uslovno otpuštanje, jer propuštanje nadležnog suda da odluči o molbi za uslovni otpust može dovesti do povrede prava na pristup sudu, odnosno do povrede prava na pravično sudjenje koje je zajemčeno članom 32 stavom 1 Ustava Republike Srbije.¹²

Takođe, važno je napomenuti i odredbu člana 47 stava 2 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija¹³ u kojoj je propisano da je u postupku odlučivanja o uslovnom otpustu zavod dužan da sudu u svom izveštaju da i mišljenje o stepenu ispunjenosti programa postupanja i opravdanosti uslovnog otpusta. U tom smislu je korisno da sud prilikom traženja izveštaja od zavoda naglasi da je zavod dužan da postupi u skladu sa ovim članom.

Treba imati u vidu i odredbe Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima¹⁴ kojim je propisano da se lice osuđeno na kaznu zatvora za krivično delo iz člana 3 ovog zakona ne može uslovno otpustiti. Članom 3 ovog zakona propisano je da se taj zakon primenjuje na učinioce koji su prema maloletnim licima izvršili sledeća krivična dela: silovanje (član 178 st. 3 i 4 Krivičnog zakonika), obljubu nad nemoćnim licem (član 179 st. 2 i 3 Krivičnog zakonika), obljubu sa detetom (član 180 Krivičnog zakonika), obljubu zloupotrebo položaja (član 181 Krivičnog zakonika), nedozvoljene polne radnje (član 182 Krivičnog zakonika), podvodenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (član 183 Krivičnog zakonika), posredovanje u vršenju prostitucije (član 184 stav 2 Krivičnog zakonika), prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185 Krivičnog zakonika), navođenje maloletnog lica na prisustovanje polnim radnjama (član 185a Krivičnog zakonika), iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185b Krivičnog zakonika).¹⁵

Sud i prilikom odlučivanja o molbi za uslovni otpust mora da ima u vidu poseban status maloletnih lica, koji je naglašen i prilikom primene ovog instituta. Tako je članom 144 Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica¹⁶ propisano da o molbi za uslovni otpust koju je podnело lice koje je bilo osuđeno na kaznu maloletničkog zatvora odlučuje veće za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu, odnosno veće koje je sastavljeno od sudija koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih. Istim članom je propisano da će pre donošenja

---

12 Stav Ustavnog suda Su br. 322/1 od 26. 7. 2010.

13 *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, „Sl. glasnik RS“, br. 55/2014.

14 *Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima*, „Sl. glasnik RS“, br. 32/2013.

15 Videti rešenje Apelacionog suda u Nišu 5 Kž2 br. 942/15 od 25. 12. 2015.

16 *Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005.

odлуке predsednik veća za maloletnike, po potrebi, usmeno saslušati maloletnika, njegove roditelje, predstavnike organa starateljstva i druga lica i pribaviti izveštaj i mišljenje kazneno-popravnog zavoda o opravdanosti uslovnog otpusta. Usmeno saslušanje maloletnika obavezno je ako se odlučuje o uslovnom otpustu posle dve trećine izdržane kazne, osim ako veće za maloletnike na osnovu dostupne dokumentacije ne oceni da su ispunjeni uslovi za uslovni otpust. Ovo znači da će sud, ukoliko odbije molbu maloletnika koji je izdržao dve trećine kazne bez njegovog saslušanja, na taj način načiniti bitnu povredu odredaba krivičnog postupka.

2. Problemi u praksi u pogledu uslovnog otpusta

Iako na prvi pogled izgleda da je institut uslovnog otpusta u potpunosti regulisan važećim propisima, pojavila su se brojna pitanja i problemi u praksi. Na većinu njih je sudska praksa našla odgovore i rešenja. Jedno od pitanja koje je sporno odnosi se na situaciju u kojoj je osuđeni izdržao veći deo kazne u pritvoru, tako da je ispunio uslov od dve trećine, ali još uvek nije stupio na izdržavanje kazne. O ovom pitanju su u praksi zauzeti različiti stavovi. Po jednom mišljenju, iako je ispunjen objektivni uslov neophodan za primenu institut uslovnog otpusta, nisu ispunjeni svi uslovi za podnošenje molbe za uslovni otpust, imajući u vidu da osuđeni još uvek nije stupio na izdržavanje kazne.¹⁷ Međutim, po drugom mišljenju, iako još uvek nije stupio na izdržavanje kazne, osuđeni može podneti molbu sa puštanje na uslovni otpust i može se uslovno otpustiti sa izdržavanja kazne ukoliko su ispunjeni svi zakonom predviđeni uslovi (uslovi propisani članom 46 KZ).¹⁸ Takav stav je zauzet i na zajedničkoj sednici odeljenja Apelacionih sudova u prisustvu predstavnika krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda održanoj 23. 3. 2014. I naše je mišljenje da je drugi stav ispravniji, te da osuđenog koji ispunjava sve zakonom propisane uslove za uslovno otpuštanje treba uslovno otpustiti ako je dve trećine kazne proveo u pritvoru, a nije još uvek stupio na izdržavanje kazne.

Naredno pitanje, koje pobuđuje pažnju ne samo teoretičara krivičnog prava već i praktičara, odnosi se na situaciju u kojoj je došlo do primene Zakona o amnestiji i pitanje da li se dve trećine izdržane računa od prvobitne kazne na koju je lice osuđeno ili od kazne nakon primene Zakona o amnestiji. Pravila o uslovnom otpustu, u slučaju kada je primenjena amnestija, primenjuju se u odnosu na umanjenu kaznu, jer se umanjena kazna nalazi u pravnom režimu

---

17 Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž2 Po1 167/13 od 30. 4. 2013.

18 Rešenje Višeg suda u Kraljevu Kv 90/15 od 8. 12. 2015.

samostalne kazne shodno članu 107 stavu 2 Krivičnog zakonika. U suprotnom bi došlo do primene tih pravila u odnosu na kaznu koja više ne postoji.¹⁹

S razlogom se kao sledeći problem koji donosi određene nedoumice u praksi postavlja pitanje: da li priznanje okriviljenog da je izvršio krivično delo za koje je osuđen i njegovo kajanje zbog izvršenog dela treba imati u vidu prilikom odlučivanja o osnovanosti molbe za puštanje na uslovni otpust? I o ovom pitanju su zauzeti različiti stavovi u praksi. Jedni smatraju da navedene okolnosti sud ne treba da ceni prilikom odlučivanja o molbi za uslovni otpust, imajući u vidu da ih sud ceni prilikom odmeravanja kazne okriviljenom. Drugi smatraju, što je stav s kojim se i mi slažemo, da navedene okolnosti treba ceniti u sklopu resocijalizacije osuđenog. Naime, navedene okolnosti sud ne treba da ceni same za sebe, već u sklopu drugih činjenica, odnosno u sklopu ostalih zakonom propisanih uslova na osnovu kojih sud procenjuje da li je u odnosu na osuđenog postignuta svrha kažnjavanja, odnosno da li se osuđeni u toku izdržavanja kazne tako popravio tako da se može sa osnovom očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka uslovnog otpusta neće izvršiti novo krivično delo. Ovakav stav je prihvaćen i na sednici krivičnog odeljenja Apelacionog suda u Nišu 25. 9. 2014.

U sudskej praksi se u pogledu primene uslovnog otpusta javilo još jedno sporno pitanje. Naime, problem se otelotvoruje u tome da li sud prilikom odlučivanja o molbi za uslovni otpust treba da ima u vidu odnos izdržanog i neizdržanog dela kazne (primera radi, šta ukoliko se osuđeni nalazi na izdržavanju kazne u trajanju od petnaest godina, izdržao je deset godina, te mu je faktički ostalo da izdrži još pet godina, što objektivno predstavlja veliki deo neizdržane kazne, bez obzira na to što je izdržao dve trećine kazne na koju je osuđen?).

O ovom pitanju je posle određenog vremena zauzet jedinstven stav, iako je u praksi dolazilo do ukidanja određenog broja odluka, jer su sudovi prilikom odlučivanja uzimali navedenu okolnost u obzir. U konačnom je zauzet stav, za koji se i mi zalažemo, da je deo neizdržane kazne irelevantan prilikom donošenja odluke o uslovnom otpustu, s obzirom na to da član 46 stav 1 Krivičnog zakonika postavlja dva uslova za puštanje na uslovni otpust. Jedan je objektivne prirode i tiče se dela izdržane kazne, a drugi je subjektivne prirode i tiče se ocene da li se osuđeni u toku izdržavanja tako popravio da se može sa osnovom očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da neće učiniti novo krivično delo do isteka vremena za koje je izrečena kazna.²⁰

Kao problem u sudskej praksi nameće se pitanje da li sud prilikom odlučivanja treba da ima u vidu vrstu i težinu krivičnog dela zbog koga je lice koje traži uslovni otpust osuđeno. Smatramo da sud navedene okolnosti ne

19 Pravno shvatanje koje je usvojeno na sednici Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda Srbije dana 26. 3. 2013.

20 Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž2 br. 2049/12 od 1. 6. 2012.

bi trebalo da ceni prilikom odlučivanja o molbi, imajući u vidu da su one bile cenjene prilikom prvostepenog postupka, i to prilikom odmeravanja kazne osuđenom. Navedene okolnosti i nisu zakonom određene kao činjenice koje sud treba da ceni prilikom davanja mišljenja o osnovanosti molbe za uslovni otpust. Tako je Apelacioni sud u Nišu svojim rešenjem 16 Kž2 br. 230/16 od 19. 4. 2016. ukinuo jednu od odluka Višeg suda u Nišu imajući u vidu da je Viši sud cenio težinu i način izvršenja krivičnog dela prilikom donošenja prvostepenog rešenja. Iz istih razloga je rešenjem Apelacionog suda u Beogradu Kž2 br. 2049/12 od 1. 6. 2012. ukinuto rešenje Višeg suda u Beogradu.

Još jedan od problema u praksi, koji se veoma često javlja, jeste to što ustanove u kojima osuđena lica izdržavaju kazne zatvora veoma često u svojim izveštajima ne dostavljaju sve potrebne informacije o vladanju i ponašanju osuđenih lica za vreme izdržavanja kazne. U tim slučajevima sudovi traže dopune izveštaja od zavoda, ali se često dešava da, i nakon što više puta zatraže dopune izveštaja, ostanu bez informacija koje su im potrebne. Zbog toga se često dešava da odlučivanje o molbi osuđenog za puštanje na uslovni otpust traje nepotrebno dugo. S druge strane, zavodi često u svoje izveštaje stavljuju nejasne i nepotpune formulacije (primera radi, da je program postupanja realizovan u dovoljnoj meri, ili da se program postupanja nalazi u medijalnoj fazi) na osnovu kojih sud ne može da doneše konačnu odluku. Takođe, potrebno je i da zavodi, u skladu sa članom 47 stavom Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, u izveštaju daju mišljenje o stepenu ispunjenosti programa postupanja i opravdanosti uslovnog otpusta. Međutim, u izveštajima se često samo navodi da osuđeni aktivno učestvuje u realizaciji programa postupanja, bez navođenja u kojoj meri je taj program realizovan. Ukoliko izveštaj zavoda ne sadrži dovoljno informacija za odlučivanje o uslovnom otpustu, sud ne može odbiti navedenu molbu već je u obavezi da zatraži dopunski izveštaj kako bi bio u mogućnosti da doneše pravilnu i zakonitu odluku.²¹

Jedno od pitanja koja se postavlja jeste da li će i u kojoj meri nove izmenе Krivičnog zakonika, koje stupaju na snagu 1. 6. 2017, uticati na institut uslovnog otpusta. Pre stupanja na snagu ovih izmena najavljivana je velika liberalizacija uslova za primenu uslovnog otpusta u praksi, međutim do takve liberalizacije nije došlo, što mi i podržavamo.

Navedenim izmenama je u korist osuđenih lica član 46 KZ izmenjen tako što su reči „disciplinski kažnjavan“ zamenjene rečima „kažnjava za teže disciplinske prestupe“. Naime, pre izmena je navedenim članom bilo propisano da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je tokom izdržavanja kazne dva puta disciplinski kažnjavan i kome su oduzete dodeljene pogodnosti. Navedena izmena podrazumeva da će lica koja budu dva puta disciplinski kažnjavana, ukoliko je reč o lakšim prestupima, moći da budu puštena na uslovni otpust.

---

21 Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu Kž2 br. 1862/13 od 19. 6. 2013.

Izmena je izvršena i u članu 46 stavu 2 u četvrtoj alineji tako što je izbrisana reč „bezuslovna2, što smatramo da je ispravno, imajući u vidu da Krivični zakonika uopšte i ne poznaje bezuslovnu i uslovnu kaznu zatvora, već samo kaznu zatvora i uslovnu osudu.

Takođe je u članu 46 stavu 3 KZ do sada samo stajalo da sud može u odluci o uslovnom otpustu odrediti da je osuđeni dužan da ispunji obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama. Po našem mišljenju, bilo je nedopustivo to što je ostalo nejasno i nedorečeno koje je to obaveze zakonodavac mislio. Novim izmenama je konačno definisano da je reč o obavezama koje su predviđene članom 73 KZ.

Zaključak

Institut uslovnog otpusta se javio nakon pojave kazne lišenja slobode. Name, bilo je neophodno da kod vodećih mislilaca krivičnog prava u XIX veku sazri misao o tome da je necelishodno i dalje držati osuđenika u penitencijarnoj ustanovi ukoliko je on to zaslužio svojim ponašanjem i ukoliko se može očekivati da će se on nakon puštanja na slobodu ponašati konformistički, uz nametanje određenih uslova. Ipak, sa ovakvom konstatacijom treba biti oprezan, jer je pre pojave ovog instituta postojala ideja o prevremenom otpuštanju zatvorenika zbog dobrog vladanja, koji nakon izlaska iz penitencijarne ustanove postaje slobodan bez ikakvih uslova.²² Ovakav razvoj instituta uslovnog otpusta dovodi nas do zaključka da se ideja o otpuštanju osuđenika iz penitencijarne ustanove razvijala tokom vremena sve dok se nije oformila u današnjem obliku.

Kao takav, institut uslovnog otpusta zahteva kontinuiranu analizu ne samo sa teorijskog već i praktičnog osnova, kako bi se došlo do njegove optimalne zakonske konstrukcije, pri čemu bi se u praksi razvio jednoobrazni način postupanja uprava penitencijarnih ustanova, kao i nadležnih sudova. Drugim rečima, potrebno je raditi na izgradnji jedinstvene prakse na teritoriji Republike Srbije kako bi se izbegle situacije da je u pojedinim slučajevima dat uslovni otpust, a u nekom drugom slučaju sa istim osnovom uslovni otpust nije dozvoljen. Samo na taj način moguće je zauzeti jedinstven stav prema tome da li su i kada uslovi za uslovni otpust ispunjeni. Postizanje datog cilja zahteva koordinisano postupanje uprave penitencijarne ustanove i suda, jer je za doношење adekvatne odluke potrebno dostaviti tražene podatke na vreme.

---

²² Ignjatović, Đ., Uslovni otpust – pravna i penološka analiza, Anal Pravnog fakulteta u Beogradu, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2016, str. 32.

Literatura

1. <https://criminallylaw.uslegal.com/probation-and-parole/parole/history/> (11. 11. 2016).
2. Ignjatović, Đ; *Uslovni otpust – pravna i penološka analiza*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, Pravni fakultet u Beogradu, Beograd, 2016.
3. Jovašević, D; *Uslovni otpust u pravu Republike Srbije i evropski standardi*, Evropsko zakonodavstvo, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Novi Sad, 2015.
4. Konstantinović Vilić, S; Nikolić Ristanović, V; *Kriminologija*, Prosveta, Niš, 2003.
5. *Krivični zakonik*, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014
6. Odgovor Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda na sporna pravna pitanja nižestepenih sudova sa sednice održane dana 4. 4. 2014.
7. Odluka Vrhovnog kasacionog suda Srbije Kzz 203/10 od 26. 1. 2011.
8. Pravno shvatanje koje je usvojeno na sednici Krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda Srbije dana 26. 3. 2013.
9. Rešenje Apelacionog suda u Nišu 5 Kž2 br. 942/15 od 25. 12. 2015.
10. Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž2 br. 2049/12 od 1. 6. 2012.
11. Rešenje Apelacionog suda u Beogradu Kž2 Po1 167/13 od 30. 4. 2013.
12. Rešenje Apelacionog suda u Novom Sadu Kž2 br. 1862/13 od 19. 6. 2013.
13. Rešenje Višeg suda u Kraljevu Kv br. 90/15 od 8. 12. 2015.
14. Simić, B; *Uslovni otpust – magistarska teza*, Pravni fakultet u Nišu, Niš, 2002.
15. Stav Ustavnog suda Su br. 322/1 od 26. 7. 2010.
16. *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, „Sl. glasnik RS“, br. 55/2014.
17. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, „Sl. glasnik RS“, br. 85/2005.
18. *Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima*, „Sl. glasnik RS“, br. 32/2013.
19. *Zakonik o krivičnom postupku*, „Sl. glasnik RS“, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

PAROLE – NORMATIVE AND PRACTICAL ASPECTS

Darko Dimovski, PhD

University of Niš, Faculty of Law

Iva Popović

Higher court in Niš

Abstract: The adoption of the so-called Code Penale in France in 1791 created a normative basis for the existence of a punishment of deprivation of liberty. Over time, prominent scholars have realized that the situation in penitentiary institutions is such that it is necessary to correct the regime a prison sentence, *inter alia*, by introducing parole. Although the institute of parole is almost two centuries old, there still exist normative and practical problems. Therefore, the authors dedicate the central part of the work to the analysis of the situation in terms of normative regulation of conditional release, where the process of deciding on granting of parole has been described. At the same time, one part is dedicated to the problems identified in practice, stating the recommendation for overcoming the problems.

Keywords: parole, positive legislation, court practice

Pregledni rad

Primljen: 27. 7. 2016.

UDK: 351.749(497.115)

Revidirana verzija: 15. 11. 2017.

341.79(497.115)

Prihvaćen: 6. 12. 2017.

doi: 10.5937/nabepo22-11476

SARADNJA MINISTARSTVA UNUTRAŠNJIH POSLOVA I MEĐUNARODNIH SNAGA BEZBEDNOSTI NA KOSOVU I METOHIJI POSEBAN OSVRT NA POLICIJSKU UPRAVU KRALJEVO

Branko Leštanin¹

Policijска uprava Kraljevo

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije

Sažetak: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije (MUP) i međunarodne snage bezbednosti na Kosovu i Metohiji (UNMIK, KFOR i EULEX) sarađuju međusobno kako bi bezbednosna situacija, kako na Kosovu i Metohiji tako i u čitavom regionu, bila na zadovoljavajućem nivou. Autor je u radu obradio temu saradnje MUP-a i međunarodnih snaga bezbednosti od uspostavljanja njihovih misija 1999. godine pa sve do danas. Pored toga, autor se jednim delom osvrnuo i na saradnju sa privremenim institucijama samouprave u Prištini sa posebnim osvrtom na Policijsku upravu Kraljevo. Cilj istraživanja je da se sagledaju trenutno stanje i tendencije u ovoj oblasti kako bi se izveli adekvatni zaključci. Shodno cilju istraživanja autor je koristio i odgovarajuće opšte, logičke i empirijske metode kao što su komparativna, analitičko-sintetička, normativnopravna, metoda analize sadržaja i sl. U uvodu autor daje opštu sliku te saradnje, zatim ukazuje na najznačajnije pravno-političke akte koji su značajni za saradnju MUP-a, s jedne strane, i KFOR-a i UNMIK-a, s druge strane, kao i na konkretnе vidove saradnje koji se odvijaju na terenu. Na

---

¹ Samostalni policijski inspektor, b.lestanin@gmail.com

identičan način istražena je i oblast saradnje sa EULEX-om. Autor ukazuje na razvoj i domete saradnje uspostavljene Protokolom o saradnji MUP-a i EULEX-a kao i Tehničkim protokolom sa pratećim Tehničkim aranžmanom za integrisano upravljanje administrativnom linijom. Na kraju se daju konkretne preporuke za dalje unapređenje saradnje.

Ključne reči: saradnja, policija, UNMIK, KFOR, EULEX.

Uvod

Višedecenijski etnički konflikt na Kosovu i Metohiji doveo je do međunarodne vojne intervencije i agresije NATO-a na tadašnju SRJ². Nakon agresije NATO-a na SRJ, kako bi se okončala vojna intervencija, 9. 6. 1999. u Kumanovu (BJR Makedonija) potpisana je Vojnotehnički sporazum kojim se SRJ obavezala na povlačenje svojih vojnih i policijskih snaga i razmeštanje međunarodnih snaga bezbednosti (*Kosovo Force – KFOR*) nakon donošenja rezolucije UN³.

Sledstveno tome 10. 6. 1999. Savet bezbednosti je UN Rezolucijom 1244 prekinuo agresiju, naložio povlačenje vojnih i policijskih snaga za teritorije AP Kosova i Metohije i uspostavio međunarodnu administraciju (civilne i bezbednosne snage). Rezolucijom su formirane i Kopnena zona bezbednosti i Vazdušna zona bezbednosti. Istom rezolucijom naloženo je generalnom sekretaru UN da imenuje specijalnog predstavnika koji će kontrolisati sprovođenje međunarodnog civilnog prisustva i blisko koordinira rad s međunarodnim snagama bezbednosti kako bi se osiguralo da oba prisustva deluju u istom cilju i uz međusobno pomaganje (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo – UNMIK*)⁴.

Zajednička akcija u februaru 2008. i odluka Saveta Evrope iz juna 2010. i juna 2012. omogućile su normativnopravni okvir za uspostavljanje još jedne misije EULEX (*European Union Rule of Law Mission – EULEX*) koja takođe radi pod

---

2 Uporedi sa: O. Stevanović, *Kumanovski sporazum*, KPA, Beograd, 2016, str. 11–56; Z. Avramović, Demokratija i problem bezbednosti, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2/2011, Beograd, str. 19–28; D. Marty, Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo, Report COE, PA, 2010 [online] dostupno na <http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2010/ajdoc462010prov.pdf> (10. 6. 2016).

3 Šire: <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19947> (17. 5. 2016).

4 Šire na: <http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/?id=19944> (17. 5. 2016); Ž. Jović, Mirovne misije Ujedinjenih nacija i globalizacija, *Bezbednost* br. 1/2014, Beograd, str. 104–121; S. Đurić, Bezbednosna arhitektura i problemi posleratnog Kosova i Metohije kao izazovi regionalnoj bezbednosti, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2/2011, Beograd, str. 133–148.

okriljem Rezolucije UN 1244. Kao što se može videti iz samog naziva misije, EULEX ima zadatku da uspostavi vladavinu prava na Kosovu i Metohiji⁵.

Razmenom pisama šefa policijskog odeljenja EULEX-a i zamenika direktora policije MUP-a Srbije 11. 9. 2009. potpisani je Protokol o policijskoj saradnji EULEX-a i MUP-a Republike Srbije. Protokol reguliše policijsku saradnju između MUP-a Srbije i EULEX-a i kao takav ne ulazi u polje „dnevne politike“ i ne bavi se statusnim pitanjem Kosova i Metohije, a saradnja se odvija u skladu sa Rezolucijom UN 1244 na osnovu Zajedničke akcije Saveta EU 2008/124/CFSP, u vezi sa Izveštajem generalnog sekretara o Misiji UN na KiM od 24. 11. 2008. (S/2008/692). Njegova osnovna svrha je formulisanje mehanizama razmene informacija između dve policije posredstvom EULEX-a s ciljem efikasnije borbe protiv trgovine ilegalnim narkoticima i ljudima i ostalih oblika organizovanog kriminala.

U nastavku normalizacije odnosa između Beograda i Prištine krajem 2012. u Briselu je usvojen Tehnički protokol o integrисаном upravljanju administrativnom linijom. Njim je uspostavljeno šest *zajedničkih tačaka prelaska* na kojima poslove kontrole prelaska administrativne linije zajednički obavljaju službenici iz Beograda i Prištine uz prisustvo službenika EULEX-a. Zahvaljujući snažnom vođstvu i posvećenosti Beograda i Prištine, 19. 4. 2013. zaključen je tzv. Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa⁶.

Zakon o policiji⁷ omogućava saradnju MUP-a i policije sa inostranim i međunarodnim policijskim službama na osnovu potvrđenog međunarodnog ugovora i zaključenih posebnih međunarodnih ugovora o policijskoj saradnji uz poštovanje principa uzajamnosti. Isti član zakona definiše međunarodnu policijsku saradnju kao policijske poslove koje vrše nadležne organizacione jedinice MUP-a na teritoriji strane države, saradnju sa stranim policijskim službama, razmenu policijskih službenika za vezu, odnosno delatnost inostranih i međunarodnih policijskih službi na teritoriji Republike Srbije. Veoma je bitno napomenuti da u okviru međunarodne policijske saradnje MUP može da, u skladu sa važećim propisima i potvrđenim međunarodnim ugovorima i posebnim međunarodnim ugovorima o policijskoj saradnji, razmenjuje podatke i obaveštenja, preduzima mere protiv terorizma, organizovanog kriminala, ilegalnih migracija i drugih oblika međunarodnog kriminala i narušavanja bezbednosti granice i druge poslove⁸.

5 Šire na: <http://www.eulex-kosovo.eu/> (17. 5. 2016).

6 Šire: D. Đukanović, Odnosi Beograda i Prištine: od tehničkog do političkog dijaloga, *Međunarodni problemi*, br. 3/2013, Beograd, str. 365–385 i na <http://kim.gov.rs/pregovaracki-proces.php> (18. 5. 2016).

7 „Sl. glasnik RS“, br. 6/2016, član 19.

8 Šire: B. Leštanin, Ž. Nikić, *Komentar Zakona o policiji*, Poslovni biro, Beograd, 2016, str. 43; Ž. Nikić, *Međunarodna policijska saradnja*, KPA, Beograd, 2015, str. 88.

1. Saradnja MUP-a sa snagama KFOR-a i UNMIK-a

Rezolucija UN 1244 doneta je pozivajući se na osnovna načela i ciljeve Po-velje, na principe koje su usvojili ministri inostranih poslova Grupe G8 (6. 5. 1999. u Sankt Peterburgu), na Sporazum o političkim principima od 3. 6. 1999, između SRJ, Republike Srbije i predstavnika EU i Rusije (tzv. dokument Ahtisari – Černomirdin), kao i na Vojnotehnički sporazum⁹.

Civilna misija UN počivala je najpre na četiri „stuba“ međunarodnih organizacija ovlašćenih za izvršavanje zadataka privremene civilne misije (UNMIK)¹⁰. Prvi stub činile su UN sa nadležnostima u sferi građanske i krivično-pravne zaštite. U okviru ekskluzivnih kompetencija svetske organizacije organizovana je služba policije¹¹, kao i Odeljenje za pravosuđe. Drugi stub pokrivale su UN sa funkcionalnim nadležnostima u oblasti civilne administracije. Treći stub predstavljala je Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), koja je dobila ovlašćenja u organizovanju izbora i izgradnji demokratskih institucija. Četvrti stub obrazovala je Evropska unija sa nadležnostima u oblasti ekonomске i materijalne izgradnje i obnove, socijalne rekonstrukcije i razvoja.

Na osnovu delegiranih ovlašćenja koja su mu data Rezolucijom UN 1244, specijalni predstavnik generalnog sekretara je, već u prvom zakonodavnom aktu civilne misije, u Uredbi br. 1999/1 o ovlašćenjima privremene uprave na Kosovu¹² preuzeo sve upravne i zakonodavne ingerencije. Pošto pomenuto rešenje nije bilo demokratski izbalansirano, jer je počivalo na jedinstvu vlasti a ne na njenoj podeli, specijalni predstavnik je izmenama i dopunama Uredbe br. 1999/1 o ovlašćenjima privremene uprave na Kosovu (Uredbe br. 1999/25¹³ i 2000/54¹⁴) formalizovao prenos normativnih i izvršnih ovlašćenja na UNMIK¹⁵.

Pridržavajući se opštih principa utvrđenih u Rezoluciji UN 1244, koji polaze od poštovanja osnovnih ljudskih prava i sloboda, demokratskih principa i pomirenja, međunarodna administracija je 20. 5. 2001, usvojila Ustavni okvir

⁹ Uporedi sa: O. Stevanović, *Opus citatum* str. 85–105; N. Lemay-Hébert, State-Building from the Outside-In: UNMIK and Its Paradox, *W. Wilson School Journal of Public and International Affairs*, 20/2009, Princeton, str. 65–86.

¹⁰ S. Đurić, *Opus citatum*.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Vidi na: http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SC1999regs/RSC1999_01.pdf (4. 6. 2016).

¹³ http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SC1999regs/RSC1999_25.pdf (4. 6. 2016)

¹⁴ http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/04serbian/SC2000regs/RSC2000_54.pdf (4. 6. 2016).

¹⁵ D. Đukanović, *Opus citatum*.

za privremenu samoupravu na Kosovu¹⁶. Ustavnim okvirom ostvaren je značajan prenos nadležnosti iz zakonodavne, izvršne i sudske vlasti na privremene institucije samouprave u Prištini (skupštinu, predsednika, vladu, sudove i druge kosmetske organe)¹⁷.

Iako postoje mišljenja, naročito u zapadnoevropskim akademskim i političkim krugovima, da je Rezolucija UN 1244 prestala da važi, ona međutim još uvek predstavlja osnovni pravni i politički akt kojim se regulišu odnosi na Kosovu i Metohiji. Ovu tezu naročito potvrđuje savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde, kojem se 2008. Srbija obratila preko GSUN sa pitanjem da li je jednostrana deklaracija o nezavisnosti Kosova u skladu sa međunarodnim pravom.¹⁸

U skladu sa Vojnotehničkim sporazumom, prve snage KFOR-a ušle su na teritoriju KIM 12. 6. 1999. uz istovremeno povlačenje srpske vojske i policije. Do 20. 6. 1999. povlačenje naših snaga je okončano, a vojnici KFOR-a (oko 50.000) u potpunosti su razmešteni na teritoriji Kosova i Metohije. Koordinacija aktivnosti između KFOR-a i naših bezbednosnih snaga vršena je i još uvek se vrši preko Zajedničke komisije za sprovodenje Vojnotehničkog sporazuma¹⁹. Kontingenti KFOR-a su prvobitno bili podeljeni u četiri regionalno zasnovane multinacionalne brigade. Brigade su bile odgovorne za određenu oblast, ali pod jednim lancem komande pod nadležnošću komandanta KFOR-a. U avgustu 2005, Savet NATO-a odlučio je da reformiše KFOR, zamenjujući četiri postojeće multinacionalne brigade sa pet operativnih timova, kako bi se omogućila veća fleksibilnost. Zatim, u februaru 2010. multinacionalni operativni timovi postaju multinacionalne borbene grupe; u martu 2011. KFOR je ponovo reformisan, u samo dve multinacionalne borbene grupe²⁰.

Saradnja sa KFOR-om odvija se putem sastanaka (na komandnom, koordinacionom i lokalnom nivou), jednovremenih patrola, komunikacije preko tzv. vrućih linija i sl. Primarnu ulogu u toj saradnji ima Vojska Srbije preko Odseka KoV-a za saradnju sa KFOR-om dok policija učestvuje pre svega na

---

16 Vidi na: http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/02english/E2001regs/RE2001_09.pdf (17. 5. 2016).

17 D. Đukanović, *Opus citatum*.

18 Uporedi sa: R. Muharremi, The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EU-LEX) from the Perspective of Kosovo Constitutional Law, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 70/2010, str. 357–379; D. Dimitrijević; I. Lađevac; M. Vučić, Analiza preduzetih aktivnosti u okviru sistema UN u vezi sa rešavanjem pitanja Kosova i Metohije, *Međunarodni problemi*, br. 4/2012, Beograd, str. 442–478; European Court of Auditors, Special Report No 18/2012, European Union Assistance to Kosovo Related to the Rule of Law [online] dostupno na http://www.eca.europa.eu/Lists/ECA-Documents/SR12_18/SR12_18_EN.PDF (9. 6. 2016).

19 Šire: O. Stevanović, *Opus citatum* str. 169–206.

20 Vidi na: <http://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/history/conflict-background> (17. 5. 2016); S. Đurić, *Opus citatum*.

sastancima na svim nivoima u potkomisiji za policijsko-bezbednosna pitanja. Najčešće teme izlaganja na sastancima svih nivoa jesu razmena informacija, brojno stanje, situacija na administrativnoj liniji i dr. PU Kraljevo do 2013. učestvovala je na sastancima regionalnog i lokalnog nivoa. Na sastancima lokalnog nivoa najčešće su učestvovali rukovodioci nivoa komandira policijske ispostave, a na sastancima koordinacionog nivoa rukovodioci nivoa načelnika policijske stanice odnosno načelnika odeljenja policije PU. Komandni nivo podrazumeva prisustvo načelnika Generalštaba Vojske Srbije i komandanta KFOR-a.

Nakon uspostavljanja saradnje sa EULEX-om (2012) i preuzimanja policijskih poslova u KZB od strane Žandarmerije, PU Kraljevo usmerila je svoju saradnju na EULEX dok je Koordinaciona uprava za APKiM i KZB Direkcije policije preuzela saradnju sa KFOR-om i UNMIK-om. Veoma je bitno naglasiti da uspostavljanje misije EULEX-a i sprovodenje tzv. briselskih sporazuma ne utiče na mandat KFOR-a. Zaključne odredbe Tehničkog aranžmana naglašavaju da aranžman ne menja mandat KFOR-a. Komandant KFOR-a mora biti obaveštavan o sprovodenju dogovora, naročito o okolnostima koje utiču na mandat KFOR-a.

2. Saradnja MUP-a sa snagama EULEX-a

2.1. Protokol o saradnji MUP-a i EULEX-a

Vođen ciljevima evropske spoljne i bezbednosne politike, 4. 2. 2008. Savet Evrope usvojio je odluku kojom se odobrava mandat misiji EU za pružanje pomoći u uspostavljanju i konsolidaciji pravosudnog, policijskog i carinskog sistema na KiM²¹. Osnovna uloga misije EULEX-a jeste da „posmatra, mentoriše i savetuје“ (engl. *monitor, mentor and advise – MMA*) privremene institucije samouprave u Prištini u uspostavljanju vladavine prava. Srbija i jedan broj zemalja su se u početku strogo usprotivili misiji EULEX-a i uz podršku UNMIK-a, zahtevajući odobrenje Savet bezbednosti UN, koja je na kraju i donešena krajem 2008.²² Negde oko 1.800 do 1.900 službenika razmešteno je po odobrenju Saveta Evrope 9. 12. 2008. Taj broj je kasnije povećan na 2.000 zaposlenih usled porasta očekivane nestabilnosti. Misija se sastoji od oko 1.400 policajaca (uključujući četiri jedinice protiv nereda), 20 tužioca i oko 40 sudija, i fokusira se na pitanja o vladavini prava, uključujući i demokratske standarde. Šef misije EULEX-a odgovoran je državama članicama EU. Osim

²¹ Council Joint Action on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO, Brussels, 2008/124/CFSP.

²² Uporedi sa: R. Muharremi, *Opus citatum*.

članica EU u misiji takođe učestvuju službenici iz Turske, Švajcarske, Norveške, Kanade i SAD²³.

MUP i EULEX Protokolom o policijskoj saradnji prepoznaju potrebu za stalnom saradnjom u borbi protiv nedozvoljenih aktivnosti, za razmenom informacija kako bi se poboljšalo poštovanje i efikasnost istražnih mehanizama u njihovim zasebnim pravnim okvirima. Takođe prepoznaju potrebu za procesom efikasne borbe protiv kriminala, uključujući trgovinu ljudima, ilegalne prelaska granice i administrativne linije, krijumčarenje narkotika i druge oblike kriminala koji se odnose na javni red i bezbednost. MUP i EULEX treba da uspostave mehanizme pod okvirom Protokola u svrhu razmene informacija koje su ili mogu biti relevantne za istrage, sprovođenje zakona i druge aktivnosti u vezi sa sprovođenjem zakona u njihovim posebnim oblastima odgovornosti²⁴.

U tom smislu, Protokolom je regulisano da će i MUP i EULEX: 1) međusobno pomagati u kontroli bilo kakvih vrsta nedozvoljenih, kriminalnih ili na drugi način nezakonitih aktivnosti na liniji²⁵; 2) obaveštavati jedna drugu o relevantnim zakonima, pravilima, uredbama i drugim informacijama relevantnim za prevenciju nedozvoljenih aktivnosti; i 3) obaveštavati jedna drugu o svim aktivnostima, razvoju događaja ili događajima koji se odnose na sprovođenje zakona u vezi sa prekograničnim nedozvoljenim aktivnostima, nedozvoljenim aktivnostima preko linije i drugim nedozvoljenim aktivnostima. Svaka pomoć koju pružaju strane potpisnice, uključujući njihovu saradnju sa relevantnim organima vlasti, biće sprovedena u skladu sa i u onoj meri u kojoj to dozvoljavaju njihovi posebni trenutno važeći zakoni i u okviru ograničenja svojih kompetencija, mogućnosti i resursa²⁶.

Najčešći način saradnje je razmena informacija koje su relevantne za primenu Protokola. Redovna razmena operativnih informacija vrši se na periodičnoj osnovi. Redovni sastanci na nivou stanica održavali bi se na nedeljnoj osnovi, sastanci na regionalnom nivou na mesečnoj osnovi, a sastanci na centralnom nivou se održavaju na tromesečnoj osnovi, ili češće ako je to potrebno. Trenutna razmena informacija koje se smatraju hitnim ili naročito značajnim za svrhe Protokola, uključujući i predstojeće operacije koje su relevantne za primenu Protokola, obavlaju se putem telefona, faksa i elektronske pošte²⁷.

MUP i EULEX sporazumeli su se da sve informacije, podatke i dokumenta koji budu primljeni u skladu sa Protokolom budu korišćeni samo u svrhe

---

23 Šire na: https://en.wikipedia.org/wiki/European_Union_Rule_of_Law_Mission_in_Kosovo#cite_note-2 (17. 5. 2016) i S. Đurić, *Opus citatum*.

24 Protokol o policijskoj saradnji MUP-a i EULEX-a (interni akt MUP-a).

25 Kako granično tako i administrativnoj.

26 Protokol o policijskoj saradnji MUP-a i EULEX-a (interni akt MUP-a).

27 *Ibidem*.

koje dozvoljava Protokol i unutar restrikcija koje Protokol postavlja²⁸. Nijedna strana potpisnica neće objaviti nijednu informaciju, podatak ili dokument koji joj je dostavila druga strana u skladu sa Protokolom u svrhe koje su izvan Protokola²⁹.

Sastanci na lokalnom i regionalnom nivou na osnovu Protokola o policijskoj saradnji po pitanjima koja se odnose na istrage organizovanog kriminala, prekograničnog kriminala i kriminala preko administrativne linije i drugih oblika kriminala i nedozvoljenog ponašanja nisu u stvarnosti zaživeli. Prvi sastanak između predstavnika PU Kraljevo i predstavnika EULEX-a održan je 28. 11. 2014. uz prisustvo predstavnika Uprave kriminalističke policije iz sedišta Direkcije policije. Na tom sastanku razmenjeni su značajni operativni podaci koji se odnose na organizovane kriminalne grupe, terorizam, korupciju i sl. Nakon ovog sastanka uspostavljena je stalna komunikacija i održano još nekoliko sastanaka gde je dogovorena zajednička akcija na suzbijanju krijućarenja opojne droge, krađe luksuznih vozila i sličnih aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa sa obe strane administrativne linije.

2.2. „Briselski sporazumi“ iz ugla policijsko-bezbednosnih pitanja

S aspekta bezbednosti naročito je bitno pomenuti nekoliko dokumenata koji su važni za razumevanje pregovaračkog procesa. Pre svega to je Dogovor o slobodi kretanja³⁰ kojim je uspostavljena puna sloboda kretanja za sve građane sa obe strane administrativne linije uz korišćenje ličnih karata izdatih od PISP. Na osnovu tog dogovora, licima sa područja Kosova i Metohije, koja poseduju identifikaciona dokumenta izdata od strane privremenih institucija samouprave u Prištini, prilikom prelaska administrativne linije i državne granice i ulaska u Srbiju, izdaje se Dokument o ulasku i izlasku, koji je važio najduže 15 dana. Maloletnim licima Dokument o ulasku i izlasku izdaje se na osnovu izvoda iz matične knjige rođenih i fotografije³¹. Radi poboljšanja primene Sporazuma i ostvarivanja pune slobode kretanja produženo je važenje ovog dokumenta na 60 dana. U tom periodu omogućeno je više prelazaka administrativne linije pri čemu se svaki prelazak elektronski beleži. Navedene izmene počele su da se primenjuju 21. 9. 2015.³² Zloupotreboom prava slobode

28 Ovde se pre svega misli na suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i drugih vidova prekograničnog kriminala i sl.

29 Protokol o policijskoj saradnji MUP-a i EULEX-a (interni akt MUP-a).

30 Vidi na: <http://kim.gov.rs/p11.php> (17. 5. 2016).

31 Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine za period novembar 2014. – april 2015. godine [online] dostupno na <http://www.kim.gov.rs/doc/Finalni%20Izvestaj%20KKiM%20april%202015%20srp.pdf> (17. 5. 2016).

32 Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine za period april – oktobar 2015. godine [online] dostupno na <http://www.kim.gov.rs/doc/pregovaracki-proces/Izvestaj%20o%20dijalogu%20oktobar%202015%20SRPSKI%20fin.pdf> (17. 5. 2016).

kretanja povećao se broj lica, sa područja Kosova i Metohije, koja su ilegalno pokušala da pređu državnu granicu prema Mađarskoj radi odlaska u zemlje EU, što je uslovilo povećan broj angažovanja pojedinih resursa i istovremeno stvorilo povećane troškove. Dogovorom postignutim u Briselu između direktora policije MUPRS i predstavnika privremenih institucija samouprave u Prištini, definisane su i preduzete mere kako bi se ova negativna tendencija masovnog iseljavanja sa KiM zaustavio³³.

Sporazumom o slobodi kretanja omogućeno je korišćenje i vozačkih dozvola i registarskih tablica koje su izdale privremene institucije samouprave u Prištini. Međutim, zbog poštovanja principa statusne neutralnosti postoji ograničenje u korišćenju registarskih tablica tzv. RKS, koje se ne mogu koristiti na teritoriji centralne Srbije već se moraju koristiti registarske tablice za privremeno označavanje vozila koje izdaje MUP. Počev od 21. 9. 2015, znatno su smanjeni troškovi izdavanja tzv. PROBA tablica, a njihovo važenje je produženo na 60 dana³⁴. U delu slobode kretanja koji se odnosi na lične karte, vozačke dozvole i registarske tablice, Vlada Republike Srbije donela je zaključke 05 br. 021-6653/11 (1. 9. 2011) i 05 br. 423-9394/11 (8. 12. 2011) o osiguranju motornih vozila sa registracijama koje izdaje PISP³⁵. Dogovori u vezi sa finalizacijom sprovođenja Sporazuma o slobodi kretanja iz 2011. godine predviđa da se od 15. 11. 2016. relevantni delovi registarskih tablica pokriju sa dve bele nalepnice, što podrazumeva pokrivanje svih simbola državnosti, ali se to ne odnosi na registarske tablice koje ulaze u proces registracije³⁶.

Sporazum je dobio dodatni normativopravni okvir u centralnoj Srbiji kroz Uredbu o kontroli prelaska administrativne linije prema APKiM³⁷. Međutim Ustavni sud je odlukom IUo-224/2013 od 26. 3. 2015.³⁸ ukinuo Uredbu uz obrazloženje da se Uredbom zalazi u slobodu kretanja građana koja je garantovana Ustavom Republike Srbije³⁹ i koja se može ograničiti samo zakonom i da Vlada, samim tim, nije nadležna za donošenje ovakvog pravnog akta. Kako bi prevazišla problem pravne praznine, Vlada je donela Zaključak 05 br. 27-9727/15 od 10. 9. 2015. kojim je privremeno uredila način prelaska

---

33 Izveštaji o napretku, *Opus citatum*.

34 Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine za period oktobar 2015. godine – april 2016. godine [online] dostupno na: <http://www.kim.gov.rs/doc/pregovaracki-proces/1.1%20Izvestaj%20okt-mart%202016%20SR.pdf> (23. 9. 2016).

35 Izveštaji o napretku, *Opus citatum*.

36 Dogovori u vezi sa finalizacijom sprovođenja Sporazuma o slobodi kretanja iz 2011. [online] dostupno na: <http://www.kim.gov.rs/lat/p22.php> (23. 9. 2016).

37 „Sl. glasnik RS“, br. 98/2011.

38 „Sl. glasnik RS“, br. 65/2015.

39 „Sl. glasnik RS“, br. 98/2006, član 18 stav 2 i član 20 stav 1.

administrativne linije i izdavanje određenih dokumenata do donošenja novog pravnog akta kojim bi se regulisala ta oblast⁴⁰.

Dogovor o integrисаном upravljanju administrativnom linijom⁴¹ postignut je još 2. 12. 2011. ali se na tehnički protokol čekalo još godinu dana. Vlada je donela Zaključak 05 br. 021-9607/11-1 od 22. 12. 2011 kojim je usvojila Izveštaj o dosadašnjem toku dijaloga s privremenih institucija samouprave u Prištini i postignutim dogovorima u oblastima univerzitetskih diploma i integrisane kontrole administrativnoj liniji⁴². Nakon zaključivanja Tehničkog protokola za implementaciju dogovorenih rešenja u oblasti integrisane kontrole administrativne linije (dalje: Tehnički protokol) 10. 12. 2012. uspostavljene su ZTP i to: 1) Rudnica – Jarinje (PU Kraljevo), 2) Tabalije – Brnjak (PU Novi Pazar), 3) Bela Zemlja – Končulj (PU Vranje), 4) Merdare (PU Prokuplje), 5) Mutivođe (PU Leskovac) i 6) Depce – Mučibaba (PU Vranje). Na sastanku u Briselu 21. 5. 2015, dogovorena je izgradnja dve nove talke: Rajetići – Izvor (PU Novi Pazar) i Kapija – Vrapce (PU Leskovac). Završetak radova na izgradnji ovih prelaza očekuje se sredinom 2016⁴³.

Nakon tzv. tehničkih pregovora, normalizacija odnosa Beograda i Prištine prešla je u fazu „političkih pregovora“. Imajući u vidu da Kosovo i Metohija u političkom, bezbednosnom i drugom smislu zauzimaju centralno mesto za Srbiju i njene građane, i u želji da ostvari dugoročni državni i nacionalni cilj – očuvanje celovitosti državne teritorije, suvereniteta, zaštitu političkih i bezbednosnih interesa Srbije na području Kosova i Metohije, kao i bolji život za sve građane pristupanjem EU – Vlada je prihvatile inicijativu da uz posredovanje EU otpočne politički dijalog tokom kog će se verifikovati tehnički dogovori, otvoriti suštinska pitanja i utvrditi principi za normalizaciju odnosa⁴⁴. Političku platformu za razgovore s predstavnicima privremenih institucija samouprave u Prištini⁴⁵ usvojila je Vlada Republike Srbije, a kasnije je u Narodnoj skupštini usvojena i Rezolucija o osnovnim principima za političke razgovore sa privremenim institucijama samouprave u Prištini (januara 2013)⁴⁶. U pitanju su, pre svega, politički dokumenti. Navedenom rezolucijom utvrđeni su pravac, smernice i ciljevi državne politike koji su iskazani kroz osnovne

40 Odluka Narodne skupštine Republike Srbije o prihvatanju Izveštaja o dosadašnjem procesu političkog i tehničkog dijaloga sa Privremenim institucijama samouprave u Prištini uz posredovanje EU, uključujući proces implementacije postignutih dogovora, „Sl. glasnik RS“, br. 38/13.

41 Vidi na: <http://kim.gov.rs/p13.php> (17. 5. 2016).

42 Izveštaji o napretku, *Opus citatum*.

43 *Ibidem*.

44 Izveštaji o napretku, *Opus citatum*.

45 Vidi na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:414563-Platforma-o-Kosovu-Dijalog-u-skladu-sa-Ustavom-i-rezolucijom-1244> (17. 5. 2016).

46 „Sl. glasnik RS“, br. 4/2013 [online] dostupno na http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/ostala_akta/2013/RS1-13.pdf (17. 5. 2016).

principle (nepriznavanje jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova, stvaranje uslova za sigurnost i puna zaštita ljudskih prava za srpsku zajednicu i sve druge nacionalne zajednice na Kosovu i Metohiji), u skladu s kojima moraju postupati predstavnici državnih organa Srbije, odnosno učesnici u dijalogu, težeći kroz pregovore pronalaženju sporazumnog i sveobuhvatnog rešenja za Kosovo i Metohiju⁴⁷.

Na osnovu tih dokumenata, 19. 4. 2013. parafiran je i tzv. Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa, koji je Vlada prihvatile Zaključkom br. 02-3570/13 od 22. 4. 2013.⁴⁸ On sadrži 15 tačaka kojima se pomenuju: Asocijacija/Zajednica opština u kojima Srbi čine većinsko stanovništvo na Kosovu i Metohiji, policija, regionalni šef policije za četiri opštine na severu Kosova i Metohije u kojima Srbi čine većinsko stanovništvo, sudske vlasti, opštinski izbori i dr. Ustavnom судu podnet je predlog za ocenu ustavnosti i zakonitosti parafiranog „Prvog sporazuma“ koji je uputilo 25 narodnih poslanika Narodne skupštine Republike Srbije. Ustavni sud je Zaključkom br. IUo-247/13 od 10. 12. 2014⁴⁹ odbacio predlog uz obrazloženje da se ne radi o aktu koji podleže ustavosudskoj kontroli, odnosno zbog nenađeljenosti za odlučivanje. Sastavni deo zaključka su i četiri izdvojena mišljenja suda Ustavnog suda⁵⁰.

Ustavnom судu podneta je inicijativa za pokretanje postupka za ocenu ustavnosti Odluke o prihvatanju Izveštaja o dosadašnjem procesu političkog i tehničkog dijaloga sa Privremenim institucijama samouprave u Prištini uz posredovanje EU, uključujući proces implementacije postignutih dogovora⁵¹ i Zaključka br. 02-3570/13 od 22. 4. 2013, kojim je Vlada prihvatile Prvi sporazum. Ustavni sud je Zaključkom br. IUo-180/13 od 26. 3. 2015.⁵² odbacio inicijativu uz obrazloženje da navedeni akti ne predstavljaju opšte pravne akte⁵³ čiju saglasnost sa Ustavom je nadležan da ocenjuje Ustavni sud, tj. zbog nenađeljenosti uz dva izdvojena mišljenja suda Ustavnog suda⁵⁴.

---

47 *Ibidem*.

48 Izveštaji o napretku, *Opus citatum*.

49 „Sl. glasnik RS“, br. 13/2015.

50 *Ibidem*.

51 Izveštaji o napretku, *Opus citatum*.

52 „Sl. glasnik RS“, br. 65/2015.

53 Šire: E. Radmanovac, Pravna priroda Briselskog sporazuma, *Glasnik prava*, br. 3/2014, Kragujevac, str. 33–51.

54 „Sl. glasnik RS“, br. 65/2015.

2.3. Tehnički protokol za implementaciju dogovorenih rešenja u oblasti integrisane kontrole administrativne linije

Zona zajedničke tačke prelaza uključuje delove puteva, objekata, pomoćnih objekata kao što su toaleti, ograda i osvetljene i bilo koji drugi prostor ili objekat neophodan za implementaciju odgovarajućih kontrola/procedura od strane nadležnih vlasti⁵⁵. Sastavni deo Tehničkog protokola je Tehnički aranžman o funkcionisanju privremenih zajedničkih IBM tačaka (ZTP) / privremenih zona zajedničkih tačaka prelaza (zona ZTP) (dalje: Tehnički aranžman) koji detaljno razrađuje primenu Dogovora o integrisanom upravljanju administrativne linije i Tehničkog protokola.

Osnivanje zajedničkih tačaka prelaza kao osnovni zadatak ima da pojednostavi i olakša aktivnosti vezane za kontrolu lica, dobara i vozila na tim tačkama, u interesu olakšanja prelaska administrativne linije lica, dobara i vozila kao i sprečavanje, otkrivanje i istraživanje bilo kakvih kriminalnih aktivnosti. Domaćin je odgovoran za bezbednost i zaštitu svih službenika na svakoj zajedničkoj tački prelaza pa su u tom smislu obe strane formulisale i stavile na snagu planove za nepredviđene okolnosti. U takvim slučajevima one, na zahtev, pružaju pomoć jedna drugoj. Primarnu ulogu u sprovođenju plana i pružanju zaštite ima rukovodilac/vođa zajedničke tačke prelaza koji rukovodi i ima kontrolu na odgovarajućoj lokaciji u hitnim slučajevima. Strana domaćin može od gostujuće strane da traži podršku u hitnim slučajevima i može reagovati samo na zahtev domaćina. Ukoliko dođe do evakuacije službenika iz bezbednosnih razloga, strana domaćin mora evakuisati i službenike gostujuće strane i zaštititi opremu. Obe strane su obezbedile dovoljno opreme za ličnu zaštitu svim službenicima (šlemovi, panciri i sl.)⁵⁶.

Obe strane su dužne da jedna drugu obaveštavaju o odgovarajućim procedurama za obradu lica, vozila i dobara kao i o izmenama tih procedura. U okviru zajedničke tačke prelaza, obradu lica, vozila i dobara od strane službenika sa teritorije izlaza nastaviće da vrše službenici s teritorije ulaska. Nakon napuštanja teritorije izlaska, službenici sa teritorije izlaska ne mogu više biti obrađivati lica, vozila i dobra ukoliko im službenici s teritorije ulaska nisu odobrili ulaz. U skladu sa tačkom 26 Tehničkog protokola aktivnosti službenika svake strane izvršavane na putu do i u zoni zajedničke tačke prelaza smatraju se kao da su preduzete na odgovarajućoj teritoriji strane o kojoj se radi. Kada je zajednička tačka prelaza locirana na teritoriji jedne od strana put iza gostujuće strane biće pod kontrolom gostujuće strane u svrhu IBM kontrole,

⁵⁵ Tehnički protokol za implementaciju dogovorenih rešenja u oblasti integrisane kontrole administrativne linije (interni dokument MUP-a).

⁵⁶ Tehnički protokol i Tehnički aranžman o funkcionisanju privremenih zajedničkih IBM tačaka (ZTP) / privremenih zona zajedničkih tačaka prelaska (zona ZTP) (dalje: Tehnički aranžman) – interni dokumenti MUP-a.

kao i u bilo koje druge svrhe⁵⁷. Međutim, u slučaju pitanja nevezanih za IBM, gostujuća strana može da pozove stranu domaćina da preduzme aktivnosti u skladu sa svojim odgovarajućim procedurama⁵⁸.

Olakšane kontrole saobraćaja mogu se uspostaviti u slučaju izuzetnih nepredviđenih okolnosti, izazvanih neuobičajenim i povećanim protokom saobraćaja. U takvim slučajevima, nadležne vlasti obeju Strana preduzimaju odgovarajuće i primenljive mere kontrole radi olakšavanja zagušenja. Takva olakšana kontrola saobraćaja će biti uspostavljena samo na *privremenoj osnovi*. Pod „nepredviđenom okolnošću“, podrazumeva se događaj odnosno pojava koji dovode do toga da vreme čekanja na ZTP postane preterano i dugačko iako su svi resursi (službenici, objekti, sredstva, organizacija, preraspodela) iskorišćeni⁵⁹.

U svom delu zone zajedničke tačke prelaza, upotreba sile i drugih mera sprovodenja zakona svake od strana regulisana je njenim zakonodavstvom. Obe strane su prihvatile da EULEX, u skladu sa ovlašćenjima i tokom trajanja mandata, na zajedničkoj tački prelaza sprovodi svoje funkcije koje mogu uključivati i upotrebu sile u skladu sa pravilima koja upravljaju upotrebom sile od strane osoblja EULEX-a, u skladu sa ovlašćenjima i tokom trajanja mandata, na teritoriji Kosova i Metohije, uključujući i relevantne međunarodne zakone i instrumente ljudskih prava. Službenici obe strane mogu da poseduju, nose i koriste bilo kakvo vatreno oružje i drugu opremu odobrenu njihovim primenljivim zakonodavstvima. Obe strane su prihvatile i složile se da osoblju EULEX-a, u skladu sa ovlašćenjima i tokom trajanja mandata, koje je raspoređeno na zajedničkoj tački prelaza dozvoljeno da poseduju, nose i koriste vatreno oružje i drugu opremu odobrenu od EULEX-a⁶⁰.

Obe strane morale su da ustanove mehanizme u cilju razmene informacija i podataka iz oblasti koje mogu biti od važnosti za sprečavanje, otkrivanje i istragu kriminalnih aktivnosti kao i za zaštitu života i zdravlja ljudi, životinja i biljaka, zaštite životne sredine i bezbednosti hrane u oblastima svojih odgovornosti, uključujući razmenu statistike o kretanju lica i dobara kao i otkrivenih nezakonitosti. Redovni sastanci održavaju se u redovnim intervalima na svim značajnim nivoima (lokalnom, regionalnom, centralnom)⁶¹.

Područje administrativne linije podeljeno je u tri regiona. Regionu 1 pripadaju zajedničke tačke prelaza Rudnica – Jarinje i Tabalije – Brnjak (PU Kraljevo i Novi Pazar), Regionu 2 zajedničke tačke prelaza Merdare i Mutivode (PU Prokuplje i Leskovac) i Regionu 3 zajedničke tačke prelaza Bela Zemlja

---

57 Ovo podrazumeva i javni red, bezbednost saobraćaja, druge aktivnosti u vezi bezbednosti i sl.

58 Tehnički protokol i Tehnički aranžman – interni dokumenti MUP-a.

59 *Ibidem*.

60 *Ibidem*.

61 *Ibidem*.

– Končulj i Depce – Mučibaba (PU Vranje). Lokacije regionalnih sastanaka se rotiraju među stranama, i to: za Region 1 u Raškoj (Beograd) i u Mitrovici (Priština); za Region 2 u Medveđi (Beograd) i u Lužanu (Priština); i za Region 3 u Preševu (Beograd) i Gnjilanu (Priština). Prvobitno je bilo predviđeno da sastanci budu održavani najmanje jednom mesečno između odgovarajućih zvaničnika koji su zaduženi za regione.

Sastanci na centralnom nivou podrazumevaju prisustvo direktora policije beogradske i prištinske strane, ali je ta odgovornost delegirana na rukovođioce nižih strateških organizacionih jedinica u čijoj su nadležnosti poslovi kontrole prelaska administrativne linije. Na beogradskoj strani to je Uprava policije. Sastanci se održavaju dva puta godišnje u Beogradu i Prištini sa unapred dogovorenim dnevnim redom. Ako se neki problem ne reši na sastanku centralnog nivoa, on se prosleđuje na raspravu i rešavanje tzv. Implementacionoj grupi u Briselu.

Kontakti sa predstavnicima Privremenih institucija samouprave u Prištini i EULEX-a odvijali su se redovno dva puta dnevno prilikom primopredaje smene i u toku smene ukoliko se ukaže potreba. U kontaktima sa drugom stranom razmenjivale su se informacije koje su značajne za redovno, dnevno funkcionisanje zajedničke tačke prelaza (eventualni problemi u funkcionisanju informacionog sistema, sprovodenje olakšane procedure kontrole lica, vozila i dobara, postojanje procene o ugroženosti službenika, blokada saobraćajnice i dr.). Godišnje je u proseku ostvareno 500–600 kontakata koji su se evidentirali u posebnoj evidenciji radi adekvatnog analitičkog praćenja. Međutim od 1. 11. 2016. službenici EULEX-a, zbog navodne racionalizacije, više nisu prisutni na zajedničkim tačkama već samo prisustvuju sastancima na svim nivoima.

Kontakti putem elektronske pošte ili faksa ostvaruju se posredno preko Koordinacione uprave za APKiM i KZB koja neposredno komunicira sa EULEX-om i razmenjuje informacije i podatke koji su značajni za funkcionisanje integrisanog upravljanja administrativnom linijom. O sastancima svih nivoa vode se zapisnici, a oni sa regionalnog i centralnog nivoa razmenjuju se između dve strane preko elektronske pošte i EULEX-a na srpskom, albanskom i engleskom jeziku. Na sastancima Implementacione grupe naša strana je insistirala na izvršnim ovlašćenjima EULEX-a uz isticanje da je direktna komunikacija sa predstavnicima policije i carine i drugih službi pod ingerencijom Privremenih institucija samouprave u Prištini nemoguća. Dogovoreno je da na zajedničkim tačkama prelaza Rudnica – Jarinje i Tabalije – Brnjak EULEX ima izvršna ovlašćenja⁶².

---

62 Tehnički protokol i Tehnički aranžman – interni dokumenti MUP-a.

Zaključak

Saradnja MUP-a i međunarodnih snaga bezbednosti na Kosovu i Metohiji klasičan je vid bilateralne saradnje sa međunarodnim činiocima bezbednosti na sopstvenoj teritoriji⁶³. Kao što se može videti, ovaj vid saradnje sadrži sve potrebne osnovne kategorije: 1) razmenu informacija o izvršiocima krivičnih dela, 2) preduzimanje radnji za potrebe naših državnih organa i druge strane (UNMIK-a, EULEX-a ili KFOR-a), 3) zajedničke akcije sa policijskim organizma EULEX-a i 4) tehničku pomoć i saradnju. Pretpostavlja se da će se u budućnosti realizovati i kontrolisane isporuke opojne droge kao peta kategorija saradnje⁶⁴.

Postignuti dogovori najviše su uticali na slobodu kretanja, ostvarivanje drugih prava i sloboda građana, kontrolu administrativne linije i, što je verovatno najbitnije, olakšan je svakodnevni život građanima sa obe strane administrativne linije. Kao što je već poznato, kriminal i kriminalci ne poznaju granice, nacionalnu, versku i etničku pripadnost niti bilo koju drugu različitost; ono što je najbitnije za kriminal, posebno organizovani, jeste ostvarivanje profita. U tom smislu, MUP i PU Kraljevo u narednom periodu daće značajan doprinos u borbi protiv kriminala koji je vezan za administrativnu liniju (krijumčarenje opojne droge, oružja, razne robe, korupcija i drugi vidovi kriminala). Razmena operativnih informacija sa EULEX-om, naročito onih „sirovih“ odnosno „svežih“, po kojima se može postupati, imaju sigurno najznačajnije место u toj borbi. Prilikom saradnje, policijski službenici, a naročito rukovodioci, posebnu pažnju treba da obrate na to da saradnja bude statusno neutralna, bez političkih, nacionalnih ili bilo kakvih drugih opterećenja (predrasuda) i zasnovana isključivo na stručnim i profesionalnim – etičkim principima. Ono što dodatno može učiniti policijsku saradnju složenom jeste i „snažna mreža tradicionalne društvene podele i plemenske lojalnosti“, terorizam, organizovani kriminal, visok nivo korupcije, međuetnički odnosi i druge društvene negativnosti na Kosovu i Metohiji⁶⁵.

---

63 Šire: S. Nešković, Međunarodna policijska saradnja, *Bezbednost*, br. 5/2005, Beograd, str. 754–769; Ž. Nikač, *Opus citatum*.

64 B. Babović, *Policija u svjetskom poretku*, Nea, Beograd, 1997.

65 Uporedi sa: O. Stevanović, *Opus citatum* str. 239–241; S. Đurić, *Opus citatum*; European Court of Auditors, *Opus citatum*; D. Marty, *Opus citatum* str. 8 i dalje.

Literatura

1. Babović, B; *Policija u svjetskom poretku*, Nea, Beograd, 1997.
2. Dimitrijević, D; Lađevac, I; Vučić, M; Analiza preduzetih aktivnosti u okviru sistema UN u vezi sa rešavanjem pitanja Kosova i Metohije, *Međunarodni problemi*, br. 4/2012, Beograd.
3. Dogovori u vezi sa finalizacijom sprovođenja Sporazuma o slobodi kretanja iz 2011.
4. Đurić, S; Bezbednosna arhitektura i problemi posleratnog Kosova i Metohije kao izazovi regionalnoj bezbednosti, *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, br. 2/2011, Beograd.
5. European Court of Auditors, *Special Report No 18/2012*, European Union Assistance to Kosovo Related to the Rule of Law.
6. *Zaključak Ustavnog suda IUo-247/2013* od 10. 12. 2014, „Sl. glasnik RS“, br. 13/2015.
7. *Zaključak Ustavnog suda IUo-180/2013* od 26. 3. 2015, „Sl. glasnik RS“, br. 65/2015.
8. Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine za period april – oktobar 2015.
9. Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine za period novembar 2014 – april 2015.
10. Izveštaj o napretku u dijalogu Beograda i Prištine za period oktobar 2015 – april 2016.
11. Jović, Ž; Mirovne misije Ujedinjenih nacija i globalizacija, *Bezbednost*, br. 1/2014, Beograd.
12. Lemay-Hébert, N; State-Building from the Outside-In: UNMIK and Its Paradox, *Woodrow Wilson School Journal of Public and International Affairs*, Vol. 20, Princeton, 2009.
13. Leštanin, B; Nikač, Ž; *Komentar Zakona o policiji*, Poslovni biro, Beograd, 2016.
14. Marty, D; *Inhuman treatment of people and illicit trafficking in human organs in Kosovo*, Report COE, PA, 2010.
15. Muharremi, R; The European Union Rule of Law Mission in Kosovo (EU-LEX) from the Perspective of Kosovo Constitutional Law, *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, vol. 70, 2010.
16. Nešković, S; Međunarodna policijska saradnja, *Bezbednost*, br. 5/2005, Beograd.
17. Nikač, Ž; *Međunarodna policijska saradnja*, KPA, Beograd, 2015.

18. *Odluka Narodne skupštine RS o prihvatanju Izveštaja o dosadašnjem procesu političkog i tehničkog dijaloga sa Privremenim institucijama samouprave u Prištini uz posredovanje EU, uključujući proces implementacije postignutih dogovora, „Sl. glasnik RS“, broj 38/2013.*
19. *Odluka Ustavnog suda broj IUo-224/2013 od 26. 3. 2015, „Sl. glasnik RS“, br. 65/2015.*
20. Politička platforma za razgovore za predstavnicima Privremenih institucija samouprave u Prištini.
21. Protokol o policijskoj saradnji MUP-a i EULEX-a, interni akt MUP-a.
22. Radmanovac, E; Pravna priroda Briselskog sporazuma, *Glasnik prava*, br. 3/2014, Kragujevac.
23. *Rezolucija Narodne skupštine RS o osnovnim principima za političke razgovore sa Privremenim institucijama samouprave u Prištini iz januara 2013, „Sl. glasnik RS“, br. 4/2013.*
24. Stevanović, O; *Kumanovski sporazum*, KPA, Beograd, 2016.
25. Tehnički protokol za implementaciju dogovorenih rešenja u oblasti integrisane kontrole administrativne linije, interni akt MUP-a.
26. *Uredba o kontroli prelaska administrativne linije prema Autonomnoj pokrajinji Kosovo i Metohija, „Sl. glasnik RS“, br. 98/2011.*
27. *Ustav Republike Srbije, „Sl. glasnik RS“, br. 98/2006.*
28. *Council Joint Action on the European Union Rule of Law Mission in Kosovo, EULEX KOSOVO*, Brussels, 4 Feb 2008, 2008/124/CFSP.

COOPERATION BETWEEN MINISTRY OF INTERIOR AND INTERNATIONAL SECURITY FORCES IN KOSOVO AND METOHIJA EMPHASIS ON POLICE DEPARTMENT KRALJEVO

Branko Lestanin
Police Department Kraljevo
Ministry of Interior of the Republic of Serbia

Abstract: Ministry of Interior of the Republic of Serbia (MoI) and the international security forces in Kosovo and Metohija (UNMIK, KFOR and EULEX) cooperate with each other so that the security situation in Kosovo and Metohija and the entire region would be at a satisfactory level. The author deals with the cooperation since the establishment of their mission in 1999 until today. In the introduction the author gives a general picture of that cooperation, then elaborates on the most significant legal and political acts, which are important for the cooperation of the MoI and the international forces. Basic legal acts are new Police law, the UN Resolution No 1244, the Constitutional Framework, etc. The author also examines the Protocol on cooperation between the MoI and EULEX and Technical protocol with additional technical arrangements for the integrated management of the administrative line (IBM). To crown this work, the author describes the concrete forms of cooperation between the MoI, KFOR, UNMIK and EULEX, which is taking place on the ground. Finally, the author concludes with linking the theoretical assumptions of police cooperation and provides specific recommendations for further improvement of cooperation.

Pregledni rad

Primljen: 11. 7. 2017.

UDK: 341.3

Revidirana verzija: 15. 11. 2017.

343.533::004

Prihvaćen: 6. 12. 2017.

doi: 10.5937/nabepo22-14504

KIBER NAPADI I POVELJA UJEDINJENIH NACIJA

Katarina Jonev¹

Sažetak: Kiber napadi predstavljaju nov, potencijalni oblik ratovanja i ne uklapaju se u tradicionalne međunarodne okvire koji regulišu upotrebu sile. Novijeg su datuma u odnosu na Povelju UN koja je stupila na snagu 1945. godine. Ipak, ni u 21. veku uticaj Ujedinjenih nacija, globalne međunarodne organizacije koja broji 193 države članice, nije opao, a države su i dalje glavni nosioci međunarodnog subjektiviteta. Da li je i kako moguće odgovoriti na nove bezbednosne izazove i da li Ujedinjene nacije imaju kapacitet da se suoče sa novim rizicima i pretnjama u kiber prostoru? U radu će biti predstavljena tumačenja pojedinih odredaba Povelje UN, pre svih člana 2(4) i člana 51, koja bi mogla biti upotrebljena u slučaju kiber napada.

Ključne reči: Ujedinjene nacije, kiber napadi, kiber bezbednost, Povelja UN, agresija.

Uvod

Kada su 1945. godine postavljeni temelji međunarodnih odnosa, nije se moglo ni prepostaviti da će tehnologija dostići domete koje pozajemo danas. Sticanje znanja, dostupnost informacija, olakšana komunikacija i umreženost ekonomija, prednosti su koje nam je globalna mreža zvana Internet omogućila.

---

¹ Doktorand na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu, jonev.katarina@gmail.com

Internet je, pored značajnih prednosti, doneo i bezbednosne pretnje, kako po pojedinca tako i po interesu nacionalnih država. Naše sve veće vezivanje za mrežu nije praćeno naporima da se ona sačuva bezbednom. Savremeni informacioni sistemi su doneli mnoge pogodnosti kada je u pitanju poslovanje, zatim automatizaciju i lakše proizvodne procese u oblasti industrije, saobraćaja i drugih vidova kritične infrastrukture. Internet i IKT tehnologije postali su vitalni deo nacionalne infrastrukture i ključni pokretači društveno-ekonomskog rasta i razvoja država². Od trenutka nastanka, nacionalne vlade i kompanije prihvatile su Internet kao potencijal za generisanje prihoda. U nekim zemljama Internet čini i do 8% bruto domaćeg proizvoda (BDP)³.

Međutim, pored svih prednosti koje sa sobom nosi tehnološki napredak, postoje i mnoge opasnosti u vidu kiber rizika i pretnji. Internet, zajedno sa informacionom i komunikacionom tehnologijom koja ga podupire, postao je kritičan nacionalni resurs za države. Kiber prostor pruža nove mogućnosti, ali predstavlja i nove izazove za države, podjednako na unutrašnjem i spoljnopoličkom planu, uključujući i nacionalnu odbranu. Globalno razumevanje fenomena kiber prostora treba da obuhvati političke, ekonomske, pravne, društvene i tehnološke aspekte koji će omogućiti razvoj operativnih mera zaštite svih učesnika globalne zajednice – država, međunarodnih organizacija, pojedinca, privatnog i javnog sektora. Kiber bezbednost predstavlja kamen temeljac informacionog društva. Pored pitanja izazova u pogledu sigurnosti i poverenja koji se odnose na nacionalnu bezbednost i zaštitu kritične infrastrukture i odbrane, kiber bezbednost paralelno treba da odgovori na bezbednosne zahteve građana.

Kiber prostor ujedno predstavlja i najsavremenije pitanje koje se tiče međunarodnog prava, međunarodnih odnosa i bezbednosti.

Ne bez osnova, preovlađuje gledište da će i dvadeset prvi vek biti opterećen oružanim sukobima, sa različitim povodima i ciljevima, većeg ili manjeg intenziteta. Sve veći broj država ima tendenciju da posmatra kiber napade kao oružje, što se dokazuje i kroz usvajanje kiber strategija na nacionalnim nivoima proteklih godina. Broj država koje su donele svoje kiber doktrine raste. Godine 2011. bivši predsednik SAD, najveće sile na svetu, Barak Obama je uz problem nuklearnog razoružanja i terorizma proglašio kiber pretnje za najbitnije s gledišta bezbednosnih nacionalnih interesa SAD, dok je digitalna infrastruktura priznata za glavni „strateški resurs“. Sjedinjene Države su kiber supersila bez premca.

---

2 A. Klimburg (Ed.), *National Cyber Security Framework Manual*, NATO CCD COE Publication, Tallinn, 2012, str. 18.

3 D. Dean et al., *The Connected World: The Digital Manifesto: How Companies and Countries Can Win in the Digital Economy*, BCG Perspectives.

Međutim, poslednjih godina beleži se rast „kiber sila“ koje se pojavljuju kao potencijalni rivali SAD⁴. Nacionalna odbrambena strategija SAD jasno je definisala kiber prostor kao novo područje vođenja vojnih operacija⁵ u kojem se kiber oružje smatra podjednako važnim kao i konvencionalno i nuklearno oružje⁶. Ministarstvo odbrane SAD donelo je 2015. godine Strategiju nacionalne bezbednosti, kojom je naglašeno da se moraju ojačati kapaciteti SAD da se zaštite i osiguraju od kiber napada kao i neophodnost saradnje sa državama.⁷ Kada je opravdano, Sjedinjene Države će reagovati na neprijateljske akte u kiber prostoru kao što bi reagovali na bilo koju drugu pretnju⁸. Bivši predsednik Barak Obama je identifikovao i dva najveća suparnika Sjedinjenim Državama u kiber prostoru – Narodnu republiku Kinu i Rusku Federaciju – nazvavši ih „agresivnim“ igračima u svetu kiber špijunaže i upozorio da će ove dve države nastaviti da na nelegalan način kradu industrijske i tehnološke tajne Sjedinjenih Američkih Država⁹. Pored toga, postoji niz nedržavnih aktera (pre svega terorističke grupe) koji prete da steknu sredstva da pokrenu kiber napade.

Definisanje pitanja politike nacionalne bezbednosti i odbrane jedne države uslovljeno je geopolitičkom stvarnošću. Međutim, uprkos činjenici da je kiber bezbednost u vrhu liste najvećih pretnji po bezbednost u agendama nacionalnih država, na međunarodnom nivou još uvek ne postoji konvencija, ugovor ili deklaracija koja bi definisala problematiku kiber bezbednosti. Kiber operacije imaju potencijal da proizvedu društveni i ekonomski poremećaj bez izazivanja fizičke štete koju obično povezujemo sa tradicionalnim oružanim sukobima. Takođe su inherentno prekogranična, čime direktno osporavaju koncept teritorijalnosti. Ofanzivne napade mogu pokrenuti pojedinci ili grupe, mogu ih sponzorisani vlade država i nedržavni subjekti.

Ujedinjene nacije su najveća međunarodna organizacija, koja broji 193 države članice. I u 21. veku uticaj Ujedinjenih nacija, kao globalne međunarodne organizacije, nije opao, a države su i dalje glavni nosioci međunarodnog subjektiviteta. Države sve više postaju svesne da se u fazi povećanja opasnosti

4 <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/8369520/Military-Balance-report-countries-creating-new-cyber-warfare-organisations.html/>, pregledano 3. 4. 2017.

5 K. B. Alexander, Warfighting in Cyberspace, *Joint Forces Quarterly*, 31. jul 2007,

<http://www.military.com/forums/0,15240,143898,00.htm>.

6 K. B. Alexander, Warfighting in Cyberspace, *Joint Forces Quarterly*,

<http://www.military.com/forums/0,15240,143898,00.htm/>, pregledano 23. 8. 2017.

7 https://www.defense.gov/Portals/1/features/2015/0415_cyber-strategy/Final_2015_DOD_CYBER_STRATEGY_for_web.pdf, pregledano 9. 9. 2017.

8 Department of Defense Cyberspace Policy Report, A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2011, Section 934, November 2011, str. 2, http://www.defense.gov/home/features/2011/0411_cyberstrategy/docs/NDAA%20Section%20934%20Report_Forum%20webpage.pdf.

9 <http://m.guardian.co.uk/technology/2013/feb/21/white-house-cyber-threat-russia-china/>, pregledano 5. 2. 2017.

od ugrožavanja njihovog kiber prostora moraju naći odgovori na nove bezbednosne pretnje, ne samo kroz nacionalne strategije već i na međudržavnom nivou. Radna grupa za borbu protiv terorizma (*Counter-terrorist implementation task force*) pri Ujedinjenim nacijama, održala je mnogobrojne sastanke u Nemačkoj i SAD radi preduzimanja mera protiv sve veće pojave kiber napada.¹⁰ Suočene kako sa tradicionalnim tako i netradicionalnim bezbednosnim izazovima, države su, kada deluju same, loše opremljene, zbog čega postoji potreba za zajedničkom strategijom i normama na međunarodnom nivou. Ujedinjene nacije su postavile kamen temeljac granama međunarodnog prava nakon Drugog svetskog rata Stoga im treba dati mogućnost da i u oblasti kiber bezbednosti daju svoj doprinos.

Kiber aktivnost može biti legitimna vojna aktivnost¹¹, ali još uvek ne postoji globalni dogovor o pravilima koja važe. Dok su pioniri u akademskim krugovima predložili kompleksnu listu indikativnih kriterijuma za razlikovanje oružane sile i ekonomski ili političke prinude u kiber domenu¹², drugi su istakli slabosti u ovim kriterijumima koji ilustruju, pre nego uklanjaju, nedostatak jasnoće u ovoj oblasti.¹³ Međunarodna zajednica mora da prepozna ovaj izazov, nastajanje i strukturu i da kreira, u skladu sa situacijom, međunarodni odgovor uzimajući u obzir da kiber napadi nemaju geoprostorna ograničenja tradicionalne agresije.

Postavlja se pitanje: da li postojeći mehanizmi Organizacije ujedinjenih nacija mogu da odgovore na nove rizike i pretnje koje kiber napadi izazivaju?

1. Povelja Ujedinjenih nacija

Nagli porast upotrebe informaciono-komunikacione tehnologije u mnogobrojnim sferama, a pre svega u vojnoj oblasti, iznedrio je nove pretnje po bezbednost država. Efikasnost primene kiber napada zauzima sve značajnije mesto, kao i sama integracija vojnih doktrina koje definišu kiber bezbednost kao jedan od nacionalnih odbrambenih prioriteta. Kiber napadi pružaju ogromne mogućnosti, kako u vreme oružanih sukoba tako i u mirnodopsko vreme. U kiber prostoru ne postoji geografska ograničenja, što potencijalnim počiniocima ide u korist i pruža mogućnost delovanja sa bilo kog dela planete.

10 http://www.un.org/en/terrorism/ctif/pdfs/ctif_interagency_wg_compendium_legal_technical_aspects_web.pdf.

11 A. Klamburg (Ed.), National Cyber Security Framework Manual, NATO CCD COE Publication, Tallinn, 2012, str. 17.

12 *Ibid*, str. 17.

13 M. Roscini, World Wide Warfare – Jus ad bellum and the Use of Cyber Force, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, vol. 14, 2010, str. 104.

Velika integracija računarskih mreža otvara i mogućnost da se iskoriste ranjivosti sistema.

Uprkos gotovo svakodnevnim kiber napadima različitih razmara, efekata i posledica, do danas nije zabeležen niti jedan slučaj kiber incidenta koji bi doveo do rasprave pred institucijama Ujedinjenih nacija, niti pred Savetom bezbednosti, kome su tvorci Povelje dodelili ulogu organa kome je povučena zaštita međunarodnog mira i bezbednosti. Države same razmatraju i traže smernice u okviru svojih nacionalnih zakona i strategija, kao i postojećih pristupa ovom delu međunarodnog prava, kako bi ocenile šta se smatra dozvoljennom aktivnošću u kiber prostoru i kako treba odgovarati na incidente.

Države sve više postaju svesne da se u fazi povećanja opasnosti od ugrožavanja njihovog kiber prostora moraju naći odgovori na nove bezbednosne pretnje, ne samo kroz nacionalne strategije već i na međudržavnom nivou. Suočene kako sa tradicionalnim tako i sa netradicionalnim bezbednosnim izazovima, države su, kada deluju same, loše opremljene zbog čega postoji potreba za zajedničkom strategijom i normama na međunarodnom nivou. Dok se države ne usaglase oko Konvencije o kiber bezbednosti, potrebno je ukazati da UN nisu apsolutno nemoćne kada su u pitanju kiber napadi i da se određeni postojeći mehanizmi mogu primeniti i kada je ovakva vrsta opasnosti u pitanju.

Povelja UN (1945) jeste multilateralni sporazum sa dvostrukom funkcijom: sadrži pravila o funkcionisanju i radu Organizacije i pravila o ponašanju država, odnosno njihovim pravima i obavezama. Skoro sve postojeće države ujedno su i članice OUN i time su dužne da se pridržavaju odredaba Povelje UN.

Član 1 Povelje u prvoj tački određuje svrhu Organizacije ujedinjenih nacija, a to je „održavanje međunarodnog mira i bezbednosti“. Zabranjuje se pribegavanju bilo kojoj meri koja bi mogla da isprovocira vojni napad i dovede do izbijanja međunarodnog oružanog sukoba. Da bi kiber sukob imao prirodu ratovanja, neophodno je da ima karakter organizovane agresije jednog subjekta međunarodnog prava na drugi. To u načelu podrazumeva agresiju jedne države na drugu. Ne može se isključiti ni mogućnost upotrebe sile i od strane nedržavnih aktera, koja predstavlja pretnju međunarodnom miru i bezbednosti i zahteva da Savet bezbednosti razmotri, preduzme ili odobri mere kolektivne prisile¹⁴ kao odgovor.

S obzirom na napredak savremene ratne tehnike, pravila ratovanja su moralna da se prilagode. Digitalno doba je uvelo novu vrstu oružja – kiber oružje¹⁵.

14 N. Melzer, *Cyberwarfare and International Law*, 2011, UNIDIR, str. 6, dostupno na: <http://unidir.org/files/publications/pdfs/cyberwarfare-and-international-law-382.pdf>.

15 Kiber oružje je jedan od pojmove za koje međunarodna zajednica još uvek nije formalila definiciju. Zlonamerni kod ne može se sam po sebi smatrati „oružjem“ samo po svojim svojstvima već i po ishodu za koji je dizajniran da proizvede. Drugim rečima, samo ako se utvrdi da zlonamerni kod poseduje kapacitet ofanzivnog naoružanja, i postoji namera da se upotrebni kao ofanzivan, može se smatrati „kiber – oružjem“. M. Schmitt, Cy-

Dodatni protokol I iz 1977. godine jasno je u članu 36 propisao da nova oružja takođe potпадaju pod međunarodnu regulativu, čak i kada nisu eksplicitno definisana¹⁶, čime se otvara mogućnost da se sankcionišu kiber napadi i korišćenje destruktivnih malvera (virusa, crva, trojanaca).

Tačan obim, sadržaj i domet Povelje UN predmet je stalnog tumačenja od strane država već decenijama. Međutim, same karakteristike kiber prostora svojom prirodnom i specifičnostima zahtevaju posebna tumačenja u skladu s Poveljom, posebno s principima navedenim u članu 2, koji se odnosi na teritorijalnost, suverenitet država i nemešanja u unutrašnje stvari drugih država.

Jedan od osnovnih problema u vezi sa primenom Povelje UN jeste teškoća utvrđivanja i kategorizacije kiber incidenata¹⁷. Pretnje u kiber prostoru ne potiču samo od država već i od nedržavnih entiteta poput terorističkih grupa, ali i od pojedinaca i grupa koje zahvaljujući arhitekturi kiber prostora mogu sprovesti napad sa nepoznate lokacije, sačuvati svoj identitet i naneti štetu. Oni ne moraju nužno da izvrše napad u ime države, već im cilj može biti nelegalno sticanje finansijske dobiti, dolazak u posed industrijskih i državnih tajni posredstvom kiber špijunaže, slanje političkih, verskih i ideoloških poruka. Ujedno, nije uvek moguće utvrditi da li je napad bio izazvan namerno ili slučajno, odnosno da li su ga prouzrokovali ljudi, ili je rezultat kompjuterske greške ili rutinskog kvara u sistemu.

Kiber operacije nisu kinetičke po svojoj prirodi i upotreba kiber oružja ne može se smatrati „oružjem“ u tradicionalnom smislu. Za razliku od upotrebe tradicionalne oružane sile, kiber napadi ne mogu dovesti do okupacije zemlje odnosno zauzimanja teritorije suverene države ili javnih dobra koje pripadaju državi kao što su gradovi, vojni objekti, industrijska postrojenja, aerodromi, naftna nalazišta i kritične infrastrukture. Ipak, ono što je specifično kod kiber napada jeste da imaju potencijal da ostvare efekat koje su vojske imale upotrebjavajući bombe i rakete, ali ovog puta praktično bez kolateralne štete. U meri u kojoj dovedu do povrede ili smrti lica, oštećenja ili uništenja imovine, kiber napadi zadovoljavaju kriterijum oružanog konflikta.

---

ber Operations and the Jus in Bello: Key Issues, 87 *International Law Studies*, Naval War College, 2011; Charles Dunlap, Perspective for Cyber Strategists on Law for Cyberwar, *Strategic Studies Quarterly*, Spring 2011, 81–99, 85.

16 Član 36: „U proučavanju, usavršavanju, nabavljanju, ili prihvatanju novog oružja, sredstva ili metoda ratovanja visoka strana ugovornica obavezna je da utvrdi da li će njegova primena u nekim ili svim uslovima da bude zabranjena ovim protokolom ili nekim drugim pravilom međunarodnog prava koji se primenjuje na visoku stranu ugovornicu.“

17 Definicije na globalnom nivou kao što su kiber kriminal, kiber terorizam, kiber napad, kiber bezbednost i kiber rat još uvek su u procesu nastanka.

U okviru sistema Ujedinjenih nacija, države članice „poveravaju Savetu bezbednosti primarnu odgovornost za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti“¹⁸.

S obzirom da kiber operacije mogu negativno uticati na međunarodne odnose država, ne može biti nikakve sumnje da se uloga Saveta odnosi i na održavanje međunarodnog mira i bezbednosti u kiber prostoru. Kada Savet bezbednosti utvrdi postojanje „kršenja mira“, „akt agresije“ ili, najčešće, „pretnju miru“, može da preduzme mere potrebne da se održe ili povrate međunarodni mir i bezbednost¹⁹. Takve mere mogu biti ograničene na davanje preporuka²⁰ ili poziv zainteresovanim stranama da se povinuju privremenim merama²¹, ali ujedno mogu uključivati oružanu i neoružanu akciju²². Povelja UN navodi kao primere neoružane akcije „kompletan ili delimičan prekid (...) telegrafskih, radio i drugih sredstava komunikacije“²³, čime se obezbeđuje osnova za UN za uvođenje „kiber blokade“.

Ukoliko je Savet došao do zaključka da predložene mere iz člana 41 Povelje ne odgovaraju, ili se one pokažu kao neadekvatne, „može preduzeti akciju vazduhoplovnim, pomorskim ili suvozemnim snagama koje mogu biti potrebne da se održi ili povrati međunarodni mir i bezbednost“²⁴. Pravnom metodom analize i tumačenja člana 42 Povelje UN moguće je utvrditi da se oružana prinuda može izvrši samo „vazdušnim, pomorskim, ili suvozemnim snagama“²⁵. Postavlja se pitanje da li je član 42 samim nabrajanjem definisao prostor delovanja i time isključio kiber prostor iz svog delokruga delovanja. Ovo može proizaći iz teleološkog ili ciljnog tumačenja pravne norme koja je u pitanju. Član 42 Povelje UN ne može da se tumači kao lišavanje Saveta bezbednost mogućnosti da odobri upotrebu oružane sile u kiber prostoru²⁶. Nastavlja se debata i postavlja pitanje o načinu na koji države u slučaju kiber napada mogu da zaprete – „ekonomskim sankcijama, diplomatskim protestom, preventivnim napadom ili čak vojnom intervencijom“²⁷. Ovo pitanje je još aktuelnije od trenutka kada je bivši predsednik Sjedinjenih Američkih Država Barak Obama izjavio da jednu od najvećih opasnosti po SAD predstavljaju

---

18 Povelja UN predviđa da Savet Bezbednosti održava mir i bezbednost: 1) putem mirnog rešavanja sporova i 2) preduzimanjem preventivnih i prinudnih mera.

19 Poglavlje VII Povelje UN.

20 Član 39 Povelje UN.

21 Član 40 Povelje UN.

22 Čl. 41 i 42 Povelje UN.

23 Član 41 Povelje UN

24 Član 42 Povelje UN.

25 *Ibid.*

26 Nils Melzer, *Cyberwarfare and International Law*, 2011.

27 Makoff, Sanger and Shanker In Digital Combat, U.S. Finds No Easy Detteren, http://www.nytimes.com/2010/01/26/world/26cyber.html?pagewanted=all&_r=0/, pregledano 10. 7. 2016.

upravo kiber napadi i potencijalna upotreba Interneta u terorističke svrhe u vidu kiber terorizma.

Povelja može da postigne svoju sveobuhvatnu svrhu održavanja međunarodnog mira i bezbednosti i „da bi se sačuvale buduće generacije od zla rata“²⁸ ako zabranjuje pribegavanje bilo kojoj prisilnoj meri koja bi mogla da isprovocira bilo kakvu vrstu oružanog konraudara i, na kraju, izbijanje međunarodnog oružanog sukoba²⁹.

Dok su kiber napadi do sada možda izgledali relativno pitomo u odnosu na uništenje koje mogu da izazovu tradicionalni instrumenti rata, stručnjaci se uglavnom slažu u proceni da bi potencijalni kiber napadi u veoma bliskoj budućnosti mogli da izazovu znatno veće posledice. Veća mrežna integracija infrastrukture jedne zemlje podrazumeva i veće potencijalne slabosti³⁰ Uzimimo, na primer, efekat kiber operacije koja onemogućava snabdevanje strujom velikih gradova, onesposobljavanje sistema kontrole u industrijskoj proizvodnji ili ubacivanje zlonamernih programa dizajniranih da ugroze čitav sistem protivvazdušne odbrane jedne države.

2. Član 2(4) Povelje UN

Povelja UN je u 21. veku najautoritativniji izvor kojim se reguliše upotreba sile, a član 2(4) Povelje UN je možda najviše citirana odredba savremenog međunarodnog prava. Prema članu 2(4) Povelje UN, „svi članovi se u svojim međunarodnim odnosima uzdržavaju od pretnje silom ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti svake države, ili na svaki drugi način nesaglasan s ciljevima Ujedinjenih nacija“³¹. Pitanje koje se postavlja jeste na koji način kiber operacije mogu biti okvalifikovane kao „sila“ u smislu ove zabrane.

Iako je značenje pojma „sila“ dovoljno široko da obuhvati i oružane i neoružane oblike prinude, većina današnjih akademika tumači termin „sila“ iz člana 2(4) Povelje UN kao sinonim za „oružanu“ ili „vojnu“ silu³². To ne mora nužno da znači da je zabrana upotrebe sile ograničena na primenu tradicio-

28 Preamble Povelje UN.

29 N. Melzer, *Cyberwarfare and International Law*, 2011, str. 8, dostupno na: <http://unidir.org/files/publications/pdfs/cyberwarfare-and-international-law-382.pdf>.

30 J. A. Ophardt, *Cyberwarfare and the Crime of the Aggression: Need for Individual Accountability on Tomorrows Battlefield*, str. 3.

31 Član 2 Povelje UN.

32 Albrecht Ranzelzhofer, Article 2(4), in: B. Simma (ed.), *The Charter of the United Nations: A Commentary*, vol. I, 2002, str. 117; I. Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1963, str. 362, M. Roscini, *World Wide Warfare – Jus ad bellum and the Use of Cyber Force*, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, vol. 14, 2010, str. 105.

nalnog, kinetičkog, hemijskog, biološkog ili nuklearnog naoružanja³³. Prema Međunarodnom sudu pravde, zabrana se odnosi na „upotrebu sile, bez obzira na upotrebljeno oružje“³⁴.

Bivši direktor Agencije za nacionalnu bezbednost SAD general-potpukovnik Aleksandar Kejt više puta je izjavio da „ne postoji međunarodni konsenzus o preciznoj definiciji upotrebe sile u ili van kiber prostora“³⁵. Relativno je nesporno da kiber operacije potпадaju pod zabranu iz člana 2(4) Povelje UN kada se njihovi efekti mogu uporediti sa onima koji rezultiraju kroz upotrebu kinetičkog, hemijskog, biološkog ili nuklearnog oružja. To bi svakako uključivalo korišćenje kiber oružja kao ofanzivnog alata dizajniranog da izazove smrt ili povredu lica ili uništavanje objekata i infrastrukture, bez obzira na to da li takvo uništavanje podrazumeva fizičku štetu³⁶.

Ako tumačimo pojam „sile“ u smislu člana 2(4) Povelje UN, kiber operacija kojom se manipuliše ciljanim računarskim sistemima tako da se izazove kolaps u funkcionalanju kritične nacionalne infrastrukture (na primer, nuklearna elektrana³⁷, otvaranje brane iznad naseljenog područja, onemogućavanje kontrole letenja sa potencijalno užasnim posledicama u smislu izazivanja smrти, povreda i razaranja) predstavlja nedozvoljeni akt. Pravi problemi nastaju sa kvalifikacijom upotrebe „sile“ u kiber operacijama koje ne prouzrokuju smrt, povredu ili uništenje, ili bar to ne čine direktno³⁸. Svaki kiber napad koji namerivo izaziva destruktivnu snagu na teritoriji druge države jeste nezakonita upotreba sile koja može predstavljati oružani napad i traži pravo na samoodbranu³⁹. Bilo bi nerazumno sugerisati da svaki kiber napad koji ne uništava objekte, u tradicionalnom smislu predstavlja upotrebu sile. Napadi mogu biti okarakterisani kao takvi u zavisnosti od njihovih efekata i posledica.

---

33 Pogledati: International Court of Justice, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, advisory opinion, 1996, § 39; I. Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1963, pp. 362, 431.

34 Pogledati: International Court of Justice, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, advisory opinion, 1996, str. 39; I. Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1963, str. 362–431.

35 M. C. Waxman Cyber-Attacks and the Use of Force: Back to the Future of Article 2(4), *Yale Journal of International Law*, 2011, str. 433.

36 M. Schmitt, Computer Network Attack and the Use of Force in International Law: Thoughts on a Normative Framework, *Columbia Journal of Transnational Law*, vol. 37, 1999, p. 916.

37 Kompjuterski crv staksnet (Stuxnet) nastao je sa ciljem sabotaže iranskog nuklearnog programa. Njegova meta bili su kontrolni sistemi gasnih centrifuga u iranskom postrojenju za obogaćivanje uranijuma „Natanz“.

38 N. Melzer, *Cyberwarfare and International Law*, 2011, str. 7, dostupno na: <http://unidir.org/files/publications/pdfs/cyberwarfare-and-international-law-382.pdf>.

39 W. G. Sharp, *Cyberspace and the Use of Force*, Ageis Research Corp, Falls Church, 1999, str. 133.

Dok Povelja UN ne definiše šta predstavlja „pretnju“, Međunarodni sud pravde je utvrdio da „pojmovi ‘pretnja’ i ‘upotreba’ sile na osnovu člana 2, stava 4, Povelje stoje zajedno u smislu da ako je upotreba same sile u datom slučaju protivzakonita – iz bilo kog razloga – pretnja upotrebom sile isto je tako ne-zakonita. Čak ako i dođe do upotrebe sile ona, mora biti u skladu sa Poveljom UN“⁴⁰.

Povelja UN zabranjuje ne samo stvarnu upotrebu sile, već i samu pretnju silom u međunarodnim odnosima. Princip sadržan u članu 2(4) Povelje UN, koji predstavlja između ostalog i deo običajnog međunarodnog prava, zabranjuje upotrebu sile u svim situacijama, osim u dve pažljivo definisane: 1) Savet bezbednosti može da odobri kolektivnu akciju za održavanje i sprovođenje međunarodnog mira i bezbednosti; 2) države imaju pravo na „individualnu ili kolektivnu samoodbranu u slučaju oružanog napada na tu državu“⁴¹. U tom kontekstu treba napomenuti i da član 2(4) Povelje UN zabranjuje pribegavanje upotrebi sile između država, bez obzira na veličinu ili trajanje⁴². Kako se Međunarodni sud pravde (MSP) izjasnio u slučaju Nikaragva, čak i manje radnje upotrebe sile u međudržavnim odnosima potпадaju pod opšte zabrane iz člana 2(4) Povelje UN, bez obzira na to da li se oni kvalifikuju kao dela „agresije“, ili kao „oružani napadi“, čime se automatski stiče pravo država da posegnu za silom u samoodbrani⁴³.

Još uvek ne postoji konsenzus u pogledu preciznog kriterijuma po kom kiber napadi predstavljaju pretnju po međunarodni mir i kada mogu biti uzeti u obzir kao upotreba sile. Kiber napadi nisu predviđeni od strane autora Povelje UN i, za sada, ni praksa država ni međunarodna jurisprudencija nisu pružili jasne kriterijume u pogledu konsenzusa po kom se pretnje iz kiber prostora koje ne prouzrokuju smrt, povredu ili uništenje mogu smatrati zabranjenim članom 2(4) Povelje UN⁴⁴.

Član 2(4) Povelje UN upućen je državama i zabranjuje njihovo pribegavanje sili isključivo u njihovim međusobnim, „međunarodnim odnosima“. To u

---

40 Savetodavno mišljenje Međunarodnog suda pravde o upotrebi nuklearnog oružja do- netog na zahtev Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, 1996.

41 Član 107 Povelje UN.

42 Međunarodni sud pravde, slučaj Krfskog kanala (Ujedinjeno Kraljevstvo protiv Albanije) UN dokument A/CN. 4/318/Add. 5–7, 1980, §§ 58, 86; A. Randelzhofer, Article 2(4), in: B. Simma (ed.), *The Charter of the United Nations: A Commentary*, vol. I, 2002, str. 123; I. Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1963, str. 241 i 432.

43 Međunarodni sud pravde, Vojne i paravojne aktivnosti u i protiv Nikaragve (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država), 1986, Izveštaj međunarodne pravne komisije na 32. zasedanju održanom 5 maja do 25. juna 1980, Izveštaj Generalne skupštine UN na 35. zasedanju, UN dokument A/35/10, 1980, str. 44; Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by States*, 1963, str. 366.

44 N. Melzer, *Cyberwarfare and International Law*, 2011, str. 9, dostupno na: <http://unidir.org/files/publications/pdfs/cyberwarfare-and-international-law-382.pdf>.

suštini znači da upotreba ili pretnja silom mora biti pravno pripisana jednoj državi i usmerena protiv jedne ili više drugih država. U međunarodnom pravu akti se mogu pripisati državi kada ih izvode lica ili entiteti koji deluju u ime ili na osnovu ovlašćenja ili odobrenja date države da se angažuje kako bi stekli međunarodnu pravnu odgovornost za svoje delovanje⁴⁵. Lica ili entiteti koji ne deluju u ime države ili čija veza sa datom državom nije dovoljna da bi iznestrila međunarodnu pravnu odgovornost, s druge strane, ne mogu se smatrati državnim agentima i mogu se opisati kao „nedržavni akteri“. Upotreba sile (uključujući kiber operacije) od strane pojedinih hakera i drugih nedržavnih aktera može biti relevantna prema međunarodnom humanitarnom pravu i u nekim slučajevima međunarodnog krivičnog prava, ali ovo nije zabranjeno članom 2(4) Povelje UN.

3. Da li su kiber napadi akt agresije?

Prema Rezoluciji Ujedinjenih nacija, agresija je „upotreba vojne sile od strane jedne ili više država koje imaju za cilj ugrožavanje teritorijalnog integriteta, suvereniteta i političke nezavisnosti druge države“⁴⁶.

Postavlja se pitanje da li kiber napadi mogu biti podvedeni i pod pojmom agresije. U središte same definicije postavljena je teritorija. Svako ugrožavanje teritorije suverene države zabranjeno je u međunarodnim odnosima. Kiber napadi imaju određene specifičnosti koje treba uzeti u obzir povodom njihove klasifikacije kao agresije. Invazija na teritoriju nije moguća u kiber prostoru zbog sledećih razloga:

- 1) ne postoji vojska koja učestvuje u invaziji;
- 2) ne postoji akt fizičkog prelaska granice tokom kiber napada;
- 3) cilj invazije – da se osvoji teritorija – neostvariv je jer kiber napadi ne mogu da rezultiraju vojnom okupacijom u tradicionalnom vidu.

Dodatne poteškoće u većini slučajeva stvara nemogućnost da se identifikuju identitet napadača i lokacija sa koje je napad izvršen.

Država agresor može ilegalno pristupiti vitalnim sistemima države (poput sistemima odbrane ili sistemima nacionalne kritične infrastrukture) postavljajući viruse, trojance, crve i druge zlonamerne programe.

Kiber napadi imaju određene karakteristike koje bi trebalo uzeti u obzir prilikom odlučivanja da li se mogu kvalifikovati kao agresija. Pored toga što je

---

⁴⁵ U unutrašnje organe za održavanje međunarodnih odnosa spadaju šef države, šef vlaste, ministar spoljnih poslova, ostala ministarstva, predstavničko telo, a u spoljašnje diplomatski i konzularni predstavnici.

⁴⁶ Rezolucija UN 3314-XXIX, 1974.

upotreba sile zabranjena u smislu člana 2(4) Povelje, agresori koji se oslanjaju na kiber napade imaju mogućnost da nanesu štetu odmah nakon dobijanja pristupa ciljanom sistemu⁴⁷, ili pak mogu da napadnu u trenutku koji im najviše odgovara.

Za razliku od tradicionalnih oružanih snaga, kiber napadi ne mogu da rezultiraju okupacijom teritorije. Ali oni imaju potencijala da uspeju u onome u čemu nisu uspela konvencionalna oružja i bombe, i to praktično bez kolateralne štete i ljudskih žrtava⁴⁸. Modifikacija ili manipulacija podacima, napadi na veb-sajtove, ubacivanje kontradiktornih podataka, trajno uništavanje podataka konkurenčije, napadi na državne ili privatne servise, fišing napadi, spam poruke, ubacivanje virusa, krađa identiteta, nezakonito prisvajanje dobiti hakovanjem, samo su neki od primera zloupotreba u kiber prostoru.

Kiber napadi mogu da izazovu stvarni gubitak života i uništavanje imovine. Takođe, rasprostranjene su pretnje od zlonamernog ometanja komunikacionih mreža i ekonomskih tržišta. Kiber napadač može manipulisati aktivnostima na berzi i uzrokovati finansijske gubitke, ili izazvati ogromne i stalne ispadne bežičnih mreža. Dok ovi akti nemaju efekat fizičkog uništenja, potencijalne ekonomske posledice i širina njihovog uticaja mogu biti ozbiljna pretnja po normalno funkcionisanje države. Čak i državno sponzorisane manipulacije ekonomskih tržišta ne bi uspele da zadovolje tradicionalnu definiciju međunarodne agresije⁴⁹.

4. Pravo država na samoodbranu – član 51 Povelje UN

Autori Povelje UN uneli su izuzetno važnu klauzulu koja će omogućiti državama da se, u slučaju potrebe i po sopstvenoj proceni da li takva potreba postoji, sami pobrinu za svoju bezbednost – pravo na individualnu samoodbranu⁵⁰.

Prema članu 51 Povelje UN, „ništa u ovoj Povelji ne umanjuje urođeno pravo na individualnu ili kolektivnu samoodbranu ukoliko dođe do oružanog napada protiv članica Ujedinjenih nacija“⁵¹. U vezi sa upotrebom sile, ova ter-

47 J. Adams, *The Next World War: The Warriors and Weapons in the New Battlefields in Cyberspace*, Hutchinson, London, 1998, str. 199; D. Delibasis, *A New Challenge for a New Century, Peace Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, Issue 8, 2006.

48 M. Benatar, *The Use of Cyber Force: Need for Legal Justification?*, *Goettingen Journal of International Law*, 1, 2009.

49 J. A. Ophardt, *Cyber Warfare and the crime of Aggression: the Need for Individual Accountability on Tomorrow's Battlefield*, *Duke Law & Technology Review*, 2010, str. 5.

50 O. Račić, *Ujedinjene nacije između moći i prava*, Službeni glasnik, 2010, str. 51.

51 Povelja UN, član 51.

minologija sugeriše jaz između zabrane „sile“ prema članu 2(4) i izuzetak u slučaju „oružanog napada“ po članu 51 Povelje UN.

Član 2(4) Povelje UN obimom je veći nego član 51, u smislu da zabranjuje ne samo oružani već i neoružani ili indirektni način upotrebe sile kao i pretnju silom. Drugim rečima, nije nužno da svaka pretnja ili upotreba sile zabranjena članom 2(4) automatski znači opravdanje za odbrambenu oružanu akciju⁵².

Treba istaći, međutim, da tumačenje oružanog napada sprovedenog od strane nedržavnih aktera ostaje kontroverzno i ne odražava univerzalni kon-senzus⁵³.

Iako je važno da se ispita da li akcija države predstavlja pretnju ili stvarnu upotrebu sile, „važno je postaviti pitanje da li akcija sprovedena oružanim napadom ovlašćuje napadnutu državu da odgovori u samoodbrani“⁵⁴ i, ako je odgovor pozitivan, na koji način će biti odgovoren na pretnju. Do danas nije zabeležen slučaj da je jedan kiber napad okarakterisan kao „oružani napad“ koji bi pozvao na dejstvo u smislu člana 51 Pozivanje na ovaj član Povelje UN u kiber svetu tek treba da se definiše.

Uzimajući u obzir nedostatak prakse u realnim okolnostima, možda ipak postoji mogućnost da država, žrtva zaista razornog kiber napada, ili obrazaca takvih napada, ubedi međunarodnu zajednicu da se „oružani napad“ protiv nje dogodio i da je imala pravo na samoodbranu. Primer za to je kiber napad na Estoniju. U aprilu 2007. godine različita ministarstva i estonski parlament, finansijske institucije, banke i medijske kuće, bili su pogodeni nizom napada distribuiranog uskraćivanja usluga (DDoS), što je privremeno sprečilo pristup veb-sajtovima ovih institucija u Estoniji i njihovo normalno funkcionisanje⁵⁵. Za napad je optužena Ruska Federacija. Estonija je pozvala Evropsku uniju i NATO, čija je članica, da razmotre hitne mere za reagovanje na ovaj kiber napad i ugrožavanje nacionalne bezbednosti. Ovo je ujedno i prvi poziv jedne države u (međunarodnu) pomoć u odbrani od kiber napada. Estonija se pozvala na član 5 NATO sporazuma o kolektivnoj samoodbrani, ali je usledio odgovor da kiber napadi „nisu definisani kao jasna vojna akcija“ i da „kolektivna samoodbrana neće automatski biti pružena napadnutoj zemlji“⁵⁶.

---

52 Albrecht Rangelzhofer, Article 51 UN Charter. The Charter of the United Nations: A Commentary, vol. I, 2002, str. 790; Ian Brownlie, International Law and the Use of Force by States, 1963, str. 278.

53 N. Melzer, *Cyberwarfare and International Law*, 2011, str. 9, dostupno na: <http://unidir.org/files/publications/pdfs/cyberwarfare-and-international-law-382.pdf>.

54 G. H. Todd, Armed Attack in Cyberspace: Deterring Asymmetric Warfare with an Asymmetric Definition, *Air Force Review*, Vol. 64, 2009, str. 71.

55 *Ibid*, str. 26.

56 A. D. Walker, *Applying International Law to the Cyber Attacks in Estonia*, Maxwell Air Force Base, 2008, str. 19.

Ne treba izgubiti iz vida da država može da doneše odluku o samoodbrani samo na nacionalnom nivou⁵⁷. Vredi napomenuti da, čak i u odsustvu međunarodne podrške, napadnuta država ima pravo da legalno ostvari svoje prirodno pravo na samoodbranu, sve dok se ponaša i deluje u granicama Povelje. U trenutku kada kiber napad dostigne nivo oružanog napada i kada može biti okvalifikovan kao takav, gotovo je neophodno da se na ovakav protivpravni akt odgovori na neki način.

Zaključak

Iako se često ističe da Ujedinjene nacije predstavljaju arenu koju velike sile koriste u cilju legitimizovanja svog delovanja, treba uzeti u obzir da je to najveća i najuglednija međunarodna organizacija. Ujedinjene nacije su postavile kamen temeljac granama međunarodnog prava nakon Drugog svetskog rata i stoga im treba dati mogućnost da i u oblasti kiber bezbednosti daju svoj doprinos.

Kako kiber prostor bude sazревao, a opasnosti, pretnje i rizici se uvećavali, međunarodni sistem će biti suočen sa novim izazovima u suočavanju sa upotrebatom sile. Međunarodni pravni sistem mora da se prilagodi i obezbedi mehanizme koji će zaštитiti države. Države sve više postaju svesne da se u fazi povećanja opasnosti od ugrožavanja njihovog kiber prostora moraju naći odgovori na nove bezbednosne pretnje, ne samo kroz nacionalne strategije već i na međudržavnom nivou. Suočene kako sa tradicionalnim tako i netradicionalnim bezbednosnim izazovima, države su, kada deluju same, loše opremljene zbog čega postoji potreba za donošenjem zajedničke strategije i normi na međunarodnom nivou.

Kiber napadi, kiber ratovanje kao i druge kiber opasnosti staviće pred izazov Povelju Ujedinjenih nacija. Stoga je naglašena potreba za jasnoćom u tumačenju članova 2(4) i 51, pozivanje na ova dva člana, ali i stvaranje novog pravnog instrumenta ili međunarodnog ugovora pod okriljem Ujedinjenih nacija koji bi bio smernica državama.

Ujedinjene nacije kao najveća međunarodna organizacija imaju dužnost da pristupe izradi sveobuhvatne konvencije o pitanjima kiber bezbednosti. Kiber napadi su globalni izazov, globalna opasnost i zahtevaju globalni odgovor.

---

57 M. C. Waxman, Cyber-Attacks and the Use of Force: Back to the Future of Article 2(4), *Yale Journal of International Law*, 2011, str. 12. Corfu Channel Case (Merits) [1949], ICJ Rep 4,22. 414, Getting It Right: Protecting American Critical Infrastructure in Cyberspace, S. M. Condron: Harvard Journal of Law & Technology, Vol. 20, Nr. 2, 2007.

Literatura

1. Adams, J; *The Next World War: The Warriors and Weapons in the New Battlefields in Cyberspace*, Hutchinson, London, 1998.
2. Benatar, M; The Use of Cyber Force: Need for Legal Justification?, *Goettingen Journal of International Law*, 1, 2009.
3. Brownlie, I; *International Law and the Use of Force by States*, 1963.
4. Dean, D. et al.; *The Connected World: The Digital Manifesto: How Companies and Countries Can Win in the Digital Economy*, BCG Perspectives, 27 January 2012.
5. Delibasis, D; A New Challenge for a New Century, *Peace Conflict and Development: An Interdisciplinary Journal*, Issue 8, 2006.
6. <http://m.guardian.co.uk/technology/2013/feb/21/white-house-cyber-threat-at-russia-china/>, pregledano 5. 2. 2017.
7. <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/8369520/Military-Balance-report-countries-creating-new-cyber-warfare-organisations.html/>, pregledano 3. 4. 2017,
8. International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, advisory opinion, 1996.
9. Klimburg A (Ed.); National Cyber Security Framework Manual, NATO CCD COE Publication, Tallinn, 2012.
10. Makoff, Sanger, Shanker, *In Digital Combat, U.S. Finds No Easy Dette*-ren, <http://www.nytimes.com/2010/01/26/world/26cyber.html?pagewanted=all&r=0/>, pregledano 10. 7. 2016.
11. Međunarodni sud pravde, *Slučaj Krfskog kanala (Ujedinjeno Kraljevstvo protiv Albanije)*, UN dokument A/ CN. 4/318/Add. 5–7, 1980, §§ 58, 86.
12. Međunarodni sud pravde, Vojne i paravojne aktivnosti u i protiv Nikaragve (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država), 1986, Izveštaj međunarodne pravne komisije na 32. zasedanju održanom 5. maja do 25. juna 1980, Izveštaj Generalne skupštine UN na 35. zasedanju, UN dokument A/35/10, 1980.
13. Melzer, N; *Cyberwarfare and International Law*, 2011, UNIDIR, dostupno na: <http://unidir.org/files/publications/pdfs/cyberwarfare-and-international-law-382.pdf>.
14. Ophandt, J. A; Cyber Warfare and the Crime of Sggession: The Need for Individual Accountability on Tomorrow's Battlefield, *Duke Law & Technology Review*, 2010.
15. Povelja UN, Udruženje za Ujedinjene nacije, Beograd, 2008.

16. Račić, O; *Ujedinjene nacije između moći i prava*, Službeni glasnik, 2010.
17. Randelzhofer, A; Article 2(4), in: Bruno Simma (ed.), *The Charter of the United Nations: A Commentary*, vol. I, 2002.
18. Randelzhofer, A; Article 51 UN Charter. *The Charter of the United Nations: A Commentary*, vol. I, 2002.
19. *Rezolucija UN 3314-XXIX*, 1974.
20. Roscini, M; World Wide Warfare – *Jus ad bellum* and the Use of Cyber Force, *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, vol. 14, 2010.
21. Schmitt, M; Computer Network Attack and the Use of Force in International Law: Thoughts on a Normative Framework, *Columbia Journal of Transnational Law*, vol. 37, 1999.
22. Schmitt, M; Cyber Operations and the *Jus in Bello*: Key Issues, *87 International Law Studies*, Naval War College, 2011.
23. Sharp, W. G; *Cyberspace and the Use of Force*, Ageis Research Corp, Falls Church, 1999.
24. Todd, G. H; Armed Attack in Cyberspace: Deterring Asymmetric Warfare with an Asymmetric Definition, *Air Force Review*, Vol. 64, 2009.
25. Walker, A. D; *Applying International Law to the Cyber Attacks in Estonia*, Maxwell Air Force Base, 2008.
26. Waxman M. C; Cyber-Attacks and the Use of Force: Back to the Future of Article 2(4), *Yale Journal Of International Law*, 2011.

CYBER ATTACKS AND UNITED NATIONS CHARTER

Katarina Jonev

Abstract: The United Nations is the largest international organization with 193 member states. In the 21st century the influence of the United Nations as a global international organization has not decreased. Cyber attacks are a new form of potential warfare and do not fit into the traditional international framework governing the use of force. They appeared as a potential threat much later than the UN Charter, which entered into force in 1945.

The aim of this paper is to present the interpretation of certain provisions of the UN Charter, primarily Article 2 (4) and Article 51, which could be used in the case of cyber attacks.

Keywords: the United Nations, cyber attacks, cyber security, the UN Charter, aggression

---

Prilozi

KOSOVO I METOHIJA DANAS – NEKOLIKO USTAVNOPRAVNIH SCENARIJA^{1*}

Vladan Petrov²

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Poštovani,

Pre nego što kažem nekoliko reči o mom pogledu na dijalog, dozvolite mi da izrazim zadovoljstvo što njegova institucionalna faza počinje okupljanjem profesora prava i poslenika pravne nauke. Država Srbija šalje na ovaj način jasnu poruku svojim građanima i svetu – Kosovsko pitanje ili, tačnije rečeno, pitanje statusa Kosova i Metohije nije samo pravno, ali je *Srbija istrajna u svojoj nameri da ovo pitanje rešava svim raspoloživim mirnim, pravnim i demokratskim sredstvima*. Za mene nema dileme. *Dijalog neće iznedriti konačno rešenje, on treba da učvrsti poziciju Srbije, da je iznutra ojača u daljem procesu rešavanja pitanja Kosova i Metohije.*

Dijalog vidim u dve ravni: ontološkoj i operativnoj. Ontološka ravan je odnos između normativnog, vrednosnog, s jedne strane, i stvarnog, mogućeg, s druge strane. Na toj ontološkoj ravni, neophodno je artikulisati mišljenja koja bi nam pomogla da odgovorimo da li je za Srbiju u prvoj polovini 21. veka kosovsko pitanje identitetsko ili nije. Ne govorim o identitetu u nekom kolektivno-psihološkom, odnosno mitskom značenju. Mislim na definisanje modernog političkog i ustavnog identiteta Srbije, koje treba da čine određena opštetcivilizacijska načela, ali i određene vrednosti i ciljevi koji su oblikovani konkretnim društveno-političkim, istorijskim i kulturnim prilikama. U svojim naučnim radovima ističem tezu da je moderna Srbija u potrazi za svojim ustavnim i političkom identitetom i da, protivno preovlađujućem mišljenju, kako onih koji ga napadaju tako i onih koji ga brane, važeći ustav Srbije, u nekim svojim važnim odredbama nije u skladu ni sa nacionalnim ni sa evropskim ustavnim identitetom. Upućujem na dva svoja novija teksta o ovoj temi – jedan, pod

1 Referat izložen na Prvom okruglom stolu, kojim je otpočela institucionalna faza ultrašnjeg dijaloga o Kosovu i Metohiji, u Palati Srbije 31. oktobra 2017. Ova verzija teksta je konceptualno i sadržinski istovetna. Minimalne izmene su čisto stilskog i tehničkog karaktera.

2 Redovni profesor, vpetrov@ius.bg.ac.rs

naslovom „O nekim antiidentitetskim mestima u srpskom ustavu“, objavljen u naučnom časopisu Srpska politička misao³, a drugi, pod naslovom „Ustav i ustavni identitet“ u nedeljniku *Pečat*⁴.

Za ovu priliku toliko o ovoj ontološkoj ravni dijaloga. Kad je reč o *operativnoj ravni*, ona treba da ukaže ne potencijalne ustavnopravne scenarije rešavanja pitanja Kosova i Metohije. Ja vidim *četiri osnovna, različita ustavnopravna scenarija*. Dva se oslanjaju u potpunosti na važeći ustav, odnosno ne zahtevaju čak ni njegovu promenu. Druga dva zahtevaju promenu Ustava, štaviše, to bi bile tako suštinske promene da bi se pre moglo govoriti o donošenju sasvim novog ustava.

Prvi scenario je zadržavanje ustavnopravnog statusa quo u strogom smislu te reči. To je stav tvrdih „ustavobranitelja“, onih koji, načelno, imaju negativan stav o svakoj potencijalnoj promeni Ustava. Ni sa stanovišta ustavnopravne nauke ni sa stanovišta političke logike, teza o ustavnoj nepromenjivosti ne može se braniti. Stoga i nije potrebno posebno obrazlagati zašto je *ovakav scenario neprihvatljiv*.

Drugi scenario, naizgled blizak prvom, ali potencijalno otvoren za nove mogućnosti, jeste *definisanje suštinske autonomije KiM, odnosno donošenje zakona o suštinskoj autonomiji KiM po proceduri za promenu Ustava*. Ovaj pojam, koji domaća ustavnopravna nauka nije ni pokušala da definiše, može se odrediti na *dva kvalitativno različita načina*. *Jedan je da suštinska autonomija ne može biti ništa više od teritorijalne autonomije unutar unitarne države Srbije*, ma koliko bila široko postavljena. U tom značenju, ovaj pojam je danas neupotrebljiv. Već 2006. ili 2007. godine, bilo bi čisto gubljenje vremena raditi na zakonskoj operacionalizaciji ovako shvaćenog koncepta suštinske autonomije KiM.

Drugo značenje bi suštinsku autonomiju tretiralo kao samostalnost koja je osobena, do sad nedefinisana u uporednom pravu. Kosovo i Metohija bi bio entitet sa praktično svim elementima državnosti, tačnije, ‘država’ koja ima unutrašnju suprematiju, ali ne i njen spoljni vid – međunarodnopravni subjektivitet ili bar ne međunarodnopravni subjektivitet u punom kapacitetu. Na to drugo značenje, istina kritikujući suštinsku autonomiju kao pojam, ukazao je profesor Ratko Marković, još u vreme usvajanja Ustava od 2006. „Pokrajinske autonomije ima ili nema. Taj pojam u ustavnoj teoriji i praksi ima svoju suštinu, pa bi izraz ‘suštinska autonomija’ (nepoznat u ustavnopravnoj teoriji) trebalo da izrazi stepen autonomnosti koji je iznad suštine pokrajinske (teritorijalne) autonomije. Ako suštinska autonomija znači potpunu autonomiju tri državne vlasti na određenoj teritoriji, to više nije pokrajinska autonomija, taj stepen

³ Vladan Petrov, O nekim antiidentitetskim mestima u srpskom ustavu, Srpska politička misao – posebno izdanje 2017, 13–28.

⁴ Vladan Petrov, Ustav i ustavni identitet, Pečat br. 480, 11–13.

autonomnosti ima drugaćiju suštinu od teritorijalne autonomije, karakterističnu za državnu suverenost⁵. Ovakvo određenje suštinske autonomije moglo bi biti polazna osnova za izgradnju političke i ustavnopravne platforme Republike Srbije u daljim pregovorima sa kosovskim Albancima, ako do njih ikad dođe. Samo što takav koncept suštinski autonomije ne bi mogao da izvire iz važećeg ustava koji definiše pokrajinsku autonomiju uz lokalnu samoupravu kao oblik teritorijalne decentralizacije unitarne države Republike Srbije (član 12 Ustava) i koji određuje da su „autonomne pokrajine autonomne teritorijalne zajednice osnovane Ustavom, u kojima građani ostvaruju pravo na pokrajinsku autonomiju“, kao i da „Republika Srbija ima Autonomnu pokrajinu Vojvodinu i Autonomnu pokrajinu Kosovo i Metohiju“ (član 182). Dakle, ovo drugo, znatno šire značenje suštinske autonomije, koje se teško i nategnuti može zasnivati na važećem Ustavu, približava nas trećem ustavnopravnom scenariju, onom koji zahteva promenu Ustava.

Treći scenario je pokušaj poustavljenja, odnosno konstitucionalizovanja briselskih sporazuma. To bi svakako zahtevalo temeljnu reviziju Ustava. Pitanje je čak koliko bi se ta revizija i mogla izvršiti a da bar formalno ostane postojeći ustavni okvir. Da podsetim, Ustavni sud je pre gotovo tri godine stao na stanovište da je Prvi briselski sporazum politički akt, premda je većina ustavnih pravnika u Srbiji, uključujući tu i jedan broj tadašnjih sudija Ustavnog suda, smatrala da je to pravni akt.⁶ Ako podemo od stanovišta Ustavnog suda, koji je odbio da ceni ustavnost ovog sporazuma, onda je moguće *pokušati da se glavna rešenja svih sporazuma unesu u ustavni sistem Srbije*. Ostaje, međutim, neizvesnost u pogledu krajnjeg rezultata takve radnje, jer se postavlja pitanje šta bi zaista time ostalo za Srbiju, odnosno koja bi kopča, bar nominalno, ostala između nje i Kosova.

Treba posebno istaći da bi poustavljenje briselskih sporazuma prepostavljalo ekvivalentu radnju takozvanog kosovskog ustavotvorca. Stoga bi u nastavku pregovora Srbija morala insistirati na tome da kosovski Albanci unešu briselske sporazume u svoj ustav. Briselski sporazumi, s jedne strane, zaočružuju državnost Kosova, ali, s druge strane, što se danas ne sme nikako gubiti iz vida, insistiraju na određenim garancijama autonomnih prava Srba na Kosovu. Namerno ne upotrebljavam izraz samouprava, odnosno zajednica srpskih opština, jer ta zajednica treba da bude „nukleus“ snažnijeg pozicioniranja Srba i Srbije u budućnosti, u procesu koji će trajati možda isto on-

5 Ratko Marković, Ustav Republike iz 2006 – kritički pogled, *Anali Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, 2/2006, 33.

6 Vid. Vladan Petrov, *Uz dilemu o kontroli ustavnosti Briselskog sporazuma*, Srpska politička misao 4/2014, 11–120; Darko Simović, Tijana Šurlan, *(Ne)pravna priroda Briselskog sporazuma*, Srpska politička misao 4/2014, 141–157; Vladimir Đurić, *Briselski sporazum – ponovo smišljene smutnje*, Srpska politička misao, 4/2014, 159–180; Ratko Marković, *Ustavnom суду Србије*, Srpska politička misao, 4/2014, 347–353.

oliko, ako ne i duže od perioda u kom je srpsko stanovništvo postalo manjina na Kosovu.

Najzad, *četvrti scenario* bio bi svojevrsni antipod prvom. *On bi podrazumevao da se izvrši promena Ustava koja bi značila potpuno uskladivanje ustavnopravnog stanja sa stvarnošću.* Pristalice „nove realnosti“ među srpskim političarima odavno plediraju za ovakvo rešenje. Ono bi značilo izričito i formalno, da upotrebim izraz profesora Ratka Markovića od pre osamnaest godina, „amputiranje“ Kosova i Metohije.

Dakle, više je nego očigledno, i tu nema neke pameti, da su prvi i četvrti scenario neprihvatljivi, i da se Srbija mora kretati mnogo odlučnije, ali i vrlo fleksibilno, jednom rečju mudro, između ova dva pola.

Da spomenem još ideju o konfederaciji, koju ne smatram petim ustavnopravnim scenarijem. Ona bi, doduše, mogla da dođe u obzir kao rezultat preduzimanja trećeg i četvrtog scenarija. Ali, nemojmo se zavaravati. Konfederacija, kakva god bila, pretpostavlja prethodno priznanje Kosova kao suverene države punog kapaciteta, a to znači i punog međunarodnopravnog subjektiviteta, jer bi jedino takvo Kosovo moglo da uđe u savez sa Srbijom. Uz iznošenje onog školskog, svima poznatog argumenta da je konfederacija istorijski prevaziđena kategorija, ja samo postavljam pitanje, na koje priznajem ne umem da dam odgovor – zašto bismo mi, ali i kosovski Albanci, ulazili u takav savez?

Da na samom kraju još jednom podvučem. Dijalog ne vidim kao „fasadu“, kao izgovor ili strategiju za, kako se to uprošćeno predstavlja, konačno odričanje od Kosova i Metohije. Vidim ga kao podsticaj da se usredsredi intelektualna i svaka druga, ja bih rekao, *državotvorna energija svih mislećih ljudi u Srbiji*, svih onih koji su spremni makar da pokušaju da kreiraju, a ne samo da kritikuju. Nije sporno da su mnoge generacije političara pre nas mnogo i grešile, ali se ni pravna nauka, kad god i koliko god u mrvicama pozivana, nije bogzna koliko pokazala. Izražavam nadu da je dijalog o Kosovu i Metohiji prilika za novi početak. Poučeni iskustvom vekova u kreiranju i sprovođenju državne politike Srbije, radimo na tome svi zajedno, temeljno i odgovorno. Bez žurbe! Hvala.

POSEBAN ZAKON ZA KOSMET¹

Slobodan Orlović²

Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Polazište ideje da se o Autonomnoj pokrajini Kosovu i Metohiji (u daljem tekstu: Kosmet) doneše poseban zakon o „suštinskoj autonomiji“ nalazimo u Ustavu i u stavu da se samoproglašena republika „Kosovo“ pravno ne prizna kao nezavisna i suverena država. U Ustavu стоји da se o suštinskoj autonomiji Kosmeta donosi poseban zakon po ustavotvornom postupku (čl. 182). Pravo Srbije na „Kosmet“ gradi se na činjenici da je u međunarodnom pravu na snazi Rezolucija 1244 Saveta bezbednosti UN koja štiti teritorijalni integritet Republike Srbije (kao pravnog sukcesora SR Jugoslavije). Suštinska autonomija, pak, baš zato što je ustavnopravno nepoznata kategorija, nema sadržinsko ograničenje. Suštinska autonomija bi, u tom smislu, mogla najvećim delom da obuhvati postojeće stanje na Kosmetu.

Činjenica je da Republika Srbija bez Kosmeta i „Kosovo“ postoje kao dve odvojene političke zajednice – Srbija je država u punom smislu te reči, a „Kosovo“ je protektorat, nesuveren, sa ograničenom nezavisnošću i nepotpunim međunarodnopravnim subjektivitetom. Ujedno, „državu Kosovo“ su priznale mnoge države (oko 100), među kojima su SAD i najmoćnije države EU. Najvažnija preostala stvarna veza koja postoji između Srbije i „Kosova“ su Srbi (oko 100.000) koji opstaju na Kosmetu i bez institucija Republike Srbije: policije, suda i dr. (još uvek rade srpske obrazovne i zdravstvene institucije).

Stvarno stanje na Kosmetu u pogledu ustavnopravnog sistema i vršenja vlasti je takvo da se primenjuju ustav i zakoni „Kosova“ i da vlast obavljaju organi „Kosova“. To znači da na toj teritoriji nema organa vlasti Republike Srbije, niti se primenjuje Ustav Republike Srbije. Bez obzira na takvo stvarno stanje, naš ustav sadrži odredbe da je Kosmet sastavni deo teritorije Republike Srbije (preamble), da Republika Srbija ima Autonomnu pokrajину Kosovo i Metohiju (čl. 182) i da je naš pravni poredak jedinstven (čl. 4). Iz ugla našeg

¹ Ovaj prilog sadrži stavove koji su izloženi na Prvom okruglom stolu, kojim je otpočela institucionalna faza unutrašnjeg dijaloga o Kosovu i Metohiji, u Palati Srbije 31. oktobra 2017. godine.

² Vanredni profesor, s.orlovic@pf.uns.ac.rs

ustava gledano, očigledno je da ovakvo stvarno stanje ne odgovara propisom u Ustavu pa su takve ustavne odredbe samo nominalne (ne primenjuju se). Ali, postoje i ograničenja „državnosti“ „Kosova“ – u međunarodnom pravu na snazi je Rezolucija SB UN 1244 koja štiti teritorijalni integritet Srbije, na „Kosovu“ su prisutni međunarodni subjekti – organi vlasti i oružana sila, što ukazuje na nesuverenost „kosovske“ vlasti i međunarodni protektorat, zatim veliki broj država nije priznao državu „Kosovo“ – što govori o nepotpunoj nezavisnosti, „Kosovo“ nije član mnogih međunarodnih organizacija, počev od UN pa dalje.

Zadržati Kosmet u Ustavu ima simboličku vrednost za državu i srpski narod, Kosmet je duhovno izvorište srpstva, a vekovnim čuvanjem „kosovskog zaveta“ očuvana je srpska nacija u vremenima bez svoje države. Za ustavnopravni ostanak Kosmeta u Srbiji mogu se navesti i drugi, merljivi, razlozi: ekonomski – ogromna je materijalna vrednost te teritorije (stotine milijardi dolara ili evra), politički, strateški i vojni. Ono što je u ovom vremenu moguće da Srbija još učini, a da se time ne odrekne „duhovnog“ i ne pokloni „materijalni“ Kosmet, jeste da donese poseban, „ustavni“ zakon kojim bi se uredila suštinska autonomija i da u vezi sa tim, u nužnoj meri, promeni Ustav.

Poseban zakon o Kosmetu bi donela Narodna skupština dvotrećinskom većinom svih narodnih poslanika i izneo bi se na potvrdu građanima, na nacionalni referendum.

Sadržina posebnog zakona bi bila takva da u najvećoj mogućoj meri ozakoni stvarno stanje na Kosmetu. To znači da bi se samouprava na Kosmetu tako uredila da to bude, praktično, samostalnost te teritorije, ali bez nezavisnosti i sa delimičnim međunarodnopravnim subjektivitetom.

Uređenje organa vlasti „Kosova“ bila bi kopija državne organizacije vlasti. U pogledu pravnog sistema „Kosovo“ bi imalo svoj ustav, zakone i podzakonske propise koje bi donosili „kosovski“ organi vlasti. Ovi pravni akti bi se primenjivali na teritoriji „Kosova“. Kosovo bi imalo, svojim ustavom ili drugim najvišim pravnim aktom predviđene, organe horizontalne i vertikalne podele vlasti: zakonodavnu, izvršnu, sudsku i ustavnosudsku vlast, kao i lokalne i, eventualno, regionalne organe vlasti. Građani sa teritorije „Kosova“ ne bi učestvovali u izboru organa vlasti Srbije, već bi imali biračko pravo na izborima za organe vlasti „Kosova“. Ne bi postojali ni zajednički organi vlasti Srbije i „Kosova“.

Pretpostavka nadležnosti postojala bi u korist „Kosova“ što znači da bi Srbija na toj teritoriji i za tu teritoriju obavljala samo one poslove koji su izričito propisani. To bi bili poslovi zaštite spoljnih granica (eventualno zajednički sa unutrašnjim bezbednosnim snagama „Kosova“), deo spoljnopolitičkih poslova – predstavljanje države, međunarodno pregovaranje u kojima bi mogli da učestvuju i delegati „Kosova“, deo poslova iz privredne i kulturne oblasti.

Kosovo i Srbija bi imali svoju, posebnu imovinu na toj teritoriji kojom bi samostalno raspolagali. Prirodna bogatstva i sadašnja svojina na nepokretnostima na koje polažu pravo i Srbija i „Kosovo“ bili bi ravnopravno podeljeni ili upisani kao zajednička svojina. Ekonomsko uređenje i javne finansije bili bi u nadležnosti „Kosova“ (valuta, porezi, uređenje tržišta).

Monopol sile unutar granica „Kosova“ bio bi u rukama policijsko-bezbednosnih snaga „Kosova“. Stanovništvo na „Kosovu“ bi imalo i „kosovsko“ državljanstvo, ali bi passoši bili Republike Srbije.

Unutar „Kosova“ političku autonomiju bi uživale srpske oblasti (lokalne samouprave) u kojima su Srbi većina. To bi podrazumevalo zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, s tim da bi pravni sistem i organizacija vlasti u tim oblastima bili usklađeni sa pravnim sistemom „Kosova“. Poseban autonoman status bi uživali objekti Srpske pravoslavne crkve.

Odredbe ovog posebnog zakona bile bi unete u ustav i zakone „Kosova“ i sprovodene od strane „kosovskih“ organa vlasti.

Donošenje ovakvog, grubo opisanog, posebnog zakona o Kosmetu, iziskivalo bi istovremenu promenu nekih odredbi Ustava. Kao takve mogu se nавести odredbe o jedinstvenom pravnom poretku i podeli vlasti (čl. 4), u Osnovna načela uneo bi se član o suštinskoj autonomiji Kosmeta, izmenio bi se deo o ekonomskom uređenju i javnim finansijama – posebno članovi 82, 87, 91–96, deo o nadležnostima Republike Srbije (čl. 97) i odredba jedinstvenoj sudskoj vlasti (čl. 142), deo o teritorijalnom uređenju bi morao biti znatnije izmenjen, kao i deo o ustavnosti i zakonitosti kojim je uređena hijerarhija domaćih i međunarodnih opštih pravnih akata (čl. 194–195) i odredbe o vanrednom i ratnom stanju (čl. 201–203).

Napred navedeno bi značilo poustavljenje (konstitucionalizaciju) stvarnog stanja na Kosmetu, koja bi se podvela pod naš ustav i unela u taj „ustavni“ zakon (čak bi se mogao nazvati „ustavni zakon o kosovskoj samostalnosti“). „Kosovo“ bi ostalo politički odvojena i samostalna politička zajednica, ali bi krov tog sistema, makar i simbolično, bio naš ustav, a spoljnopolitički prsten te „države“ Republika Srbija.

Ovo je verovatno jedina preostala mogućnost (ustupak) koji Srbija može da ponudi u pregovorima „kosovskoj“ strani. Jer jedini nedostajući pravni korak odričanja od dela naše teritorije jeste priznavanje nezavisne države „Kosovo“, bez obzira koje mu se ublaženo ime nadevalo (ugovor o normalizaciji odnosa, sporazum o nesprečavanju međunarodnih integracija i sl.).

IZLAGANJE NA JAVNOJ RASPRAVI POSVEĆENOJ UNUTRAŠNJEM DIJALOGU O KOSOVU I METOHIJI

Živko Kulic¹

Pravni fakultet Megatrend univerziteta, Beograd

Dame i gospodo,

Počastvovan sam što mi je omogućeno da uzmem učešće u dijalogu o Kosovu i Metohiji. Smatram da sam prilično upoznat s kosovskom stvarnošću, između ostalog i zbog toga što sam odrastao u Medveđi, odnosno na jugu centralne Srbije. Trudim se da razumem i nepovoljne međunarodne okolnosti u kojima se poslednjih godina i decenija Srbija nalazi.

Od unutrašnjeg dijaloga se mnogo očekuje, kako u zemlji tako i u inostranstvu. Ne smemo povlačiti brzoplete poteze. Ne smemo praviti greške koje će buduće generacije teško moći da isprave. A bilo ih je i na pretek, u svim vremenima. Pred nama je istorijska odgovornost.

Spremnost za kompromis je izraz dobre volje, a ne znak slabosti, zbog čega je svako razuman tako shvata i prihvata. Međutim, voljom jedne strane ne može se ništa značajnije promeniti. Za kompromis, za „istorijsko pomirenje“, za dobre odnose s Albancima nije dovoljna samo dobra volja Beograda i srpskog naroda. Naprotiv, potrebna je spremnost i druge strane, kao i spremnost njenih mentorova.

Rešavanje statusa naše južne pokrajine na pravedan, prihvatljiv i dugoročno održiv način u ovom trenutku nije moguće. Razlozi koji upućuju na takav zaključak su brojni. Albanskoj strani i njenim mentorima u narednih petnaestak godina neće pasti na pamet da prihvate bilo kakva kompromisna i za Beograd prihvatljiva rešenja, jer su im ambicije, planovi i ciljevi daleko veći. Ako do nekakvih kompromisa ipak dođe, biće to samo još jedna farsa i loša procena Srba, obavezujuća za Beograd, ali ne i za Prištinu. Uostalom, šta se desilo s Rezolucijom 1244, izvojevanom u ratu, a pogaženom u miru? Šta bi s

---

¹ Redovni profesor, zivko.kulic@yahoo.com

Kumanovskim sporazumom? S čuvenom fusnotom i zvezdicom? Zajednicom srpskih opština? Međunarodnim sudom za zločine takozvane OVK, i tako redom? Ako taj sud ikada i proradi, biće to još jedno izrugivanje pravdi i još jedno poniženje srpskog naroda. Ništa više i ništa manje od toga.

Beograd je do sada učinio velike ustupke. Prostora za nove više nema. Ako ih eventualno i bude, za drugu stranu i njene mentore to će biti najveća potvrda naše slabosti, novi vетар u njihova leđa i još jedan razlog za nastavak procesa daljeg čerupanja Srbije. Ako bude dovoljno mudrosti, takvo zadovoljstvo im više nikada nećemo priuštiti, tim pre što bi Srbi na Kosovu i Metohiji od toga imali više štete nego koristi. Na Kosovu se ne brani samo Kosovo nego i jug centralne Srbije, Raška oblast, Vojvodina, a zašto ne reći i Zapadna Makedonija, pa i Crna Gora.

Velikoalbanski orao je visoko uzleteo. Zapadni vетар mu sve jače duva u leđa. Na jugu centralne Srbije, primera radi, poslednjih petnaestak godina kupuje se sve što je srpsko, naročito u Bujanovcu i Medvedi. U tim opštinama ima neu-poredivo više birača nego građana, zbog hiljade i hiljade fiktivno prijavljenih Albanaca, spremnih za preuzimanje lokalne vlasti, uz pomoć lažnih prijava i uz prikrivenu podršku stranog faktora. Tvorci i sledbenici velikoalbanskog nauma smatraju da je s Kosmetom završena priča, zbog čega polako pripremaju teren za stvaranje novih „Kosova“, radi nasilne albanizacije novih prostora, pod već oprobanim izgovorom da se mora priznati „realnost“, što je najveća potvrda da ih stavovi, planovi i eventualni novi ustupci Beograda ne zanimaju. Naprotiv, ustupci ih samo čeliče i junače da istraju u svojim planovima.

Ustupaka više ne sme biti, posebno ne na račun nacionalnih interesa i teritorijalnog integriteta Srbije. Nikakva Evropska unija, nikakva obećanja, nikakve fotelje, nikakavi lažni kompromisi nisu vredni nijedne manastirske freske, a kamoli Kosova i Metohije. Predlozi o podeli Kosova i eventualnoj razmeni teritorija su potpuno pogrešni i neprihvatljivi. Kako ćemo menjati naše za naše? To нико razuman ne radi. Iz Ustava se ne smeju brisati odredbe o Kosovu i Metohiji. Zašto ih brisati, ako znamo da nam pomažu da se lakše branimo od spoljnih pritisaka i da uspešnije štitimo svoje vitalne nacionalne interese. Nikakvi pritisci nas na to ne smeju navesti. U suprotnom, to bi bila još jedna neoprostiva i teško ispravljiva greška. Greška kojom se zadovoljavaju tuđi, a ne naši interesi.

Srbima na Kosovu i Metohiji se mora stalno pomagati, kako bi opstali i čuvali našu svetu zemlju. Trebalo bi raditi na tome da se dodatno podstaknu naši privrednici iz rasejanja i strani investitori, po mogućству iz Rusije i Kine, da ulazu u srpske enklave. Nedopustivo je da jedan gotovo golobradi Francuz, Arno Gujon, više brine o Srbima na Kosovu i Metohiji nego milioni Srba u rasejanju. To se mora promeniti. Zato je veoma važno da se kancelarija za Kosovo i Metohiju dodatno ojača, kako bi se bavila i takvim pitanjima, u interesu svih.

Znam da svakoj novoj vlasti govore da mora biti spremna na određene ustupke, da se po njihovom ispunjenju neće isticati novi zahtevi i da će posle svega toga Srbiju ogrejati sunce. Tako se kaže i laže. I Mihailu Gorbačovu su govorili da se NATO neće širiti na nove zemlje i nova područja ako dozvoli pad Berlinskog zida. Govorili i lagali. A koliko su tek lagali nas, ranija rukovodstva Republike Srpske i mnoge druge? Tako će raditi i ubuduće. Zahtevima i poniženjima nema kraja. I postojećoj vlasti obećaće puno toga ako se određene 15% teritorije svoje zemlje. Obećaće i lagaće. A kada jednoga dana drugi dodu na vlast, uslediće novi zahtevi, nove ucene i nova lažna obećanja. Ta buduća vlast će najverovatnije konstatovati da je postojeća bila kratkovidna i izdajnička, da je pravila neprihvatljive ustupke i da joj treba suditi, bez obzira na to kako će se stvari dalje odvijati. Za to vreme i ta vlast će praviti nove, možda i veće ustupke od prethodnih. I tako redom. Krajnje je vreme da se takva praksa zaustavi. Jednom zauvek!

Takođe, znam da će mnogi reći da su mi stavovi isključivi, neprimereni, pogrešni, površni i možda naivni, da će posle eventualnog „istorijskog pomirenja“ i mogućeg kompromisa sve biti drukčije, da će Beograd odlučnije stati na branik Otadžbine, da će pravna država efikasnije funkcionisati na celoj svojoj teritoriji i da će sve biti kako treba. Znam, ali ne marim zbog toga, ne samo zato što sam više nego siguran u svoje ocene i procene nego i zato što će nam i u budućem vremenu, kao i sada, za mnogo toga, biti vezane ruke. Štaviše, vezanije nego sada, naročito ako se opredelimo za nove ustupke i dodatno savijanje kičme.

I pored svega, stvari se mogu i moraju menjati na bolje, posebno ako ih posmatramo na duži rok, što bismo morali činiti. Jevreji su, primera radi, preko dve hiljade godina strpljivo čekali da ponovo budu svoji na svome, a mi izgleda ne možemo ni dvadeset godina. Vreme polako, ali sigurno počinje da radi za nas. Odnosi na globalnom planu za dvadesetak godina će se značajno promeniti. Moć, surovost i bezobzirnost jednopolarног sveta su iza nas. Višepolarnost nezaustavljivo jača. Separatističke aktivnosti u svetu sve su izraženije, što ne ide na ruku daljim priznanjima takozvane nezavisnosti Kosova. U isto vreme, Albanci masovno odlaze s Kosova i Metohije, što zbog siromaštva i nezaposlenosti, što zbog neispunjениh očekivanja i posledica upotrebe osiromašenog uranijuma tokom zločinačkog NATO bombardovanja naše zemlje 1999. godine. Zbog svega toga, izlaz je u daljem balansiranju, kupovini vremena i čekanju boljih dana, koji će sigurno doći. Drukčije postupanje bilo bi pogrešno, neproduktivno i pogubno za Srbe na Kosovu i Metohiji, a vremenom i za srpski narod u celini.

Prikazi

Ivana Krstić-Mistridželović
Od predstavničke do parlamentarne vlade u Srbiji
Kriminalističko-poličijska akademija, 2017, 205 str.

Darko Simović¹

Kriminalističko-poličijska akademija, Beograd

Monografija pod nazivom *Od predstavničke do parlamentarne vlade u Srbiji*, autorke prof. dr Ivane Krstić-Mistridželović, u izdanju Kriminalističko-poličijske akademije 2017. godine, sastoji se iz uvodnog dela, tri glave i zaključnih razmatranja na 205 stranica teksta.

Bez obzira na to što je, posmatrano sa stanovišta naše pravne literature, razvoj srpske ustavnosti u XIX veku relativno opsežno istraživan, i sama autorka u uvodnom delu teksta naglašava da ima prostora za nove studije koje će obrađivati ovaj period, budući da su se drugi autori u najvećoj meri fokusirali na normativni okvir i političku praksu parlamentarizma ustanovljenog 1888. godine, a daleko manje pažnje je posvećivano idejnim osnovama i društveno-političkim preuslovima takvog političkog režima. Otuda, autorka sebi postavlja zadatak da kroz sagledavanje idejnog koncepta parlamentarizma i njegovih domaćaja u političkoj praksi Srbije XIX veka ukaže na proces uobičavanje instituta parlamentarizma u kojima će Ustav od 1888. godine predstavljati krunu u njegovom razvoju.

Premda je u uvodnim napomenama to nagovešteno, autorka već u prvoj glavi naslovljenoj „Idejni temelji predstavničkog sistema u Srbiji u XIX veku“ potvrđuje da je svoje istraživanje zasnovala ne samo na pravnom i istorijskom, već i na sociološkom i politikološkom metodu. O tome posebno svedoče izlaganja posvećena patrijarhalnoj demokratskoj tradiciji srpskog sela, zapadnjačkom liberalizmu i doktrini narodnjaštva. Međutim, autorka se ne udaljava previše od osnovne teme studije, ne rasplinjava svoje pripovedanje, već ostaje sve vreme fokusirana na ukazivanje društveno-političkih prepostavki koje su prethodile ustanovljavanju parlamentarizma u nas. Posebnu vrlinu prve glave

---

¹Redovni profesor, darko.simovic@kpa.edu.ra

predstavlja činjenica da je autorka na relativno malom prostoru uspela da, kroz njihove ideje, uverljivo prikaže i najznačajnije ličnosti iz onovremenog društvenog i političkog života koje su učestvovalе u stvaranju i građenju predstavničke vlade i parlamentarizma u Srbiji XIX veka.

Drugu glavu studije autorka posvećuje temi Narodne skupštine u političkoj praksi Srbije u XIX veku. Reč je o centralnoj glavi studije u kojoj je vidljiv i najsnažniji autorski pečat o procesima koji su prethodili i nagoveštavali parlamentarizam u Srbiji.

Budući da je za nastanak predstavničke vlade od presudnog značaja položaj predstavničkog tela koje je prošlo dug razvojni put od staleške skupštine na samom početku XIX veka, autorka je ovom pitanju posvetila značajnu pažnju. Pri tome, autorka se klonila opsežnih izlaganja i ponavljanja opštepoznatih mesta, već je sažeto i sintetički svoje istraživanje fokusirala prevashodno na nezaustavljiv politički proces obrazovanja predstavničke vlade. Prema tome, u ovom segmentu studije autorka je prvenstveno istoričar koji dobro razume pravno-političke događaje.

Mada Namesnički ustav nije ustanovio parlamentarizam, tragovi takve prakse počeli su da se pojavljuju još za vreme njegove primene. Relativno značajan period u razvoju srpske države u kome su se događaji smenjivali veoma brzo, autorka je uspela da prikaže sažeto i pitko. Posebno značajan segment druge glave posvećen je otvaranju ustavnog pitanja u Srbiji, u kome autorka vešto ukazuje na društveno-političke procese koji su prethodili donošenju Radikalског ustava i konačnom uspostavljanju parlamentarizma u Srbiji. Prikazan je rad Velikog ustavotvornog odbora u čijem sastavu su se našle ondašnje najumnije srpske glave. Rasprave sa tog odbora, čijim radom je rukovodio kralj Milan, ostale su inspirativne za analizu, a one prevashodno svedoče o visokom nivou tadašnje pravne kulture, kao i o dobrom poznavanju najznačajnijih rešenja iz uporednog konstitucionalizma. Obrazac usvajanja Radikalског ustava, koji podrazumeva traganje za kompromisom i najpraktičnijim rešenjem saglasno postojećim političkim prilikama, svedoči o činjenici da ovaj ustav, ne samo po rešenjima koje je sadržao već i po načinu donošenja, može biti uzoran model.

U trećoj glavi autorka analizira pravne temelje parlamentarizma Srbije u XIX veku. Zapravo, istraživanje je usmereno na analizu ustavnog okvira iz 1888. godine kojim je ustanovljen parlamentarizam, a autorka na ovom polju potvrđuje da nije samo dobar istoričar, već je i solidan pravni analitičar. Pravni okvir parlamentarizma nije analiziran isključivo u ravni odnosa legislative i egzekutive, već je autorka izložila i druge segmente ovog kompleksnog institucionalnog modela. Tako nas autorka upoznaje i sa izbornim sistemom i administrativnom podelom zemlje, rešenjima skupštinskog poslovnika, tema ministarske odgovornosti i slobodom štampe, zabora i udruživanja. Osim

toga, pored ustavnog okvira ukazano je i na potonje zakonsko operacionalizovanje ustavnih odredbi od značaja za funkcionisanje parlamentarizma.

U svojim završnim razmatranjima autorka sintetički sumira celokupno dotadašnje izlaganje upotpunjajući svojim zapažanjima dosadašnja saznanja na ovom polju. Ostalo je apostrofirano da su ideje o parlamentarnoj vlasti uveliko prethodile formalnom uspostavljanju parlamentarizma. Međutim, čak i kada je nominalno ustanovljen, parlamentarizam nije na pravi način zaživeo u praksi. Osim toga što očigledno nisu postojale društveno-političke prepostavke za elementarno funkcionisanje parlamentarizma, već tada su se mogle uočiti sve boljke savremenih sistema vlasti, kao što su težnja ka koncentrisanju vlasti i stvaranju partiske države.

Nesumnjivo, i pored izuzetno bogate literature o ovom periodu našeg ustavnog razvoja, autorka Ivana Krstić-Mistridželović je ipak uspela da pruži jedan novi, originalan pogled na nastanak i razvoj predstavničke i parlamentarne vlade u Srbiji XIX veka. Multidisciplinarni pristup, kao i nerasplinut sintetički pogled na značajan period u pravno-političkom razvoju Srbije, daju vrednost ovoj monografskoj studiji. Odabir i obim korišćene literature svedoče da autorka dobro poznaje temu o kojoj piše. Studija je napisana lepim stilom i lako razumljivim jezikom.

Sasvim sigurno, monografska studija „Od predstavničke do parlamentarne vlade u Srbiji“, autorke prof. dr Ivane Krstić-Mistridželović, biće rado čitana i korisna svima onima koji se bave nacionalnom istorijom države i prava, ali i poslenicima nauke ustavnog prava.

SUMMARIZED INSTRUCTIONS TO AUTHORS¹

The journal publishes original and so far unpublished papers (either partially or as a whole), from 30,000 to 45,000 characters with spaces. The text of the paper, prepared by Microsoft Word text processor, Times New Roman, in Serbian or English language and with the corresponding Latin script, is submitted electronically to the following e-mail address: caspis@kpa.edu.rs.

The content of the papers should be structured so as to include: the title, name and surname of the (co-)author(s), abstract with key words, introduction, the main part, conclusions, the reference list and appendices, if necessary.

The title of the paper is typed in capital letters, centered, 12 pt normal, bold. **The name and surname** of the (co-)author(s) without the author's title but with the affiliation are written below the title of the paper with single spacing, centered, 11 pt italic. If there are several authors, they are listed one below another. **Subtitle: Abstract** not longer than 100 to 150 words is written below the information related to the author(s), centered, 10 pt bold, and the contents of the abstract in Serbian (for the contributions in Serbian) or English (for the papers in English) language are written below the word **Abstract**, justified, single spacing, one extra spacing, 10 pt normal. **Subtitle: Key words** are written after the body of abstract, without spacing, at the beginning of the line, 10 pt italic, and key words (4 to 6) are listed in the same line, 10 pt normal.

Subtitles: Introduction, Conclusions and References are written without numbers, while the **subtitles** of the main body of the paper (at least two) are numbered, all 12 pt bold. The body of the paper (passages) are written as justified (12 pt normal), with single spacing and one extra spacing above and below the subtitles and between passages, with 2.5 cm margins. The beginning of a passage is written from the beginning of the line. The words are divided with one space, and with one space after the punctuation marks. The reference list is followed by the **summary (expanded abstract)** which should include: the title, the information about the author/co-author(s) and the body, it should not exceed 400 to 500 words according to the rules for writing a summary in English if the paper is written in Serbian, and vice versa.

Footnotes are written below the text at the corresponding page with continuous numbering. The references are quoted in footnotes according to the following examples:

- **Books:** S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2010, str. 22–24.
- **Journals:** N. Jovančević, *Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011*, *Crimen*, br. 2/2012, Beograd, str. 191.
- **Collected papers:** Z. Stojanović, Krivično delo nezakonitog bogaćenja – razlozi za i protiv uvođenja, objavljeno u: *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksi i Intermex, Beograd, 2012, str. 343.
- **Laws and regulations:** *Sl. glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 – odluka US i 92/2011, čl. 5, st. 2, tač. 7.
- **Web pages:** <http://www.environment-agency.gov.uk/business/sectors/37063.aspx> (19. 9. 2011).

The contributions which are not prepared according to these instructions will not be considered for publishing by the editorial board.

---

¹ The integral text of the technical instructions can be found at the following address: <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/en-uputstvo-2014.pdf>

IZVOD IZ UPUTSTVA ZA AUTORE¹

U časopisu se objavljaju originalni i do sada (u celosti i delimično) neobjavljeni radovi, obima od 30.000 do 45.000 karaktera sa razmacima. Tekst rada, pripremljen pomoću programa za obradu teksta Microsoft Word, u fontu Times New Roman, na srpskom jeziku ili engleskom jeziku, odgovarajućim latiničnim pismom, dostavlja se u elektronskoj verziji na E-mail adresu **casopis@kpa.edu.rs**.

Sadržaj rada treba strukturirati tako da sadrži: naslov, ime i prezime (ko)autora, sažetak (apstrakt) sa ključnim rečima, uvod, glavni deo rada, zaključke, popis korišćene literature i po potrebi.

Naslov rada se piše velikim slovima, centrirano, u fontu 12 pt normal,bold. **Ime I prezime** (ko)autora bez titule, sa nazivom ustanove, pišu se ispod naslova rada sa razmakom od jednog reda, centrirano, u fontu 11 pt italic. Nekoliko autora, upisuju se jedan ispod drugog. Podnalov: **Sažetak (apstrakt)** u obimu od 100 do 150 reči, piše se ispod podataka o autorima centrirano, u fontu 10 pt bold, a sadržaj apstrakta na srpskom (za radove na srpskom) ili na engleskom (za radove na engleskom) jeziku piše se ispod reči **Sažetak (apstrakt)** sa potpunim ravnanjem , jednostrukim proredom, sa razmakom od jednog reda, u fontu 10 pt normal. **Podnalov: Ključne reči** piše se iza teksta apstrakta, bez razmaka, na početku reda, u fontu 10 pt italic, a u produžetku istog reda navode se ključne reči (4-6), u fontu 10 pt normal.

Podnaslovi: Uvod, Zaključak i Literatura pišu se bez numeracija, a **podnaslovi** glavnog dela rada (najmanje dva) sa numeracijom, sve u fontu 12 pt. bold. **Tekst rada** (pasusi) piše se obostranim ravnanjem redova (12 pt normal), jednostrukim proredom sa jednim redom razmaka iznad i ispod podnaslova i između pasusa, sa marginama od 2.5 cm. Početak pasusa se piše od početka reda. Nakon popisa literature, dodaje se **rezime (prošireni sažetak)** koji sadrži: naziv rada, podatke o (ko) autorima i sadržaj rezimea, sve u obimu od 400 do 500 reči, po pravilima za pisanje sažetka, na engleskom jeziku - ukoliko je rad napisan na srpskom jeziku, i obrnuto.

Fusnote se pišu ispod teksta na odgovarajućoj stranici, sa kontinuiranom numeracijom. Sadržaji se citiraju u fusnotama prema sledećim primerima:

– **Knjige:** S. Bejatović, *Krivično procesno pravo*, Beograd, 2010, str. 22-24.

– **Časopisi:** N. Jovančević, Položaj glavnih procesnih subjekata u novom ZKP iz 2011, *Crimen*, br.2/2012, Beograd, str.191.

– **Zbornici:** Z. Stojanović, Krivično delo nezakonitog bogaćenja – razlozi za i protiv uvođenja, objavljeno u : *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)*, Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksi i Intermex, Beograd, 2012, str. 343.

– **Propisi:** Sl. *glasnik RS*, br. 101/2005, 63/2009 - odluka US i 92/2011, čl. 5, st. 2, tač. 7.

– **web stranice:** <http://www.environment-agency.gov.uk/business/sectors/37063.aspx> (19.09.2011.)

Radove koji nisu pripremljeni prema tehničkom uputstvu uređivački odbor neće uzeti u razmatranje za objavljivanje u časopisu.

¹ Celovit tekst Tehnickog uputstva autori mogu pronaci na adresi: <http://www.kpa.edu.rs/cms/data/akademija/nbp/sr-uputstvo-2014v3.pdf>

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.98

NBP : Nauka-Bezbednost-Policija : journal of
criminalistics and law = žurnal za kriminalistiku i pravo
/ editor-in-chief Biljana Simeunović-Patić. - Vol. 1, no. 1
(1996)- . - Belgrade : Academy of Criminalistic and
Police Studies, 1996- (Čačak : Univerzal). - 24 cm

Tri puta godišnje.

ISSN 0354-8872 = НБП. Наука, безбедност, полиција
COBISS.SR-ID 125217799

